

بوتون دونیا پروله تارلاری بیرلشکیر!

پکی مکتب

3
—
1927 میل:

9-10
—
19-20 سای:

آذربایجان خلق نمارن قومسالیغی
رونی علمی سورسک قییه راغوری بوله سی ادر نمای

آذربایجان دولت نشریاتی

ماک، - 1927

آذرنشر
مطبعه‌سنده باسیلدی

تبريك

استثماری یقوب جمعیتہ زحمتی آزاد، تریہ دہ سوسیالزمایی
غایہ ایله ین اوقتیابر انقلابی نیڭ 10 ییللیگی مناسبتیلہ امکجی فارٹلری
تبریک ایدریک.

یڭی مکتب مجموعہ سی

عمومی قسم

لەنین

تربیە عالمییز و اوقتیابر انقلابی

او و اونیک قومونیست فرقهسی واسطەسەیلە بویوک اوقتیابر انقلابی یاراندى. بونیگەلە بونون اجتماعى علم و نظرلرده عقلە گلەمز، عین زماندا بشریتدن اوترى فوقالمادە فائەدمەلى بیر چوق دکیشیکار باش ویردى. بورزوآزىنىڭ تعلیم و تربیەسیندە کى پیرەنسپلردە اساسلى انقلابلارا اوغرادى. بویوک اوقتیابیر انقلابى معارفەدە پرولەتاریاتىڭ فائەدەسینی گودىجى بیر روح ویرەرك اونی قایتالیست اولکەلریندە کى پیرەنسپب زنجیرلریندن خلاص ایلەدى، اونىڭ آنا خطرلىنى و حتی بیر چوق فقرەتارلىنى اوز پیرەنسیپى اوزرە قوردیردى.

اون ییلدن برى چالبیلاراق شورالار اولکەسندە دوزەلن معارف سیستەمى و تعلیم و تربیە قوریلشی بونیڭ ایچیندە نە آمەریقارنىککیتە اوفشار، نە فرنکریگکیتە و نەدە اوزگەلرە.. او بوسوتون خصوصى قاراقەردە و خصوصى سیمادادیر.

معارف مسئلەسیندە باپیلیمیش انقلابلاردان و گوریلیمیش ایشلردن، شورا حکومتیندە اك زباده گوزە چارپان یکیلیک معارف سیستەمىندە گوریلیر. چولى اعتباریلە کرک بورزوآزى و کرکە شورا حکومتىنىڭ معارف سیستەملرى بیر کىيىدیر، بیر سیستەم عالمى هر ابکیسینی مکتبە قدر، مکتبە و مکتب خارجیندە دیه اوج شەبەدە مطالعه ایدر.

بوتون مدنى اولگەلەردە كى معارف سىستەمى يىزىمكىلە يىركىيى گوربەلەدە ادارەسى، ايچ قوربىلىشى، غايەسى، كىلەيە تائىرى اعتبارلە بونلار ھىچ دە يىر يىرىنك غىنى دگلدېر. شورا حكومتىندە معاف سىستەمىنك تكمىل استروقتورالارى كىلە و پرولەتارىات منفقىنە خەدەت و سوسىيالىزما غايەسىنە گورە قوربىلەش.

بورژوازىيا اولگەلەرىندە مەكتەپ قەدر، و مەكتەپ خارچىندە اولان مۇسەلەرىك 90 فائىزى خەسسى تىجارەتلىندە، بورالارىك روھى غەزالرىدە الەندە بولى اولان مەين دىستەنك اختىيارىندادېر. مۇسەلەردىن حەكۇمەت اختىيارىندا اولانلار بىلە كە بو مقصدە خەدەتەن باشقا يىر ايش گورمەيىر، بونىكچىن اورالارىك كىتەخانا، جوجوق باغچالارى، اىزبەلرى پرولەتار و امكجى كەدلەرى مەفت وىرەمز.

بورژوازىيا اولگەلەرىندە مىللەتلىكلىرىدە، فرانەدە بو جور مۇسەلەرىك بىلەدە يىزدە كىندىن چوقدېر، بىلەدە يىزدە كىندىن زىنكىن و داھا مەنظەدېر. آتەنچاق كىلەيە اولان تائىرى خەتەن دوشونىلە. يىزدە كىندىن اولانلارىككى قاتارلارغا آشاغىدا قالدىنىنا شەھە بوقدېر.

بونىك ايچىن شورا حەكۇمەتى بوتون معاف مۇسەلەرىنى خەسسى سەرمەيلى آداملارىك اختىيارىندىن چىقارمىش و اوز ادارەسىنە گوتورەمىشەدېر. بوندادا پارە مەفتى دىكل، كىلەنك پرولەتار و امكجى انسانلارىك تەحصىل و تەربىيەسى گودىلمەكەدېر.

يوقارىدا سايىلان سىبىلەردىن دولابى اورالاردا آچىلان مەكتەپ قەدر، مەكتەپ خارچىندە مۇسەلەرىك آرتىپ اكسىلمەسى، قەبرىقا مەللەرىنك، قەبرىقالارىك اورەيىپ مەھو اولماسى كىيى غەرض و طب قانونىنا تەبەدېر. طب آرتاراسا اولانلاردا آرتار آرتەمازسا باغلانار، مەتبە كىيى تىازولار، كىتەخانا لاردا بىحرانلاردا اوغرار. يىزدە اىسە بو مۇسەلەرىك مەقدارى و كىيىتى حىيات و مەيشتىك اقتىضاسىنا گورە، آچىلماقدادېر، بىحران يوزى گورەمز. بونلارىكدا، ابدانى مەكتەپلەرىمىز كىيى مەين و قەلىم يىر تەرقى جىغىرى وارەدېر.

اورالاردا اولدىنى كىيى بالىكز قاتىتال بولان بىرلەدە دىكل، احتىياج و مەمكىن اولان ھەر مەنطقەدە بو مۇسەلەرىك حەكۇمەت ياردەمىلە آچىلماقدادېر.

چۈنكى زەنگىن شەرلەردە اوتورانلار يىزە گۈرە انسان اولدىنى كىيى مەشىنى زور كىچىن داشلىق كىرستاندا كىلاردا گە عىن روحى غدارە، تەھسىل و تىرىيەلرە مەتتاج بىش كىلە سىدىر.

نەپىت بورزو آزى مەارفى نىك سىستەمىندە، شورا حەكومەتەندە اولدىنى كىيى «بونون عمر تىرىيە و تەھسىلى غايەسى» يوقىدىر. شورا حەكومەتى بو سىستەمى ەر انسانى بوتون عمرى بويىنچا تەھسىل ايتىدىرەك تىرىيە ايلەمەك غايەسىنى كودەرك قبول ايتىشىدىر. بورزو آزىدا ايسە بو موسەلرى تىجارلار قازانچ نىتيلە ھىچ ىر غايە كودەمەن آجارلار. اوزىنى قانان وارلى آداملاردا بوندان باجاردىقجا استفادە ايدەرلر، قانمايان كىلە ايسە مەروم قالار.

يىزدە ايسە عەكسىنە اولاراق روحى مەفتەرىنى قانمايانلاردا دوشوندىرەك اساسى داخلى ايدىلمەشىدىر.

يوقارىدان ېرى سايلان سىيلر دولايىسە اوقتايىر ائقلاينىدان بو آنە قدر يىزىم مەارف موسەلرىمىزىك مەدارىندە آھەكلى ىر ترقى كوزە جاپار. بونى تەدىق ائتمەك اېچىن يەككى مەكتەپ زورنالىندا ەر ىر فوق العادە گون مەنسبىلە مەارف موسەلرى بارەسىندە يازىلان مەقالەرە كوز كىزدىرەك كافىدىر.

بورادا ىر شىئى نەزدن قەچىرەمەلىدىر: يىزدە باغجالار، اىزبەرلر، كىتەخانلار، ھتى كىنولار ىلە ەر طرفە يايىلماق و ەر كىيەك مەمكن اولدىنى قدر عىن درجەدە استفادە ايتەمسى اوزرىنە كىدىر و عىن اساس اوزرە ترقى ايدىر. بوراسىنىدا مەارف موسەلرىنىك ەر قضاىە ەر ىل دوشن مەدارلارنى گە ىل باشلارى مەنسبىلە چىقان يەككى مەكتەپ مەقالەلرەنە مەراجەت ايلەيەلمەك اولار. موجود مەارف موسەلرىندىن ېرولەتار و كىندىجىلەيەك استفادە سىنىدە يىزە مەقالەر اوقۇنر اۈگەرەتمەز. مەفتە قراتتەخانلر، چوچوق باغجالرى، مەكتىبلر، و سائر موسەلر بونى اثبات ايتىرەك عىانى يىانە حاجت يوقۇدر.

ايشتە لەنىن و اونىك فرەقسىنىك عملە كىتىردىكى بوبوك اوقتايىر ائقلايى مەارف سىستەمىندە شەكللا، داخلا بويە بوبوك ائقلابلار تورتمىش. آنجاق بو دىكىيەكى ىردە، مەارف سىستەمىندىن باشقا تەلىم و تىرىيەنىك فورما، سىستەم، مەتود و سائرەسىندە آقتارمالىق.

بورادا کی انقلابیک بو یوکیکی نی تصور ایتمهک ایچین جلدلر ایله کتابلار اوقوماق اسکی و یگی تریه و تعلیمه اطرافله آشنا اولماق کرک اولدیی کیی همان انقلابی تصویر و تعریف ایچین ده گنه جلدلر ایله کتاب یازماق ایستره. کوچوک یگی مکتب مجموعه-بنده یازلمش اولان بو کوچوک مقاله ایله ییز آنجاق بیر نیچه خصوصی صفحه لرله آنا یله ریک.

شورالار مملکتی، تعلیم و تریه پرنسیپلرینده تعقیب اولتان غایه اعتبارله بورژوازی اولکهلریندن آیریلیر. بورانیک تریه غایه سی بین المللدیر؛ اورا- لاریکیکی ایسه قومیدیر، بورانیککی امکجی فائده سینی کودیر، اورالاریکیکی ایسه زنکین و استثمارچیلار منفعتی نظره آلیر، بورالاریکیکی سوسیالیزما قورماق ایچین جالیشیر. اورالاریکیکی مظلوملار آرتیرماغا غیرت ایدیر.

بونیک ایچین له‌نین و اونیک فرقه سی نیک یاراتدی بویوک سیاسی انقلابیک فخر ایدیه یله جکی موفقیتلردن- علمی- موفقیتلردن- اگ بویوکی اولماق اوزره ییز تریه ده کی یگی سوسیالیزما غایه سینی گوستریله ریک.

دکیشن بو غایه تریه ده ن اوتری آشاغیدا کی تعریفی یاراتدی: تریه، سوسیالیزما قوراجاق ملکه ده و روحدا انسانلار یتشدیرمکدیر.

غایه یه گوره قوریلان بو تعریف شورا اولکه سینده بوگون تطبیق اولتان تعلیم و تریه فورما، سیستم، مه‌تود و سائر بوتون عنصرلرک تعینجیسی، ناظمی، بو صله سیدیر. بونیک ایچین ده ییزیم تریه پرنسیپلریمزده قیزیل انتضاملار وار، بورژوازی اولکهلرینده کی کیی آنا رشی یوقدیر. ییزیم تریه و تعلیم پرنسیپلریمزیک بوگونکی ماته ریالاری ساغلام، فائده لی و بین المللدیر. بوادامیزی اثبات ایچین یوقاریده کی تعریف ایله علاقه دار اولماق اوزره، اوقتاییریک تعلیم و تریه ده یاپدیغی انقلابلاری تحلیل و بورژوازیانیککی ایله مقایسه ایده ک.

اولجه تعریفمزه کی «انسان یتشدیرمکدیر» قیدینی آلاق. بورژوازی تعریفلرینده بو قید وار. اما ییزیم انسان سوزیندن آلدیغیمز معنا ایله اونلاریکیکی بیر دکل. اونلار شوونه نیسه، استثمارچی به، یاخود قایتاله مطیع

اولان شەخسە انسان دىيارلار، يىز بىن الملل باقىشى، سوسىيالىزما فردى اولان مەدى شەخسە دىيارىك.

بونىك ايچىن بورژوازى اولگەلرئىندە كى تەلىم و تەربىيە پىرەنسىپلرئىنك پىر چوغى چوروك، تەربىيە مضر اولدىشى حالدا باشايب دورىر. فائىدەلى پىرەنسىپلرئىك پىر چوغى شىوع تاپماير. اما يىزدە اىسە تەمامىلە عەكسى واقع اولمىش و اولماقدادىر. سوزىمىزى اطرافلى آچماق ايچىن آوروبادان پىر نىچە مثال گوتورەك:

بو گون فرىنگىستاندا، قراتە، حسابا، الفبايە عائد پىر چوق مەتودلار، مەكتەپ و مەلەملرئىك ادارەلرئىنە عائد دىسپلنلارە، اوشاق جزالرى، عائلە غەنەلرئىنە رعايت اصوللارى واردىر.

بونلارئىك ھامىسى بەدالوژى لابرەتورىالارئىندا كرك فرانسە و كرك اوز كە مەدى دولتلىردە دقەلر ابلە تەجرىبە اولئارق ضررلى اولدىقلارى مېدانە چىقىمىشدىر. تەربىيەچىلرەدە مەلۇمدىر.

اما فرانسىزلار اونلارى تەلىم و تەربىيە ساحەسىدن قوغورلارمى، اصلا. داھادا مەھكىمەلەردىر، داھادا اوز چىغىرىندا ترقى ايتدىرمەك اىستەيىرلر. او پىرى طرفدن آوروبانىك اوزگە يىرىندە مثلاً اسويچرەدە بونلارئىك عوضىنە اىشلەنەيلىجەك پىر چوق فائىدەلى پىرەنسىپلر تاپلىر. تەطبق اولونور. فرانسىزلار ياناشىرلارمى؟ ھىچ يوق.

اىنگىلىزلر، آلمانلار و سائىرلر آوروبادا كە بويەلەدىر، بىلكەدە اونلاردان داھا مەنەب و داھا مەھافىزە كاردىرلار.

ايمەدى يىردە بو خىصوصدا شورالار اولگەسىنى گوزدن كەچىرەك... سوسىيالىست و مەدى انسان يىتىدىرمەك اىستەين بورا تەربىيە و تەلىملىرىندەدە عىن شى گورەك وارمىدىر؟

ظن ايدىرەم اولە يىلمەبەجكى آيدىندىر. دىنانيك نرەسىندە - فرانسە، آمريقادا ياخوددا چىندە - انسان تەربىيە و تەھسىلەنە فائىدە وىرە يىلەجەك ھر فورما، سېستەم، مەتود و پىرەنسىپ بىزىم اولگەمىزدن اوتىرى مەدى و تەربىيوى پىر عامەلدىر.

اونی قبول ایشمکده هیچ بیر تعصیمیز، زادیمیز یوقدیر. و عین زماندا انسانا مضر و تریهجه اوینوسنیز اولان بیرەنسبیلری درحال توللاماقدادا تردد کوسترمه. ریک. ییزده عزیز عامل طرفیمیزدن بارانان دگل، فائدهسی اولانلاردیر.

ظن ایدرسەم بوگودک مثاللار ایله یوقایدکی ادعامیزی بوزە چیقارا ییلدیک. ایمدی، اوزگەردن آلدیمیز بیرەنسبیلری چوق و قیتدە ییز دگشیدیر. میشیک، اونى میمونجاسینا تقلید ایتەمیشیک... بورادا ییزیم اساسلاریمیز اولمیشمی؟ بلی اولمیشدیر. بو دگیشیکلەردە گنە تریهده تمقیب ایدیلان و اوقتیاير هدیەسی اولان غایە رهبرلیک و ناظم لیک ایله میشدیر: سوسیالیزما غایەسی بورادادا اوز رولینی اوینامیشدیر.

کوچوک بیر مثال اولماق اوزره مکتبلیمیزده تطبیق اولونان دالتون-پلان اصولینی آلاق. بو اصول ییزده پارقه سینک قویدینی فردی تریه اساسی اوزره گیتیمه ییر. چونکه سوسیالیزما غایەسی بونی براقماير. بورادا کی دالتون-پلان قولله کیفی شکله تطبیق اولونور. ایشته غایەمیزیک رهبرلیگیله ییز دالتون پلانا بو اساسی علاره ایامیشیک.

قومپله قس اصولی، زحمت مکتبی قوریلشی، قرائت خانەلر ستروقتراسی، حاصلی بوتون تعلیم و تریه بیرەنسبیلری-انجیلردن آلبان برلردە-بوچوره دگیشیکلە اوغلادیمیشدیر.

تریه و تعلیم قوریلشیمیزده، فن عالیمه ییزیم بیر چوق علاولەریمیز داها وار. بونلارادا گنە رهبرلیک ایدن یوقایدکی تعریفدیر. اورادا ییز دیمیشدیک که شورا مملکتینده کی تریه، سوسیالیزما قوراجاق ملکه و روحدا انسان بیشدیریر. بو فکر چوق شموللی گوتوریلەلیدیر.

اولجه ملکه بی آلاق: بورزوآزی تریه و تعلیمده ملکه قیدی یوقمی؟ البته واردیر. اما اونلاریک ملکه سی ایله ییزیم کی چوق فرقلیدیر. ییزده ملکه. نیک اساسینی آزاد زحمت تشکیل ایدیر؛ اونلاردا ایسه سیر زحمت و یاخوددا آغا استمار.

بورادا ظن ایدرسەم اوزون ایشاحاتادا احتیاج اولماسا گرك. اونلار طلبه بی

يا اسىر اولە يىلەك. استىمارجىيە ایشلەمەنى باجارماق ويا خوددا اوزگە امگىنى پارازىت كىيى امەك مەرتىنى وىرمەك اىچىن اوقۇتىر و تىرىيە ايدىرلەر. يىزدە ايسە بو مسئله تامامىلە عەكسەندەر.

بوندان باشقا يىزدە كى زەمت مەكەسى غىن زەماندا اوشاقدا يىر چوق فەتاز صفەر ياراتماق غايەسىنى دە تەقىب ايدىر. يارادىچىلىق قابىلىتى، مدنى جىسارت قابىلىتى، دىسپلىنا و ئىبات قابىلىتى... و سائىر... بورژوازى تەلىم و تىرىيەسىندە بو جەھەتلى نەظرە آلىپ آز تەطىبق ايدىر. شورا تىرىيە و تەلىمى ايسە بو صفەرتى تامامىلە ايشىك اسانى و محورى كىيى گوتۇرىر.

تىرىيەمىزىك تەرفىندە قىد اولان مەكەنىك اجتماعى ايشلەردە شمولى وار. تشكىلاتچىلىق، ادارەچىلىق، كەلە ايلە كىچىمەك، كەلە يى مدنىيە جاب ايلەك عمومى منفەتى، خصوصى فائەدەيە تەرجىح ايلەك كىيى صفەرتى دە تەلم و تىرىيەمىزە داخلى ايلەمىشەك.

بو پىرەنسىلەر، بورژوازى تەلىم و تىرىيەسىندە چوق آز بر دوتىر، وىر دوتان طەرقلەردە انسانى يىر مقصدلە دگل صرف شوومىزىمى و استىمارى يىر نىتلە تەطىبق اولونور.

مثال اىچىن اىنگىلىزلەك اوشاق تشكىلاتلار بندان اىزچىلرى و يىزىمكىلدەن دە مثلاً پونەرلى آلاق. اولكى نە اىستەيىر. اىنگىلىز ملتىنىك يىر بوزىنە حاكىمىنى پادشاهە اطاعتى، مىلى حربلىرى... اىككىنچى نە دالىنجا كىدەر، سوسىيالىزما و سوسىيالىزما مدنىتى... قالان اجتماعى ايشلەردە بونىك كىيى.

سوسىيالىزما مەكەسى قىدىنە وىرلەن اهمىيت اوشاقلار عالمىنى يىزدە بويوك يىر اسارتەن: جزاء مەملىرىك آمرلىكى كىيى اسارتلەردن خلاص ايلەدى. بو جەھەتدن باقاجاق اولسا اوقىتايىر اىنقىلابى امكچىلرى استىماردان قورتاردى دىيە آلقىشلاندىكى كىيى «اوشاقلاردا تەلىم و تىرىيە اسارتىندەن خلاص ايتدى» دىيەمىز و كەلەجەك انسانىنىك قىمتلى عضولرى طەرفىندە اونى آلقىشلانماغىمىز كركىدەر. شورا حكومەتىندە بوگون اوشاقلاردا بويوك انسانلار دىر. مستقل و آزاد

دوشوننور، اوز ادارەسىنى اوزى آبارىر، اجتماعى و سياسى ايشلارە اوز دائرە-
سىندە قارشىبر، جمعيت ايجىندە اوزى ايجىن معين حقوقى تەين ايدىر....
حاصلى بىر انسان كىيى باشاير.

اوشاقلار بورژوازى املەكلەردە بو قدر آزاد اولە يىلمىز. چونكە اونلار
رىك تەريەدە كى غايەلەرى سوسىيالىزما قوراجاق انسان بىشدىرىك دگل؛ حر و
مستقل دوشونجەلى، تىبىت، تىشكىلاتچى قافالار اونلار دگل؛ سوسىيالىزىم قورانلار
محتاجدىر. اونلار ايسە اكبرىنى بونلارىك عكسىنە اولان آداملار لازىمدىر.
آخى يىزىم تەريەدە كى غايەمىز اك زىادە اىنگىلىزلك (فردى تەريە)
پىرەنسېلىرىنى يىقىش و آلمانلارىك دا (قوللە كىبوى تەريە) پىرەنسېلىرىندە انقلاب
عملە كىرمىشىدىر. بىر آزدا بوندان بحث ايلەك اىجاب ايدىر.

يىزى فردىك هر بىر قابلىتىنى تەمىيە طرفدارىق. آنجاق بو قابلىتلەر، - فردى
دگل- قوللە كىبوى منفعة خادىم اولدىغىنى هم آگلامالى وەمدە حبىلە بو منفعة
باغلى اولمايدىر. قوللە كىبوايسە يىزدە اوجاغىنى- اوزگەلەرى استثمار اىتمەك
اوزە- دولاندىرماق حس، فكر و ملەكەسىلە تەجىز ابدىلەلەيدىر.

يىزى بو باقىشلە بىر گرە اىنگىلىزلك فردى تەريەسىنى توللايرىق. اونلار
فردى اوز باشىنا باشا يىلمەك و اوزگەلەرى استثمار ايلەمەيى باجارماق اساسىلە
تەريە ايدىرلەر. اونلاردا فردە ياراتىدىقلارى قابىللىرىك منفعتى كىمەدن آسىلى
اولماي باراقلەنە فردە عاندىر. يىزدە ايسە بويە اولمايدىغىنى بوقارىدا سوبلەك.
سوگرا يىزى بو باقىشىمىز لە آلمانلارىك قوللە كىبوى تەريەسىندە دگىشدىرىك،
چونكە اونلارىك دا قوللە كىبوى تەريەلەندە كىلەوى مەزىتلەر وارسادا استثمار-
چىلىق غىصىرلىغىدە چوقدر.

بوقارىدا دىمىشىدىك. اوقىاير انقلابىنىك تەلىم و تەريە ساحەسىندە كى انقلاب
و موقتىللىرى كىچوك مقالهلر ايلە تەلىل و احاطە مەكەن دگلىدىر. آنجاق
بورادا سايلانلارى خلاصە ايلەسەك كەندە انسانىيە فائىدە جەتىندىن آقىشلار لايىق
اولدىغىنى تصدىق ايدەرىك.
آقىبو زىمىنى، بشرى قوللە كىبولىكى، اوشاقلارىك آزادلىغىنى، اجتماعى

فەاليەتلىرى، سوسىيالىزم غايەسىنى.... و سائىرىمى نەزەرە آلساق اوزىمىزىڭدە بونلا رى شمولاندىرماغا قابىلىت و معلوماتىمىز اولسا او بويوك اقلاليك تعليم و تربيە ساحەسىندە نەلر و نە خارقلر تورىدىكىنى و بو اون يىل ايچىندە فن عالمىنە نە بويوك مدنى خىدمەتلر ابلەدىكىنى تصور ايدىر و بوتون وارايىمىزله بلا اختيار دىيەرىك؛ باشاسىن.... چوقى باشاسىن عقللرە حىرت وىرن لەنىن فرەسى.

سوك ادعا

ر. آخوندوف.

بويوك اوقىبارك 10 يىللكى!.. بوتون دىنا آلقىشچى!
قومونىست فرەسى- آقشلائان يويىلار.

آلقىشچى- شورالار اتقاقى و ىر يوزىڭ الى قابارلى ايشچىلرى! اوندان اوتىرىكە، لەنىن رەبرلىكى آلتىدا مبارزەپە چىقان قومونىست (بولشەوىق) فرەسى برىنجىلرە حاكىمىە قازاندىردى، امىكچىلرە ايشچى حاكىمىڭ مەكىللىكى و اونك بوللارنى كوستەردى!

آلقىشچى- مىليونلارغا يوقسول و اورتاباب كىدالار؛ اوندان اوتىرىكە، قومونىست فرەسىڭ فداكار و يوزى دونەمىز مبارزەسى سايەسىندە، مىلكدارلارك و قايتالىستلر ك جاپتاغىدان قورتولوب توپراغا يىيەلدىلر!

آلقىشچى - ضەيف و مظلوم ملئلر! چونكە، يالگىز قومونىست فرەسىڭ رەبرلىكى آلتىدا قورولمىش پرولەتار دىقتاتوراسى سايەسىندە، انسانلق و وطنداشلق حقوقى قازاندىلار، اىمپەريالىزمك ازىچى، محوايدىچى زنجىرلارنى پارچالادىلار!

آلقىشچى - آچىقدان ئودى داغىلمىش آوروپا و آمىرىكا قايتالىستلرى و سابىق روسىە اىمپەرياسىدان اوقىبارى ضربەلرى آلتىدا تارىخك زىيىل خانەسە آتىلمىش مونارخىستلر، مىلكدارلار، بىكلر، بورژوالار مەنشەوىق، داشناق، مساوات و سائر «سابىق» انسان تورتو كوتولرى؛ چونكە، آرىستوقرات و بورژوا اقدىلر

بويوك ئەستەت (ذوق پرست) اولارلار، بو آغلاردا اضاڧ وارسا بوگون كېچىرىدىكلىرى آجىي دىققەتلىرىدە شېھىرىز سويلەيدىرلار: «ھەي آياغ بالين، باشى آجىق بولشە و يىقىلار، ھەي دونن بىزىم نوكرىمىز و موزدور قوللارىمىز اولان ايشىجىلار، كىندىلەر چوق كوزەل، چوق اينىچە ايشلەيدىگىز، بىز بويە كوزلەمىزدىك». ئەوت بوگون بوتون دىنيا اوقىيابر ئولكەسىنى آلتىشلاير، بوگون ايسىنە- يىلردە، ايسىنە يىلردە، بويونلارنى آلتايدىرلار كە، دىنانىڭ آلتىدا بىرىنىدە ايشىجى و امىكىجى صىفى غلبە چالمىشدر. بوگون، شورالار اتقاندە سوسىيالىزم قورولور. كەلجىك انسانغا ئورنەك اولاجاق بىر اصول قورولور. بوگون دوست و دوشمەندە قبول ايتىمىكەندە، بوتون تارىخ يوزىنى يىڭ يىلدە بىر قارىش بويىدەن انسانلىق، شورالار ئولكەسىدە ھەر يىلدە يىڭ قارىش بويىمىكەندە!

حەقىقەت گوز قاباغىدادىر؛ گوز گورەنى عقل دانا يىلمەز!

بوگون - بويوك اوقىيابر 10 يىللىكىدە.

شرفلر اولسون قوممونيست فرەقىسە، شرفلر اولسون حەكمرانلىق قورمىش
 عملە صىنقىدە، كە پىھانى آشكار ايتىدىلار، گورولمەزى گوز قاباغىدا چىقاردىلار؛
 بوگون بوتون دىنيا بىزى آلتىشلاير.

دونن بويە دىگەل ايدى...

دىردىلەر؛ دىشەند داپاتاكىي سىلاھلانمىش و بوتون آوروپا جاندارما
 كىسىلمىش نىقالاى حەكمومىتى سايىز - ھابىز جاسوسلار، اوردوسىلە، قازاقلار -
 رىلە مىليونلار بالىغ ييوروقراتلار، كىشىلرى ملالار، انسانىڭ دوشونىچەسە
 يىلە قوتىرول قوبىمىش سانسورىلە بىر بىر يىقماقنى اولار؟..

يىقدىق؛ ھەمدە استانبول منارلەرىتە خاچ تاقوب، بىرلىندە صلح مەھەدىسى
 يازدىرماق ايسىنەن مىلبوقوف كىرىسكى كىي بورزوآزىا دوشوكلرىنىدە اونا قاندىق.
 دىدىلەر: روسىيەدە بورزوآزىا حەكمومىتى يىقىلماسى روس خەلقنىڭ آنارخىستلىق
 باشى يوزوقلىق و يورغونلىق غلامىدەر، شورالار حەكمومىتى آوروپا سىلاھنىڭ
 قارشىسىدا بىر آي بويە دوام ايتىمەز..

دوام ايتىدى؛ «يورغون» «باشى يوزوق» روس خەلقى، ايمپىريالىست مەھارە

سەندىن قاچىدى. لېكىن ئاۋىلە بىر «يۇرغۇن» قىزىل ئوردو دوزەلتىدىكە، ئونىڭ
 ضەرەلىرى ئالتۇن بۇتون ئېمپىرىيالىست دولتىرلىق ھەربىي تەخنىكىسى سۈپىتىدە، ئونلارغا
 داخلىي ئەكس ئەتتۈرۈپ ئوردولارنى دىڭىزلىرىگە تۈگۈلدۈردى...

ئافرىقىدا، تۈركىستان ئازىربەيجان، گۇرجىستان كىيىنچە قارداش مىللىتىگە ئەسلىدىكى
 ئېتنىك كىلىپىنى ئاۋىلە ياردىمىگە ئېلىپ، «يۇرغۇن ئولمىيان» قارىي
 باشلىدى ۋە باشى قارىيىدىغان دولى مىلىكىدار-قېتالىست ھۆكۈمەتلىرىگە باجاقلىرى
 كۆڭۈلگە ئېلىندى!

دېيىلىدۇ: «ئوردولار ھۆكۈمىتى ئالغۇز قان ۋە ئاتىدىن دۈشمەن بىر ئاجىز
 ئەسلىدىن. مىللىتىگە مەھارەتسىز ياتار-يەتمەز بولۇپ، ئولمىيان مىللىتىگە قارىيىدۇ.
 مىللىتىگە مەھارەتسىز يۇرغۇنلارنىڭ غەلبەسىگە يېتىدى: ئالىي سەھەبىلەر ئالىي چىكىچىلى
 ئالىي كۈتۈپلىك ئولمىيان. «دەلىلچىلەر» تېكىچى ئولمىيان. قېتالىزم ئافرىقىسى
 غەربىي، سوتسىيالىزم ئىتتىپاقى قوردىلار، بىرلىكچىلەر ئاۋىلە. مىللىتىگە سوتسىيە
 زامانىسى ۋە دىئەلىرىگە تېكىچىلەر، دەۋە يۇرغۇنلىرىنى ئولمىيان دۈشمەن دېيىدۇ.
 كۆڭۈلچىلەر يۇرغۇن ئولمىيان زامانىلىرى تۈپتىن دېيىدۇ. بۇزۇلۇش تۈپتىن دېيىدۇ.
 باشلىنىدۇ.

ئافرىقىدا ئادەم ئالىي يەنە، «تۈگۈز» ئوردو كىيىنچە يېتىدۇ.
 مەھارەتلىك قانچىلىك كىيىنچە تەسۋىرىي ۋە مىللىتىگە ئولمىيان-ئولمىيان كىيىنچە.
 قان، چامۇر ھەتتە. ئەدەت ئولمىيان، ئولمىيان، ئولمىيان قانداقلىق ئولمىيان
 دۈشمەن دېيىدۇ. بۈگۈن دەۋە ئولمىيان 10 يىللىقنى بايرام ئېيتىدۇ!
 كۆڭۈلگە ئېلىنىپ دانا يېلىمەز..

يېڭى ئادەم يۇرغۇن ۋە ئادەم ئېتنىك ھەتتە! شەرەپلىك ئولمىيان يۇرغۇن
 دۈشمەن، قولى بۈگۈنچە قومۇنىستىك ھەتتە!

ئېتنىك دېيىدۇ «قېتالىزم ئوردو ياردىمىگە سەھەبىگە كۆڭۈلگە ئېلىنىپ،
 بىر ئولمىيان سوتسىيالىزم قورماق ئولمىيان؛ دۇنيا ئولمىيان كىيىنچە...»
 بۈگۈن ئولمىيان ئولمىيان كىيىنچە ئولمىيان، ئەنئەنىۋىي ئولمىيان ئولمىيان، كىيىنچە
 مەھارەتلىك ئولمىيان قورماقلىرىدا دېيىدۇ.

ديريك-آوروپا بزه هجوم ايدمه سه هامو نولكه بر انسان كبي مدافعه به قالقيشار، اونلارلك بزيه نولكه ده اولان منققريندن (نه بمان، قولجوماق) آرتق آوروپا دابوتون دنيا دا بزيه منققمز وار-آوروپا پروله تارلاري، مستملكه خلقلاري! بوگون ايسه ايجر بسندن چورومكه اولان آوروپا قايتاليزم صنايكنك بزه داها چوق احتاجي وار..

ئولكىە مۇزدە. سوسىيالىزىم تېكىلىمىرسە، كوركلېرىڭىز قىراقلاي تېكىلىمىرسە سوسىيالىزىم تېكىلىمىرسە، بىس آوروپا قايتالىزىمى دا بىزدىن نە ايجون قورقۇر؟ شۇرالار ئولكىەسى آوروپا ائىشچىلىرى ايجون مەككە، مەدەنىيە نە ايجون دونمىشدر كە يىلدە يوزلارچە زىيارەت كىلىرلر؟ دىنا انقلابى كىچىكمە مشدر، سىز اونى ھلە بوندان سوڭرا گوزلەيىرسىڭىز، بىز ايسەك اونى كوندە كورۇرىك:

انكىلترە، مەنچىلىرىنىڭ تەبىئىي، فىرانسە ماتروسىلارنىڭ اخشىشى، ۋېننا بىرولە-تارلارنىڭ عىبىئى، ئوروپىنى سارستاماقدا اولان بىرولە-تارقىتالىست ناقشەلىرى، چىن ئاقلاي، ھىندوچىن عىبىئى، ھىندىستان مەرزەسى اولارغا مەستلىككە دىدىشمە لىرىنە بىز دىنيا ئاقلاڭنىڭ بىر نەمىشى دىيرىك.

بۇ بىزىم سولۇڭ ادەمۇدەر.

دنيانك آلتيدا بىرى اوقتا بىر ايچىن آزلق ايدىر.. بونى آوروپا ايشچىلىرى دە
گوردوب آكلامىشدر.

یاردیم ایستہین لہنین بوللارینی اونلارا گوسترمہلیدر۔ لہنین بولی و قومونیسٹ فرقهسینی محکمہ تمک گیشہ تمک، اوندکی انتظامی سافلاماق اونک برلکنکی قاورامقدر!

بونی اېتمه نلر، بونا مانع اولانلار آغلانلار جبرگه سنده، تورنو کیتلر
میراسندا قاجاقدر!

بولشه ويقلر يوزى دونمهز بر ملتدر، سويلديكلرينى ايده رلر.
 هدى قايتايزم دنياسنى بوگون وگلهجك قورقوسيله تيرمتن قومونست
 ملتى شرفلر اولسون سته!

اوقىتايىر ۋ مەعارف

م. قلى يوف

قولوبلار، قرائت كۇمالارى، تېخنىكوملار، مەكتەپ كىيى مدنى مۇسە - لىمىزىك سابجا آرتىدىقلارنى ۋ بو نەقشە نەزەردە مەعارف سەھەسىندە الدە ايتىدىكىمىز مۇقتىلرى بىر داھا تەكرار ايتىمگە ئزوم يوقىدىر؛ چۈنكى بو خەسۇسدا طەرمىزدن دەرلە بازىمىش، گۈستەرىلمىشىدىر. قازاندىقلارنىمىز بارلاق سورتىدە اثبات ايتىدىجى رەقلى مەلۇماتلاردا مۇجۇددىر؛ اۇنى ھەر كىس بىلىر، ظن ايتىرىك.

بو مەقالەمىزدە ايسە، بىز قارەلرەك دقت ۋ نەزەلرەنى آنجاق اۇيلە بىر سەندلرە جەل ايتىمك ايتىرىككە، اۇنلار (سەندلر) «اوقىتايىر» يىك تەبجەسىندە شۇرا حەكۇمەتى طەرفىندىن اعلان ايتىلمىشلر، تام بىر دورەك علامەتى سايلىرلار ۋ عىن زاماندا بوتون مدنى ۋ مەعارف ايشلرىنىك نە شەكلدە اولدىقلارنى ۋ كەيدىش خەتلەرنى تەيىن ايتىرلر.

دۇشمانىمىز اولان اتحادچىلارلە مساواتچىلارى تەقەبۇلەندىرىپ اۇنلارنى، مەعارف جەھەتەندە يادىقلارنى جەنئەلرە گۈرە قەسۇرلى سايىدىمىز خالدا، اۇنلار، ئوز زورناللارنىدا مەكتەپلىرىمىزدە «ەلم» يىك سانكى باتەين بىر ۋەتەندە بولۇندىغىنى گۈستەرىر ۋ عىن زاماندا مەكتەپلىرىمىزى آنجاق «قۇمۇنىزم تەبلىغاتى» بۇواسىنا چەۋىرەمەككە بىزى تەمەنلەندىرىرلر. دىدىكەلرەنى دۇغرى ۋ ئوزلەرنى دە خەقلى حساب ايتىرلر. ئوز دۇشۇنەلەرنە گۈرە اۇنلار خەقلى دىرلر. شۇرا جەمەۋىتەلەرنە كى «ەلم ۋ يىلىك داھا امتىزالى سەفلەرە مەخسۇس د كەل، دۇتلىلەرنەك ۋ استەقەدە - چىلەك مەقاملارنى مەكەملەشەبىرەمگە خەمت ايدىن ماتەريال د كەل...» بۇنلار ايمدى «استەمار اولىنانلارەك، امەكچىلەك ائىندە نەجات ۋ آزادلىق سلاخى» اولمىشىدىر (لەنىن XX جەلد، II خەسە، 294 سەھفە).

بۇنا گۈرەدە مساواتچىلارەك ائىنچەمكە خەقلى ۋاردىر. چۈنكى شۇرا حەكۇمەتى؛ چۆرىمىش بورۇزۇ آزا آغەچچىك كۇكىنى قازىماقەدەلر. اۇنىك ائىچىندە

بورژوازی صنفی «قومونیزم تبلیغاتی» نیک تیجه لرینی، یعنی ئوز ئولوم لرینی آیدینجاسینا حس ایدیرلر.

روسیده پروله تاریات انقلابی توره ندن سوگرا شورا حکومتی بر «انتباهنامه» (ده قلا راسیا)، بیرده «واحد امک مکتبی حقیقه قانون» بوراقمیشدیر. «باشی بلالی مکتب لریمیز حقیقی خلق مکتبی شکلی آلمالیدیر» جمله سی همان «ده قلا» راسیا» نیک قیدلریندن دیر.

اسکی روسیده مختلف تیپلی بیر چوق مکتبلر واردی. بونلاردان ایکی - اوج صنفلی صنعت مکتبلرینی نیقالای اصول اداره سی کندیلرله ایشچیلره مخصوص ایشمیشدی. بو جور مکتبلرده آنجاق الله اینانانلارله پادشاها صادق اولانلار اوقوبوب تریه آلیردیلار.

نجیلر غیمنازیاسیندا اوقویانلاردا تمامیه ملکدارلارله بورژویلاریک عزیز خفقلری ایدی که بونلاردا ایستمر صنایعه ایسترسه حکومت اداره لرینده عالی منصب صاحبی اولماغا حاضرلاشیردیلار. اینستیتوتلارله تجارت مکتب لری ایسه ، تجارت موسسه لریندن ئوتوری یاقشی تاجرلر و مهارتلی مامورلر حاضرلایردیلار. شورا حکومتی طرفیندن اعلان ایدیلن فوق الذکر سندلر، بو جور اجتماعی حصارى دیوارلاری قالدیروب، آنجاق واحد بر مکتب حالینا گنیرمیشدیر.

بویله که، بیرینجی درجه لی مکتبی بیتیرن بر کندلی و یا ایشچی مانعیز ایکینجی درجه لی مکتبه گیریر، ایکینجی درجه لی مکتبی بیتیردیکدن سوگرا عالی مدرسه لره قبول اولونیر.

بیرده ، «قانوننامه» ایله اعلان اولتان یگی مکتب اوندان ئوتوری امک مکتبی آدلاندیرلمیشدیر که اونیک قورولوشی تمامیه امک برینسپلری اوزره رینه یایلمیشدیر.

خلق معارف ساحه سینده شورا حکومتی قارشیسیندا بر وظیفه دورمیشدیر که اودا استحصال اوزه رینده اساسلانات و اوشاقلارا امک اعتیادی ایله ده گهرلی معلومات ویرن مکتبدیر.

بو خصوصدا بولداش لوناچارسکی بویله یازمیشدیر:

«باقىنى تەجىز و تامين اولونمىش فابرىقا، زاوود، ترانسپورت، مەركىزىي اېلېكترونىق اسانسىونى اوزەرىندە اساسلانىپ سەنت مەكتىپى، بىرىتىك كېچەمىشەنە و گەلەجەكنە اتماسىز نەقشەلەر آچاراق، اىمىدىكى عالمشمول گورنىتشارىك اڭ قالىتلىق لارىنا دوغرو اونى سوق ايدىر. قىتالىزىم مەدىنىتىنىڭ سولۇ نەقشەلەرى اوزەرىندە دوران امك مەكتىپى، سوسىيالىزمە دوغرو كېچەمىشەنە باكلانىش، انسانىدا يوكسەلدەيدىر. بويۇلە مەكتەپ، تەلىم مەكتىپىدىن داھا كەش و داھا پارلاقەيدىر.»

شورا حەكومەتى ايسە، اللەي و پۇلەكى رۇحانىلارى قاووب مەكتىپىن چىقارمىشەيدىر.

يېرتىجى مەكىدارلارنىڭ ۋە اسكى قولچوماقلىرىنىڭ اىگىرىچ فەكرىنى يىلدىرىمەك
مەقسىدىلە قالىن قاقالى پوروشكەۋىچ بويىلە سۈيەمەشەندى:

«جماعتى قارائلىقىدا و روحانى قوللىقىدا ساقلاماق ايچين، كىلىسالارلە قارا كروم آراسىندا ك سىقى اتقاق ياراتماق لازم كلىر. بونادا عكس انقلابچى بورژوآننىڭ و كىلى اولان قارائولوف بويە جواب وىرىمىشدى: «سەو ايدىر سىڭىز: بوجور واسطەلەرلە سىز جماعتى آنجاق دىن دن اوزاقلاشدىر سىڭىز. بىر قادار شعورلى، دوشونجهلى و جەلەلى طرزەدە داورانامىز لازم دىر؛ دىدىكجە احىق و سارساق اولان قالىن قافالى قارا كرومچى بى كىار ايدەك. «كىلىسالارنىڭ دە ناسىونالزاسيا» *) سىنا قارشى مبارزە اعلان ايدەك، بويوك روحانى مېز يەولوغى نىڭ دىدىكى «كىلىسا، سياستىن داها يوكسەك دىر» كىبى «قىزىل كەلمەلرى» دە، باىراق اوزرىندە يازاق: آنجاق بو جور داورانساق، گرېدە قالمىش ايشىجارنىڭ بىر حصەسىنى، خصوصا ملكدارلار و كندىلىرى يولدىن چىقارايلىرىڭ و بويەلىكلە يىگىلىشمىش كىلىسانىڭ دە جماعت كىلەسىنى قول حالىندا ساقلاماق كىبى «عالى و مقدس وظىفە» سىنىڭ اجرا سىنا باردىم ايدە بىلىرىڭ». (لەنىن XI جلد I حصە، 250 - 268 نىچى صحىفە).

قارا و عوام جماعتى آسانجا ايشىنىڭ و ادارە ايتەك ايچين چارايە قارا كرومچىلار و بورژوآل - بىر اولوب، خلقى تىرىك ايلە مست و بىهوش ايدىر دىلر.

(*) بو كلمه 265 نجى صحيفه ده بو جور آيد: نالاشد: بيليرلار: «جماعت كنه سيني و روحاني اولميان مؤمنلري (мирян) كليسا ايشلرله قارىشادان منم ايتكده...»

پروله تاریات ایسه، «دین» جماعت ایچین تریا کدیر» دیه، بورزو آزانیك بوتون بالانلارینی و ایکی - یوزلی اولدیلارینی آجیب آشکار ایتدی. شریعت درسی چار مکتبینه اساس درسلدن سایا بردی و همده بیرنجی موقع دوتیردی. پروله تاریات ایسه، نوز مکتبینی امك و همده طبیعات ایله اجتماعات علملری اوزرینده اساسلاندیرمیشدیر.

ایستهر نبقالای دورینده کی، ایستهره مساواتچیلاریك معارف سیستمی هب محکم عائله یاراتماق مقصدیله قوریلیردی. اووقته کی اوشاق پورتلاری دا جمعیت خیره لرلیك حساینا و خرچلرینه یاشایردیلار، یوقسوللار صنفینه منسوب اولانلاری مکتبلرده اوقوتماق و تریه ایتك ایچین حکومت ابداً قیلمدا میردی.

شورا حکومتی نيك خلق معارف سیستمی ایسه، غایت محکم، منظم و رابطه لیدیر: اوشاق باغچالاریندان و اوشاق ابولرندن باشلامیش بیرنجی و ایکنجی درجلی مکتبلره قادار معارف یوردی و اداره لرلیك جمله سی هپ ایلک اول یوقسوللار صنفینه منسوب اولانلاریك احتیاجلارینا خدمت ایدیرلر، - بونلاری اوقودوب تریه ایدیرلر.

آنچاق شورا حکومتی نيك گوسته ردیگی سعی و تلاشلاریك نتیجه سی اولمالیدیر که، بو قادار قیسا مدت ایچینده باسانسیرلیق قالدیرلمیش، تامامله یوق اولمیشدیر.

آذربایجان شورا حکومتی ده نوز معارفینی بو جور برنسیب اوزرینده قورمیشدیر. شورالی آذربایجاندا، الهی مکتبدن بایرا آتمیش، بکلر - خانلار غیمنازاسینی قالدیرمیش، قرا گروهچی روس مامورلارینی آرادان چیقارمیش، یگی امك مکتبی تاسیس ایتمگه گبرشمیشدیر.

شورالی آذربایجان عین زماندا اوشاق باغچالاری، اوشاق ابولری، لیلی تعلیمخانالاردا آچمیشدیر که بورادا کی ایشچی و یوقسول کندلی بالالاری حکومتیك خرچینه اوقوب تریه آلیرلار. ینده «اوقتیایر» بك نتیجه سی اولاراق، آذربایجاندا منظم صورتلی و گوزمل قورولوشلی قولوبلاریك، قرائت کوما - لارینيك، سوادسیزلینی لغو ایدجی منطقه لرلیك، گجه مکتبلرینيك و همده

ايشىچى تېخنىكوملارنىڭ، ايشىچى فاقولتەلرنىڭ، فابرىقا - زاوود مەكتىپلىرىنىڭ ۋە
سەلەسىنى گورمەك اولور.

سوزىك قىساسى: شورالى آذربايجان، «اوقتايير» نىڭ نەتىجەسىندە، قاينالزىم
مەدەنىيەتنىڭ سولۇق نۇقتەلىرى اوزرىندە اساسلانمىش، اورنا عصرىك ايسقولوسىق
قالىقلارنىڭدان آزاد، ھەمدە روحانىلىرى، بوتون خرافات ۋە موھوماتلارنى آزادان
چىقارمىش، مەھكەم ۋە مەنظم قورولوشلى واحد امەك مەكتىپىنى ئاتال اولمىشىدۇر.
يەڭگى مەكتەپ، پەرولەتارىيات ھاكىمىنى پرىنسىپلىرى اوزرىندە اساسلانوب جەمەتنىڭ
امەكچىلەر طبقەسىنى خەدمەت ايدۇر.

ايمەدىكى ھالدا قارشىمىزدا دوران مەسىلە ۋە وظيفەدە - ھەر يەردە ھەقىقى
امەك مەكتىپى آچماق دۇر. غەين زاماندا يەنە، اوشاق باغچىلارنىڭ، اوشاق اېو-
لرىنىڭ، يەنى يىللىك مەكتىپلىك، فابرىقا - زاوود مەكتىپلىرىنىڭ، جوان كەندىلى
مەكتىپلىرىنىڭدە سايلارنى آرتىرمالى ۋە شەبەكەلەرنى كەڭەيتىش مەلىيەك.
«اوقتايير» نىڭ اون يىللىكى ەھدەمىزە يەردە يەر وظيفە بوراقمىشىدۇر: اودا
تەزجە غەمۇمى تەلىمە كەچمەك وظيفەسىدۇر.

يەزىم شەف دوشمانلارنىمىزنى قورقۇدان ۋە كوزلەرنە آغ سالان يەر مەسىلە
داھا وار دۇر: يەنە اسكى اصول ادارەدن قالماش بورۇچلارنىڭ شەف مەكتىپلىرىنى
داغىدەپ، غەوضىنە غەلم ۋە فەنى مەمومات مەكتىپى آچمىشىق. آچىدۇمىز بويە
مەكتىپلەردە اڭ دقت اولونان ۋە اھمىت وېرىلەن نەكتەلەردە، - امەك جەمەياتلارنى
اطرافلى ئوگرەنمەك، طەبىئى - فەنى مەموماتلارنى نەمىسەمەك دۇر.
بورۇچلارنى ھەس ايدۇر ۋە يەگانە امەدگەھى اولان سولۇق واسطەنىڭدە الەندەن
چىقىدۇمىنى دۇرور.

دوغرىسىدا بويەلدۇر:

مەكتىپلەر دارالغونلارنىڭ پەرولەتارىيات طرفىندەن فتح اولونمالارنى انفلايەك سولۇق
شەبەكەلىكىنى ۋە بورۇچلارنى امەدلىرىنىڭدە تەمىنلە برباد اولدىقلارنى گۈستەرىرلەر.

ملکی مکتب و شورالار اتقاقینی مدافعه

یازانی: لازه ره ویچ

شعورلی و حاضرلانیش عسک و مازوس اولماقیزین
ایندیکی محاربه ده موقیت قازانماق ممکن دگیلدی.

له نین.

اون یلیلک بایرامیمز چاغیندا محاربه قورقوسی و هده سی اولکبندن داها
آرتیق صورتیه کسکینلشمگه باشلامیشدیر. انگلتره حکومتی ییزه فارشی محاربه
حاضرلاییر، قومشو مملکتلرینی سلاحلاندیریر، حقیمیزده جوربه جور بهتان و
اقرارلار سوبله بیر، قیلنجینی اوینادیر، هدهله بیر.

هر حالدا دوشمان قاپی پی آلمیشدیر. او، یاقشی بیلیرکه، محاربه سیز و
آنچاق صلح و سلامتله کیچیریلن هر ییل، مدافعه قوه لریمیزی آرتیریر، ییزی
مدافعه یه داها یارارلی ایدیر؛ اونا گوزده او، دوشمانمیز اوزره بیمیزه هجوملار
یایماغا تلسیر. دوشمانیک بوبله حیله سینی ییلن ییز، قالقیشوب، هامیلقد قزیل
اوردومیزیک و قزیل دعوا گمیلریمیزیک (فلوتیک) قوه لرینی آرتیرماق اوغریندا
قیزغین صورتده چالیشیریق. بیر پارا آداملار بیا گمان ایدیرلرکه، بوکی
ایشلرله اوغراشماق، آنچاق متخصصاریک وظیفه سیدیر؛ عادی آداملار بوجور
ایشلرله مشغول اولایلمزلر. لاکن بو، ییزجه، اسکی، چوروک و هیچ وجه
قبول ایدیلمز بیر فکردیر. چونکه عرق (ب) فرقه سی نیک مرکزی قومیه سی
طرفیندن محاربه هده سی مناسبتله بوتون امکچیلره خطاباً بوراقلان مراجعتا-
مده بوبله یازیلیمیشدیر:

«محاربه هده سی قارشیسیندا مملکتیک تصرفات، مدنی و حرری - سیاسی
اقدار و قوه لرینی بوکسکتمک ایشینده اوشاق، بوبوک، اهمیتیز ایشکی
کلمه لر اولمالایدیرلار. عمومی ایشه (قازانا) صرف ایدیلن میلیونلارله آیری-
آیری قوه لر موقیتیمیزیک باغنی دیرلر».

کثری به دونوب، اون ییل طرفینده ملکی مکتباییمیزیک کیتدیککی بولا

باقساق، گورەربىك كە بونلار شورالى اتقاقىمىزى مدافەمە ايشىندە دىدىكچە ضيف اشتراك ايدىرلر؛ بونى دا بىز بىلىرىك؛ بلكەدە مەكتىك بو ساحەدە گوسىردىكى آز-چوقى تاثيرىدە بلاختىار ساباق اولور؛ زىرا بوجور ايشلر مەكتىك وظىفەلرىندىن سايلىمىزىدېلار.

1925 يىلىدە تەشكىل اولونمىش عموم اتفاق مەلۇماتىنىڭ قورۇلتايندا بولداش فروتۇزە بويىچە بىر خواھىشە بولونمىشى:

«بىز ايتىمىز كە، سىز و سىزىڭ واسطە كۆزلەدە بويۇك مەلۇماتلار اوردونى دىھلىرىنى، ياڭلىش فەكرلىرىڭ اڭ ضررلىسى سايىلان «مدافەمە ايشىنى حاضىرلاماق و اجرا ايتىمىڭ آنجاڭ قىزىل اوردونىڭ ايشىدىر» كىيى اساسىز دوشونىچەدن تەيىز ايدەدېلر»

آچىق سويلەمەلىيىك كە، مەلۇماتلار آراسىندا اويلەلرىدە واردىر كە، اونلا-رىڭ فەكرىنچە حربى ايشلە مەكتەپ ھېچدە بىر-يىرىنە ياقىشماز و اويوشماز-دىرلار؛ حربى ايشلە پىداغۇزىيا و مەلىكى مەكتەپ آراسىندا ھېچ وقت مەنسەب و علاقە اولمايمىش، يوقىدىر و اولمازدىر. ھالبۇكە، ھال حاضردا قايتالىزم مەلىكىلەرنى تام دىقت و سەلەرىنى بوتون اھالى بى عمومىت اوزرە حربى ايشە حاضىرلاماغا سىرف ايدىرلر؛ بو ساحەدە چالاشانلارنىڭ باشچىلارىدا اەنلارنىڭ مەلىكى مەكتەپلىرىدىر. بو ايشە ايتىك دىقە اقدام ايدىن ژاپونىا مەلىكىنى اولمىشىدىر. 1890 يىلىدە باشلاپ، ژاپونىا مەلىكىنى مەكتەپلىرىنىڭ ھامىيىسى (ابتدائى مەكتەپلەردە) حربى تەلىمى داخلى ايتىشىدىر.

انگلىتەرەدە ايسە، 1923 يىلىدە اعتبارا اورتا و ھالى مەلىكى مەكتەپلەردە كوكىللى صىفىلە حربى غروپلار تەشكىل ايدىلىر كە، بورادا ھەم تۈرە تىق ھەمدە پراقتىق سورتىدە حربى تەلىملىر وىرىلەر. آمېرىكانىڭ تام 123 ھالى مەكتەپلىرىدە طلبەلر حربى تەلىمىلە اوغراشماقتا دوام ايدىرلر. فرانسەنىڭ اورتا مەكتەپلىرىنىڭ سولۇك اۈچ غروپلارنىدە ھەفتەدە ايكىشەر ساعەت حربى تەلىمىلە چالاشىلەر؛ لاکىن 21 ھالى مەكتەپلىرىدە يىلە سىفرىلىكىدن اول ھالى حربى تەلىمى اورادادا، يىزدە اولدىنى كىيى، كىچىرىلمەكتەدۇر. حربى ايش باشقا مەلىكىلەرنىڭ و ئۆلكەلەرنىڭ

عمومی مکتب پروغراملاریندا داخل ایدیلیمشدیر، بویله که: بعضلرینده، انگلتره دارالفنونلاریندا اولان کییی، عالی مکتبلرده حربی غروپلار شکلینده اولور، باشقالاریندا ایسه، حربی ایشلره عائد اقل معلومات تعین ایدیلیمشدیر که، هامی مکتب طلبه لری بونلاری بنمسه مکه مجبور دیرلار. بولشادا حتا بیر جوق درس لره حربی عنصرلرده داخل ایدیلیمشدیر؛ فیزیق قینده مثلا گولله (مرمی) اوجو- شینی تدقیق ایتمک، غاز محرکی (موتور)، حربی تیلیفون قتی، رادیو- تیلافراف والنخ کییی علملری گورمک اولور.

معلوم مسئله دیر که، 1870-71 بنجی ییل محاربه سینده پروسیا، فرانسه بی دارماداغین ایتیمشیدی؛ لاکن بو خصوصدا مظفر اوردو بویله دیردیکه، غاب کلن اردو دکیل، آلمانیا معلملری دیر؛ چونکه معلملر اویا، محکم و اویغون زمین حاضرلامیشدیلار که، اونیک اوزرینده قوتلی اردو یاراتماق هیچده چنین دکیل ایدی.

او وقتدن اعتبارا مملکتی مدافعه ایتمک مسئله سینده معلملر کییی مدنی قویه محتاج اولماق حسی اون قات آرتیمشدیر.

ایمیدیکی محاربه نیک شرطلرینی نظره آلاراق، هر بیر عسکرک دیدیکجه مدنی اولماسی، داها آرتیق دوشونجه لی اولماسی لازم گلیر. آرتیق ایمانله سویله مک اولار که، لازم اولان اساسلاری صلح زمانی قورمایان مملکت، دعوا دا دخی باسیلاجاقدیر.

یزیم حربی نظامنامه لریمیزده بوجور ماده لری گورمک اولور. هر عسکرده صنفی دوشونجه اولمالی دیر؛ دعوانیک مقصدلرینی او، آیدینجا آکلامالیدیر؛ قومه سین، اریلیکینه، دوشمانا قارشو دورا ییلمه سینیه ایتانملی و همده توزییک شخصی ایتره سملرینی تام قولله قیغیک، اختیارنا ویرمهک آیشمالیدیر والنخ... بویله ایسه، صرف ملکی مکینیک تریه وی وظیفه لریندن سایلان بو ایشیک آنجاق قیزیل اردویا حواله اولونماسی نیک دوغریداندا یئرسیز، حقسیز و اساسیز اولدیفینی کیم انکار ایده ییلیر.

اونا گورده مکتب و مکتبله برابرده خلق معارف قومیسارلینی مملکتی

مدافعه ایتمکده، قیزیل اردو قادار مسئول ایشچیلردن اولمالبدیرلار. بیر داهای آرتیق ایمانله دیمک و تصدیق ایتمک اولارکه، بو ساحه‌ده ملکی مکنیک پلانلی و سبسته‌ملی معین ایشی اولمازسا، قیزیل اردو دخی، طییعی، ئوزینی قوم‌سیندن خارج وظیفه قارشیسیندا گورم‌جکدیر.

حربی قوریلشیمیزه نسبتله ملکی مکنیک رولی و اهمیتی اوقادار بویوک و معنالدیرکه، حرمتلی قارئلریک دقتلرینی ده بیر قادار بو مسئله اوزرینده دایانديرماغی ئوزیمه بورج حساب ایدیرم.

«فروزه‌نیگ فکرینجه تهرتوربال قوریلشیمیزیک داهای آرتیق انکشاف ایتمه‌سی، ایلرله‌م‌سی خلق معارف قومسارلینی واسطه‌سبله اولاییلر.

امکچی کتله‌نیگ بوتونینی ییز بالاجا (قادروی) اردومیزدادا ئوگرمده ییلمه. ربک؛ زبرا ییزه معلوم‌دیرکه، هر ییل ساغلام و عسکرلیگه بارار اولان جوان وطنداشلاریک سای 900 بیگ نفره قادار اولور؛ اونا گورمه صلح و آسایش چاغینداکی اردومیزیک سایدا چاریمز دورینده کی اردودان بیر قادار داهای آرتیق اولوردی. 'و زمان بو بویوکلیکده قوشونی ساقلاواقدا ییزیم ایچین هم سیاسی وهمده مادی نقطه نظردن ممکن اولان ایش دگیل ایدی. صلح و آسایش زمانی ساقلانبان میلیون یاریم‌لیق بیر اردو شهبه‌سیرکه، مدافعه اردوسی دگیل، بلکه ایمپریالیزم دوشونجه‌سی داشییان هجومتچی بیر ازدوکیبی سایلا ییلر. حال‌حاضرده بوتون اتقاقیمیزداکی ساحلی قوم‌لریک ئوز یئرلرینده (территор-ое формир-ие) طرزینده تشکیل ایدیلمه‌لری ده بو اساس اوزرینه قوریلمیشدیر.

بو حصه‌لریک تعلیمی ده 5-8 آی دوام ایدیر.

حریه ایشلری کیبی چتین بیر وظیفه‌یی اطرافلی تدقیق ایتمک، ئوگرنمک، و خصوصاً لزومی قادار حربی تریه آلماق دیدیکجه مشکل ایشلردن دیر؛ اونا گورمه بویله چتین و اهمیتلی ایشیک بیر حصه‌سینی ده مکنیک عهد-سینه بوراقماق لازم کدیر. بوراسی دا اونودیلما سین که، سفر برلیکه بارار اولان وطنداشلاردان چوق یاریسی حربی ایشینه، عسکرلیگه چاغریلمادان اول ئوکره.

دیلمه‌لیدیر، حالبوکه محاربه زمانی قیزیل اردومیزیک چوق حصه‌سینی تشکیل ایدنلر بونلار اولورلار. بورادا کی تعلیم مدتی‌ده، تهررتوری‌بال عسکرلری‌نیک تعلیم مدتیندن داها آز اولور.

بو مسئله‌یه بیرده ییز آذربایجانیک حقیقی محیطی‌نی نظره آلاراق یاناشاق او زمان اتقاقیمیزی مدافعه ایتمک ایشینده مکتبریمیزیک نه‌قادر اهمیتی و معالی اولدیقلارینی‌دا آیدینجاسینا گوره یله‌جیک.

بوراسی‌دا اونودیلمامالیدیر که، چاریزم دورینده آذربایجانیک یرلی اهالیسی عسکرلیکه جاغریله‌یردی: اونا گورده اردونیک دوغرودان‌دا اهمیتی و مملکته لازم اولدییینی یرلی اهالی، خصوصا کندیلر کتله‌سی یلمه‌یردیر، چونکه بوجور فکر و دوشونجه اونلاریک آراسینا گبرمه‌میشدی. اونلاریک نظرینده اردو، داغیدیجی، تالایجی و ظلم ایدیجی کیسی سایلیردی.

آیدین مسئله‌دیر که، «حربی سوادسیزلیغی» لغو ایتمک مسئله‌سی‌ده، اهالیسی حربی ایشه چوقدان آلیشمیش اتقاقیمیزیک بعض یرلرینه نسبتله، ییزده داها کسکین‌دیر. بونا گورده بو ساحه‌ده چالیشماق ایچین ملکی مکتبریمیزدن نوتری‌کیش میدان آچیلیمیشدیر.

ایمندی ییز محاربه هده‌لرینی نظره آلاراق، ملکی مکتیک بو‌بولدا نه کیسی وظیفه‌لر گوره یله‌جکینی‌ده گوسترمک ایسته‌ردیک.

ایلك سیرادا جوان مکتبلی‌لریک تریه ایدیلمه‌لرینی و بو ساحه‌ده‌اونلاردا اینته‌رناسیونال دوینوسینک لازم اولدییینی یلدرمه‌ک گر‌کدر. حال حاضر‌دا او‌یله نولکه و مملکت یوق‌دیر که، اورادا‌کی ایشچی صنفیه منسوب اولانلار دان ییزیم کومکچیمیز اولماسین. ییزه یاغی و دوشمان اولان مملکتلرده‌کی بو جور آرقابی یلمک، نو‌گرنمک، اونلارلا علاقه باغلاماق، بوتون دونیا امکچیلرینک اینته‌رمه‌لرینک بیر اولدییینی یاقشی آخلاماق - مدافعه‌یه حاضر لانماق ایچین مکتبریمیزیک اهمیتی و دکرلی وظیفه‌لریندن سایلیرلار. بو کیسی فایدالی حاللار اوشاقلار واسطه‌سیله عائله‌یه، اهالی‌یه‌ده کیچیر. بویه‌لیکله‌ده بین‌الملل امکچی کتله‌سینک برلیگی اوزرینده اساسلانا قومنویست فرقه‌سیله

شورالار ھۆكۈمىتىنىڭ بۈتۈن سىياسىي ئايدىنلاشمىش، آڭلاشپانلار ۋە ھەمە خەلق كەلسەنە داھا ياقىن اولور. بۇنداق شورالار قوشما جەمئىيەتلەرنىڭ بىرلىك ئايرى - ئايرى مەنلەرنىڭ ئەمگەكچىلىرى ئاراسىدا مەھكەم ۋە قىرلماز باغلىق ئەمەلە كەلمەسەنە ھەمەن بىنەلەت دۈشمەنسى سەبب اولاي يىلەر. (1)

شەمۇرلى مەكتەپ نەزەمىيە يولداشلىق، ياردەمچىلىق، ئاقىفلىق ۋە خەلق ئوزۇنىدا ئاساسلانمىش ۋە ھەر جەننە اولچولمىش مەكتەپ ياشاشى، قورماق، مەھارە چاغىندا ھەر ئەسكەرە ئازەم اولان يارار خەسەتلىرى جۈملىسىدا ئىنكەشاپتەدەرىر. ئونىدا سۈيەلەمەشكە، مەكتەپ تەربىيەسى اولمادان، قەيسە مەتلى خەبىرى قوللوق چاغىندا بۇ جۈملىسىنىڭ ئوردۇ ۋە يەلەم، مەمكەن دىگەندە. يەزە بۈيەلە كەلەر، مەعارف خەملىرىدە يەزەلە ھەمەلى اولوب ئەدەبىق ئىدەرلەر، كۈستەدىكەزكى تەربىيە ۋە زەپەلەرى داۋىمەيان ۋە بۈيەلە ئىشلىرى كۈرمەن مەكتەپ، خەقىقە مەكتەپ ئادەلەتلىق قەبل دىگەندە، بۇ ئىنچاق مەلۇمات ۋەرن لاقىن ۋەتەنداش خەسەرلەمەن ئادەتتە يەر تەلەمەخانا اولاي يىلەر. مەمكەتلى مەدەفە تەرفەندەن ئىمەدىكى مەكتەپ ۋەرنلەر تەلەلەر پەداغۇقلارنىڭ دا دەقت ۋە نەزەرلىرىنى مەكتەپ ۋەزەپەسىنىڭ بۇ جەننە جەلپ ئىتەلەلەر.

قەزىل ئوردۇبى مەھكەم ۋە قونلى ئىتەك ئىچەن ئاھالى بىرەن تەربىيەسەنە ئالەش دەرماق مەسئەلەسىنىڭ مەناسى اولقادر ئايدەن دەر، بۇ خەسەسدا دانەشماق ئارتىق كۈرەشەر. مەسئەلە بىلەلەر، لاقىن ئەدە بۇ سەھەدە چوق جەلەشماق ئازەم كەلەر. ئادەمەن دەرلىرىنى مەمكەن قەدەر مەھارەتنىڭ ئىسەكلىرىنە دۈشۈرۈ ياقلاشەدەرماق ۋە اوۋىنلاشەدەرماق، ھەمە قەزىل ئوردۇ تەرفەندەن قەبۇل ئىدەلەش بىرەن تەربىيەسى سەسەمەلە باغلاماق كەركەدەر. بۇدا سەنكە مەكتەپ زەمەنەتلىقى سەسەمەنە كۈز بۇمۇلور كەيسى تەلەق ئىدەلەمەلەيدەر، بۇ ئىنچاق بۇقارلى غەرۇپلار ئىچەن تۈسەلە اولۇنەر. مەكتەپلەر كۈندەرىلەن ئادەمەن دەرلىرىنىڭ پەرۇغراملەرىدا بۇ مەسئەلە ئەندە دۈشۈرۈ ۋە دۈزگۈن مەلۇمات كۈستەلەمەشەدەر، ئەندە ئىتەك اولور.

(1) س ۋ ش ج خەلق مەعارف ئومۇمىيەتلىرىنىڭ باش ئىجتىمائىي تەربىيە دائىرىسى تەرفەندەن مەلۇمات قونۇرلەرنە تەقدىم اولۇنغان «مەھارە قورۇسى ۋە مەكتەپ ۋەزەپەلىرى» مەسئەلە ئەندە تەزىسەرەماق.

لاكن هر حالدا بيز اتقائىمىزى مەدافە ايشىندە ملكى مەكتىلەرىمىزنىڭ رول - لارنى آنجاق بو جوردرسلىرىن عبارت يىلمەمەلىك. اجتماعى تورەيشلىرىڭ ھامىيىنا و بو تورەيشلىرىڭ آراسىندا دىگىلى بىر دوتان مەھارەتتە ھەر وىتەنداش آچىق نەزەرلە و شعورلى دوشونچە ايلە ياتاشمالى، باقىلاشمالى و بويەلىكلەدە مەملىكىتى مەدافە ايشىندە آقىف سورتىدە اشتراك ايتەلىدۇ؛ ايتەر بو اشتراك دعوا زمانى ايلەيدە مەھارەت جەھەتتىندە اولسون، ايتەرسە، آرقادا امك جەھە - سىندە اولسون.

بو كىيى ايشلىرى مەكتەپ ايمىدىيە قادار نەزەر آلەيدۇ. ھالبو كە مەكتەپمىز ياشايش مەكتىپىدۇر؛ مەھارەت ھەمدەسى ھاياتى تورەيشلىرىن ظن ايدىلىرسە، و بونا كۆرەدە مەملىكىتى مەدافە ايدىچى قومىي مەھكىمەلىرىمىز لازىم كىلىرسە، او زمان مەكتەپنىڭ دىخى بويە اھمىيەتلى مسئلەنىڭ يانتىدان كوز يوماراق كىچەسى بويوك بىر ھەقىقىيلىقتۇر.

ايمىدى بىز مەكتەپ فەالىتىنىڭ قىي جەھەتتە كىچىرىك. ملكى مەكتەپ پروگرام لارىندا كىي، قىلار (دىسپلىنا) دىيەك اولاركە، آنجاق جور-جور و سايىز - ھاسابىمىز تورەيشلى ياشايشى آسانجا تانىماغا باردىم ايدىكى ايجىن مەئالى سايلىرى، لاکن ياشايشىدان ئوتىرى علمىڭ موفىقىتلىرىدىن استفادە ايدە يىلمەك ايجىن مەكتەپمىز شاگىرلەردە باجارقىلە مەھارەت بىلمەلىدۇرلار. ھالبو كە انسان عقلىنىڭ قازاندىنى موفىقىتلىرى قوللانماق ايجىن بويوك ساھەلەردىن سايلان مەملىكىتى مەدافە و جەھان انقلابىنىڭ مەظھىرىتىنى تامين ايتەك ساھەسى دىگىل، آنجاق شاگىرلەر، ھتا پىداغوالارنىڭ چوق ھەسسە طرفىدىن يىلە تانىلمايش قىلىر.

مەھارەتلى قازانماق مەقسەتلى علمى و قىي موفىقىتلىرىدىن استفادە مسئلەسىنە مەكتەپنىڭ نىچە ياتاشدىغىنىدا قىدىسىز باقا يىلمەرىك، ھەقىقىيلىك اولور؛ قىي مەلوماتىڭ قوللا - نىلىش دائىرەسىنى آنجاق امك ساھەسىلە دارلاشدىرماغا دا ئوزىمىزى ھەقىقىي سايىرىق، ايمىدىيە قادار طرفىمىزدىن بو جور قىدىسىزلىك اولمىشا، بويوك قىياقت سايلىمالى، مەملىكىتىمىزە خوصا قىزىل اوردومىزە نىسبەتەدە بويوك گنا و ھەتلا ھساب ايدىلمەلىدۇر. زىرا صلح و سلامت زمانى ياپلان بويە ھەتلا لارنىڭ نىچەسىندە

جانلارنى وىرنى و قانلارنى توكىلار ھەمان قىزىل اوردونىڭ عىكرلىرى اولور. اڭ مەشكىل اجتماعى تورەيشلاردىن يىرىدە ايمىدىكى مەھارەلەردىر. بو مەھارەلەر باش چىقارلەماز تەختىقاسىلە دىمك اولار كە، بشر علمىنىڭ ھەر نوعىنى احاطە ايدىر. اولە يىر فن يوقدر كە، ھەملە ويا مەدافىقە آت و واسطەلەرنىدىن يىگىلىرى ايجاد ايدىلەدىكى زمان اولار (قىلار) استفادەسىز قالسىلار. يىر نىچە مەل كوستەردەك:

120 كىلومىترولىق يىر مەسافە سورە يىلن توپ كوللەسىنىڭ اوچوشىنى ھەسابلاماق ايجىن آلمانلار ھەسەسى منجىلەر (اوسترونوملار) چاغىرىمىشەلەر، يىر آلتى مەھارەسىنىدە و ھەمدە ايجەملى سو چەشمەسى ئايماق ايجىن انكىزىلەر داغ و طبقات الارض مەندىلەرنىدىن (ايجىنلار) استفادە ايدىرلەردى؛ كىمىچىلەر ھەكمەتچىلەر، مەتەئورولوغلار ايسە يالگىز ئوز لاپوراتورىالارىندا دىگىل، چە - لردەدە مەھارە ايجىن چالەشەرلەر.

اىلەك دىقە يايىلان كىمىا ھەجۇمى آلمان مەلكى عالەملىرى طرفىندەن يايىلمەش دى و ھەتا بولە ھەجۇمىك يايىلمەسەنە مەھارەدە كى قوماندانلار يىلە ائانا يىلمە يىردىلەر، غەير مەمكىن يىر شىنى ھەساب ايدىرەلەر. بورايا قادار كوستردىگەمىز مەنلار ائانامانلارنى يىزجە ائاندىرەمەلەيدىر كە، مەكتەلەردە كىچىلان مەلكى قىلەر يىر قادار مەلەتارىزم روچىندە تەلىم ايدىلمەلەيدىرلەر؛ بولە مەلەتارىزاسىادا، پرو- غراممەدىكى مەلكى قىلەر سىراسىنا يىر پارا ھەربى غەسەرلەك داخەل ايدىلمەلەرنىدىن ەبارتەيدىر. پروگرامما داخەل ايدىلمەسى لازم كەلەن ھەربى مەسئەلەلەك ھامبىسىنى بورادا كوسترمەك ايسەمەلەك، آنجاق يىر نىچە مەل قەد ايدىرەك.

بىلە، مەسئەلەدەك، آرقايا دوغرو ھوا ھەجۇمى يايماق مەقسەدە ھال ھازىردا ھەر مەملىكەت جەدى ھازىرلانەر. بولە ايسە بو ھەجۇملاردان قورىنماق ايجىن آذربايجان بولتەتەتەقۇمىنىڭ اشا آت فاكولتەسىنىدە كىچىلان دىر پروگراممالارنى لازىملى مەلومات داخەل ايدىلمەسەنەمى، نە ايجىن؟ يول يايىچى مەندىلەر ھازىرلايان فاكولتەنىڭ پروگراممالارنى نە ايجىن موقى ھەرب كورىسى پروژەسىنى ھازىر لاماق ايشى قەد ايدىلمەسەنەدە؟ ياخۇد كىمىا قورسى كىچىلان زمان ھەربى

كىمىادان نه ايچىن معلومات وىرىلمەسەن؟ آرشمىد قانونىنى سوبا سالىتىش داش اوزرىندە كىچىك، زىرھلى گىمىنىڭ وياخود سۈآلى قايىنىنىڭ اوزمەسى اوزرىندە كىچىمەدن داھا آساندىمى؟

ملكى قىلرى «خىرىلىشىدىرمە»نىڭ ماھىتى بو قاداردىر. كوستردىكىمىز مثال لاردان آيدىندىر، مەقسىدىمىز پروگراملارنىڭ ھامىسىنا خىسسى خىرى تەيالى وىرىمىك دىگىلىدىر. بىلكە اىستەدىكىمىز مەىن يىرقىنە خىرى معلومات داخلىشەمىكە او قىنى يىر قادار كىشىلەندىرىمىكەن عىبارتدىر.

دىمىك اولار كە، عالى مەكتەپلىرىمىزنىڭ پروگراملارى بو نوعلە يىر قىدار خىرىلىشىدىرىلمىش و قىسمادە چانە كىچىرىلمىشىدىر. چوق اىتمال وار كە اىمىدىكى درس يىلى زمانى تەمىلە يىتسىن دە: اىكىنچى درجە مەكتەپلە و تىخىقۇملارلا كەلدىكە دىمىك اولار كە، عومى پروگراملارلا داخلى ايدىلەشەك خىرى مەشلەر ايشەنمىش، خاسىردىر وقۇل ايدىلدىكەن سۈگرادا اىچىن كۈندەرىلەشەكەدىر.

ملكى مەكتەپلارى مدافە اىشىنە چىلپ اىنىك اىچىن اىكىنچى آددىم خىرى تەلىمىك داخلى ايدىلمەسىدىر، بورژوازىا مەكتەپلىرىنىڭ بو مەشلە نىچە باقىدىقلا- رىنى دا يىز يىلىرىك، اونا كۈرە اتقازمىزنىڭ دا بو مەشلە نىستە قانى سوغوق و قىدىسىز قالمىياچىنى آيدىن و شەھەسىزدىر. خىرى تەلىم عالى مەكتەپلە كىچىلىر و بو تەدبىرىك قايدالى اولدىقنىنى دا اىلك تەلىم يىلىندە الدە ايدىان تىجەلەر و قازانىلان موفىقىتلر ئىوت ايدىرلەر.

ايمىدى سىرا - اىكىنچى درجە مەكتەپلارنىڭ سىراسىدىر. افسۇسلار اولسون كە، خىرى تەلىمەلە خىرىلىشىدىرمە و خىنا «خىرىچىلىك»، «عسكىرچىلىك» مەشلەلەرنى بىض شەخسلەر قارىشىدىرىر و فرقىنە وارمىرلار. خالىو كە بو، بۈيۈك ضاللات و آزغىنلىق دىر. اونا كۈرەدە وار قۈە اىلە چالىشماق و بو جور ياشلىش دۈشۈنچەلەرى قالدىرماق لازىم كىلىر؛ زىرا بورادا نه عالى مەكتەپلەرى خىرب روخلى ياپماق، نه «خىرىچىلىك» و نەدە خىرى نىظام و قاعدە قويماق مەشلە- لرى واردىر؛ بونلارنىڭ جەملەسى اساسىن و يىرسىز قۈرى خىيالىدىر؛ زىرا

[illegible]

پیداغوزی تیخنیقوملاریسه، بو مسئلهیه داها آرتیق اهمیت ویرمه‌لیدرلر؛ زیرا گله‌جک معلم و معلم‌لرمیزیک حربی ایشلردن خبرسین قالمالاری و معلوماتسز اولمالاری ایتانلماز و غیر قابل‌بیر مسئله‌دیر. بیرنجی درجه‌لی کند مکتبی‌ده حربی سوادسیزلنی لغو ایديجی مرکز اولمالیدیر، هم‌ده افتاء. قیمیزی مدافعه ایتمک یولیندا نام‌اهالی آراسیندا تبلیغات آپارمالیدیر. بو مقصدله‌ده پیداغوزی تیخنیقوملارنیک باشیندا دورانلار بو مسئله‌یی اطرافلی دوشونم‌لی، فکرلشم‌لی و بو جور تعلیمیک تشکیلی یولیندا آدیملار آتم‌لی و تشبیلر یامالیدرلر.

اونوديلماسين كه، اولدم سويله نيلن «ايمان، داغلار بيقار» عوضينه ايمدى
انقلاب اوزم ريئمه اساسلارن «داغلاري محكم اراده بيقار» حقيقتي ورد

ابدىامەلىدىر. بو حقيقتى نظردە دوتاراق، مەكتىلەيمىز دىخى مدافە ايشىنە جەدى
صورتە كىرىشمەلى و چالېشمالىدىرلار.

ايمىدىە ملكى مەكتىك بو وقته قادار توقونمايدىنى بر ساحەدن - مدا-
فەيە ياردىم جەمىئىندىن بىت ايدەك.

مەكتىلەيمىزدە يىر جوق دەرنەكلەر واردىر. مدافەيە ياردىم جەمىتى دەرنەكى
دوزەتمەك مەشلەسىدە ھىچ يىر چىنلېكە اوغرامامالىدىر: بو كىبى دەرنەكلەك
مەناسى، رولى و اھمىتى جوق بو كەك و بو بو كىدىر. بو قارىدا ذكرايتدىكىمىز
«تەزىسلەر» دە بولە بر فەكر يورودىلەدىكىنى دە كورىرك:

«بوتون شورا حكومتلىرىنىڭ اھالىسىنى مەلىكىتى مدافە ايشىنە چالېشمەكە كومەك
ايدىن مدافە ياردىم جەمىتى جارى حادىلەرە نظراً اڭاھمىتىلى تشكىلاتلاردان
سايلىر. مەكتب ايسە، باشقا كوڭىلىلى دەرنەكلەك ايشلىرىنى ھىچدە سىتلىشىر-
مىرك، مدافەيە ياردىم جەمىتىدە خەسەسى اھمىت وىرمەلىدىر. بودا (مەكتبەدە)
ايشىجى قولوبلارلە قرائت كوماالارلە، كىتخاناالارلە يىرلىكە چالېشمالى و مدافەيە ياردىم
جەمىتى اوغورندا كىش تېلىقات آبارمالى، يىكى غەسولر يازدىرمالى و موجدود غەسول-
لىرك دە آقتىف و چالېشقانلىقلارنى يوكەلمەلىدىر».

يىر جوقلارنىڭ ذەللىرىندە بو كىبى مەشلەردە اولايلىرىكە، بو جور
ايش، غەجبا، نە كىبى استقامت آلمالىدىر؟ بو بولدا لازم اولان مەلوماتلارلەك
جەملەسىنى مەكتب، كفايت ايدىر قادار، مدافەيە ياردىم جەمىتىنىڭ قضا و
يىرلى تشكىلاتلارلەردان آلا يىلىر؛ حال خاىردا دەرنەكلەك خەسەسى ايش
پروگراممالارلە برابر لازم اولان ادباتدا واردىر. بولەكە، ايسە يىلدىكى زمان
بو بولدا اويغون و فايدالى مەلومات الدە ايتەك چىن دىگىلدىر. بورادا يىر
ئورنەك داھا كۆسەتمەك ايسەردىم. اودا - آتچىلار دەرنەكى دوزەتمەك
مەشلەسىدىر. يىرلى اھالىنىڭ طىببى و فطرى تەبائىلى يىزى آرخائىن ايدىر كە،
بو جور دەرنەك آچىلاردا، غەسولرلىك بلاسى خەس ايدىلمە، جەككىر؛ بىقنا
جوانلارلەيمىز اولە يىر ھوس و شوقلە آتچىلىغا كىرىشەجىلەر كە، بونلارلى
يىردە خەرىص ايتەككە احتىاج قالماقچىدىر. بولە سولەدىكە يىز نظرىمىزدە

شېھ-ىزگە، باش سىياسى مەارف ادارەسى طرفىندىن قرائت كۇمىلارىنا كۈندە رېلن خىصوصى توفىكلىرى دۇنۇرق و ايلك سىرادا بولار دىن آتماغى باچارماغى تۈسبە ايدىرىك. نىخىقۇمىلاردا آتيجىلىق ايشىلە مشغول اولماق ايجىن خلق مەارف قومىسارلىغىنىڭ كىلن يىل سەمەتاسىنا مەين مىقداردا پارادا علاوه ايدىلمىشىدىر. بۈلەگە، مذكۇر سەمەتە تصدىق اولاندان سوڭرا بۇتون نىخىقۇمىلاردا لازم مىقداردا اشيا بوراقىلاچاقىدىر.

بۈلە ظن ايتىمك اولارگە، ايكىنجى درجىلى مەكتىلردىن ئوتىرىدە بىرلى بودجىلردە بول تاماق اولار.

مدافەبە باردىم جەمئىنى مسئلەسىنى يىتىرىمك مقصدىلە اونىدا آيرىجا كۈستىرىمك ايسەردىمىگە، مەارف خادىملرىنە مخصوص حىرى - فى دەرئەگىك اولماسى داها فايدالىدىر؛ زىرا اولار (مەارف خادىملىرى) ھم ئوز مەلۇماتلارنى آرتىرا يىلىر، ھمدە تەدقىق ايشىلە چالشا يىلىرلر. بۇ جور ايشلە چالشماق ايجىن مىدان آچىق و دىدىكچە كىشىدىر. بۇ كىبى دەرئەك، باكودە كى مدافەبە باردىم جەمئىنى شوراسىلە نە قادار تىز علاقە و رابطەدە بولونارسا، مدافە ايتەرمەسلىرىنى كۈدىمك دە عىن درجەدە الوىرىشلى و فايدالى اولاقىدىر.

مىعاربە ھەمدە سى مناسىتبلە مىلكى مەكتىلرىمىزىڭ قارشىسىندا دوران ايش و فەالىت ساحەسى بۇ قادار كىش و آچىقىدىر. دىمك اولارگە، بۇ قادار كىش ساحەدە چالشىلمايشىدىر، كۈرىلەجك ايش بۇيۇكىدىر؛ بۇيۇك اولدىقچا مقصد و غايەسىدە بۇكسەك و ھىشەلىك دىر. بۈلە غايەبە وارماق ايجىن دە وظىفە. مىزى دوشۇنىمك و ايشە كىرىشمك لازم كلىر.

امىن اولمالىيقكە، گەلجەك دە بورژۇازىا ھىكۈمەتلىرىلە شورالى مىلكىلار آراسىندا تۈرەيىلن توقۇشما و چارپىشلار چاغىندا مەكتىلرىك مدافە اوغروندا كۈردىكلىرى ايشىڭ تىجەلرى آب آشكار مىداندا و گۈز قاباغىندا اولاقىدىر.

مکتبایمز اجتماعی قورولوشده نیجه

اشترك اتمه لدر؟

بو سواله مختلف جوابلار اولاييلر؛ هر کس دوشوندو کو، ييلديکي کبي مکتبک اجتماعي قورولوشده کي موقعي تعين ايده ييلر. بورزو آزيا تولکهي مکتبي بوتولکيله اجتماعي حيات و اجتماعي قورولوشدان بر يانه بوراقوب قابالي بر حالده ياشاماسني آرزو ايدير، بوراسي آيدينر؛ چونکه بورزو آزيا مکتبي جوجوقلري نوز خيرينه تريهلنديرمک ايچون اونلارک کوزيني اوقادار آجماليدر که اونلار يالگز نوزلريني بورزو آزيا قوللوغند حاضر اولماغي دوشونه يلسينلر. بورزو آزيا مکتبي فعله و کندلي جوجوقلاريني استحصالاتده باشلمک ايچون اوقودور. بورزو آزيا تريهسي آلان بر جوجوق کله ايله هيچ برمناساندا اولمالالدير. مجرد بر حالدا نوز چينوئيکليکني دمنزجه آبارماليدر.

فرقمزك پروگرامماسى بويلى مەكتەپكە سىياسەتلىك بىرلىكتە ئاپارىلۇپ دىنىي ۋە ئاھالىلەردىن ئايرىلماسىنى دىخى قىلماقچىدۇر. ئۇدۇر كە بۇزىدە بۇ كىچىك مەقالەدە مەكتەپكە ئىجتىمائىي قۇرۇلۇشداكى روللارنى فرقمزك كۆستۈرىشە مۇۋاپىق ۋەلاراق تەيىن ئىشكە ئىستىدەك،

هامويه معلومدر كه نولكه مز كبتديكجه اقتصادي و سياسي جهته خبلي محكملمشدر؛ بوتون دقتمزي اولكه مزك ترقى و ايلرى كيمهسه چيوبرمشك نولكه مزده تصرفات و استحصالات عامللرنك قالقماسى خلق مافرنك قالقماسى و قورولوشو ايله بر فورماده اولماليدر. نولكه بى سوساليزم جرجيويسى ايجريسه آفاق مسئلهسى بوتونليكبه قاباغمزده دورمشدر؛ نولكه مزده سوساليزمك قورولماسينه شبهه ايدنلر وارسده وقتيله سهو ايتديكلربنى درك ايدمچكلر؛ اودر كه بو قورولوشه اويفون آداملار حاضرالامليز؛ عين زمانده بويوك كتلهك بزيق قورولوشده اشتراك ايمهسه خصوصى دقت ويرملى بزم.

یو. له نین کوتر مشدر: «اوږله ایتمه لیدر که گه نیش کتله ده بیزیمله برلیکده حرکت ایده ییلین».

کە نیش کتە دخی بزیم سوسالیزم قورولوشوندا اشتراك ایتمه لیدر؛ اونلاردا ئۆز تهرافتلارینی بزیم کوستریشمز ابله قورمالیدرلر؛ هر بر یگی اقداماتیمز کتله اقداماتی اولمالیدر؛ هر ایشیمز کتله ابله برلیکده و کتله منفعتی ایچون کورولمه لیدر. اودر که بورا ده چه مکتبک اجتماعی بر قاعده و فورما اوزره ایش کورمک مسئله سی بوتون گرگینلیکی ابله میدانه چیقیر؛ فقط بوراسی ده قید ایتمه لیکه مکتبلیمز هله لازمی مقام دونایله دیکلرندن اوزرلرینه آیتلش هر نوع اجتماعی وظیفه لری ایفاده خیطی عاجزدر. بوراسی اونی دیمه بور که مکتبلیمز اجتماعی وظیفه لری بر یانا بوراقسونلار، مکتب باجاردیغی و قومە سی چاندیغی قدر بولوندیغی محیطه تاثیر یایمالیدر. اگر مکتب کندلینک تصرفات قورولوشندا اشتراك ایتسکده عاجز ایه کندلینک حیاتی قورماق و خصوصیه یگی حیات و یگی معیشت یاراتماق مسئله سنی میدانه آتمالیدر. یگی معیشت قورولوشو ئولکه مزده مهم مسئله لردن بریدر؛ چونکه کندلیلریمزک حیات شرائطینک پیس اولماسی تصرفات قورولوشونا دخی بوبوک انکهل تورە دیر؛ کندلریمزده موهومات و دینی تاثیر دیدیکجه قومە لیدر، بز ایمدی یه قدر دینی بایراملارک ضررلی اولدوغنی کتله یه دوشوندیرە ییلمه مشیک؛ دوغرودر، بو ساحه ده بوبوک ایش کورولوبدر؛ فقط بونگله اکثفا ایتمک اولماز، هر حالده هامو اجتماعی تشکیلاتلریمز و خصوصیه مکتب، کنده ساغلام حیات قورماغه جدی یاردیم کوسترمه لیدر؛ دینی بایراملارک گە نیش میدان دوتماسی بر یانده قالسین بزده بر چوق اسکی غننه و بدعتلر واردر که بونلارده بزیم قورولوشا اوغون دکندر. مکتبلیمز ابلک اول کنده ساغلاملاشما اوغورونده مبارزه آپارمالیدر؛ ساغلاملیق اوغورونده بالکز بر طبی یاردیملارله دکل خسته بی علاجدان قاباق مصلحتله ساغالتماق لازمدر. هر بر شخص ئوزینی قوروسا طبیعی در که خسته لکندن ده اوزاق اولار.

بو ساحه ده مکتب نه کبی ایش کوره بیلر؟

بوراسی آشکاردر که مکتب ابلک اول ئۆز ایجیرینده ساغلاملیق شرائطینی یاراتمالیدر؛ لازم کلیر که معلملریمز مکتب بناسینک، مکتب حیاطینک و مکتب

اشیاسینگ تمیز اولماسنه دقت یتیرسون؛ هرگون صنف اودالری درسدن سوگره تمیزلتمه‌لیدر؛ صنف اودالرینی بر دفعه باشند سوووما سوپورمکله اکتفا ایتمک اولماز. تمیز سوپوردیکدن سوگره باش میشوق بارچاسیله دخی سيلمک لازمدر؛ عین زمانده صنف اودالری تمیزلتهرکن بوتون پنجره آجیلیر؛ هرگون سحر تیزدهن صنفلرده صرالر، ماصه، تابورم‌تکه، شکاف، پنجره‌لر، و عمومیتله صنف ایجریسینده نه وارسه هاموسی تمیز اُسکی بارچاسیله سيلمه‌لیدر.

اوله اولماسونکه چوجوق صنفه داخل اولانده صره و ماصه اوزهرنده کی نوزی نوز نوزینه کوتورسون، صنف اودالرینگ ایشیق و تمیز هوالی اولماسینه دخی آز دقت یتیریلیر؛ حالبوکه هر ایکسینگ ایستر پیداغوزی و ایسترایسه طبی نقطه نظريله بویوک معناسی واردر. درس ساعتی قورتاروب تنفس اعلان ایدیلن کبی نوبتچی چوجوقلر پنجره‌لری آجوب صنفک هواسنی دیکشمه‌لیدر؛ عمومیتله ایستر کدیلیریمز و ایسترسه معلملریمز فیشده پنجره‌یی آچماقدان چوق قورقورلار؛ حالبوکه تمیز اولمایان هوایی یوتماقدان قیش زمانیدا اولمش اولسادا پنجره‌لری آجوب اودایی تمیزلتمک داهامناسیدر، و برده صنف اودالرنده بالاجا پنجره کوزلری (فورتوجقارل) آچدیرماق لازمدر. بویله بالاجا کوزلری هر وقت ساخلاماق داهامناسیدر، بویله بر شرائط ایجریسینده صنف و بوتونلیکیله مکتبلریمز ساخلا دیلیرسه طبیعی درکه چوجوقلاردا تمیزلیکه عائد جزئی‌ده اولمش اولسا اعتیاد یارادیلاجق و بو اعتیاد سایه‌سنده، ولرک پنجره‌لرنده کوزلیکلر یابدیروب نوز نه و اودالرینگ هواسنی تمیزلمکه جهد ایدم‌جکلر. بوراسی هر چند نظره بالاجه کوروکورسده فقط بونک پیداغوزی اهمیتی واردر، چونکه مکتبلریمزده یگیلیک یاراتان کبی اهالی‌یی دخی بو یگیلیکه آلیشدیریریق. بوده که مکتب چوجوقلرینگ واسطه‌سیله اولور؛ بوراسنی بارماق آراسیله یوق نیجه که بر پیدم‌غوزی طلبی اولاراق معلملریمز هر زمان نظرده دوتمالیدرلر. بوندان بشقه مکتبلرده صحیه قومیسینلارینگ ایشارینه خصوصی دقت ویرمک لازمدر. هر صنفده اولان صحیه نماینده‌لری صنفلری داخلینده بوتون تمیزلیک ایشارینه نظارت ایتمه‌لیدر. هرگون صحیه نماینده‌سی معلم ایله برلکده نوز

صنف بولداشلىرىنى باشتىن آباغە مەينە ايتىمەلیدر. مەينە چوقۇقلارڭ ال وبوزلىرىنى يىقاماستە. دىرناقلارىتە، باشلارىنىڭ تىمىز اولماسىنە پالتارلارىنىڭ تىمىزلىكتە حىصر ابدىلەمەلیدر. باخشى اولاردىكە بىر درجە مەكتىلەردە ھەر وقت چوقۇقلارڭ ساچلارىنى باش ماشىناسىلە قىرخسونلار بونڭ اىچوندە ھەر مەكتىب مەدىرى ئوز مەكتىبى اىچون صفر نومرولو ماشىن الدە ايتىمەلیدر، چوقۇقلارى مەينە ایدەرکن ال بوزلىرى. قولاقلىرى چىركىلى اولان چوقۇقلارى درحال مەجبور ایتىلمەكە او ساعت مەكتىبەچە ال و بوزلىرىنى يىقاسونلار و مەكتىب مەدىرى ويا صنف مەلمى ئوزى بويە ائىفاقلاردا شەخساً اشتراك ایدوب ال و بوز يىقاماغڭ قاعدەسىنى ئوكرەتمەلیدر. طىبعى دركە بو مقصد و عملیات اىچون مەكتىب مەدىرى لازم اولان اشیایی ساخلامالیدر. دىكر طرفدن كەندلردە آیبار و بلكە سەلرلە چىمەيورلر، بونڭ مەقابلىندە مەكتىب صەجە قومىسیونى ھەر دورلو تېلىفات آیبارمالیدر. اكر كەندە حمام بوقدرسە ھەر كىس ئوز ئەوندە صو قىزدىروب چىمەيىلر. بىر طرفدن قىلى و قىتىندە چىمىڭ و دىكر طرفدن پالتارلارڭ يىقانماستە ھەر جەتجە فكر وىرمەك لازمدر. چوق كەندلرىمىزدە پالتارى صوبوق صو ایلە يىقايورلار؛ حالبو كە صوبوق صو پالتاردا اولان چىركى آیبارمايور؛ و موجود چىركىلر یرلى یرندە قالیر. اودر كە مەكتىلرىمىز ئوزلىرىنىڭ صەجە قومىسیونى واسطەسىلە بو مەثلەبى دىخى يولونا قوبىمالیدر عمومىت ائىتبارىلە صەجە قومىسیونلارىنىڭ بىر مەكتىب داخلىندە يوق مەكتىب خارچىندە آیبارىلاچاق ایشلىرى دىخى ئوزلىرىنە مقصد و وظیفە حساب ایتىمەلیدر.

باخشى اولاردىكە صەجە قومىسیونلارى مەكەن اولدقچە مەكتىبلى چوقۇقلاڭ ئەولرىنى دولاشوب اوتاقلارنىڭ مەقدارىنى ھىجىنى، پەتجەرلەرنىڭ اولوب اولماسىنى منزىڭ نەبىش ويا قورى اولماسىنى، ياشادىقلارنى اوتاقلاردان ھەر جانە نە قدر بىر دوشدىكىنى مەين ايتىسولر. عىن زماندە مەكتىللىر ئەو مەشلەلرىنى آسودە آیباروب ئەو اىچون كوتوردىكىرى وظیفەلرى اىفا ایتىمەكە مەين شراىطڭ اولوب ويا اولماسىنى دىخى آیدىن ایتىمەك لازمدر؛ چونكە چوق وقت كەند ئەولرىندە لازىمى شراىط اولمادىقتان مەكتىللىر ئەو كوتوردىكىرى وظیفەنى سىرانجامىز بوراقىرلار. بونڭ اىچون مەينە و تەدقىق ایتىدىكەن صوكرە

چوجوق ایچون هیچ اولماسه بر کوشه آیروب همان کوشه بی ممکن اولدیقجه میز و صندالیله ایله و یاخود بونلاره اوخشار بر شئی ایله تجهیز ایلمه ملی. یاخشی اۆلار که بویله کوشه لری چوجوقلار جور به جور شمار و بلاقاتلر ایله بزه سونلر؛ چونکه بویله لکه توز عائله افرادینی خصوصیه آنا آناسنی بعض مسئله لر ایله مرفلانیدیر اچقدرد. هیچ اولمازسه انقلاب رهبرلرینک شکل لرندن، شورا سه چکبسی، قوثوبه راتیف و قادی زره و ماشقه بو کبی مسئله لره عائد بلاقاتلر تاپوب توز نه ولرندن آسونلر. بونک هر جهنجه فائده سی واردر. نه و ایچینده چوجوقلرک بیه سنه دخی فکر ویرمک لازمدر. جوق وقت بر نیجه عائله عضولری بر قابدان و یاخود نوبه ایله بر قاشیقدان خوره ک ییورلر. بویله اتفاقلارک سرایت ایدیجی خسته لک ایچون آلوریشلی زمین اولدوغنی آگلاتمالی و ممکن اولدیقجه هر کسک خوره ک قابنی و قاشیقنی خصوصی ایندیرمه لی در. بورا سی حیاته کیچر بر مسئله در؛ یالکز فکر ویرمک لازمدر. بوندان باشقه آل و بوزک سابون ایله یقانماسه سحرلر دیشلرینی شوقا ایله تمیزله مکه و ها ییله یوزسیلن دستماللرینک آیری اولماسه سعی ایدیلمه لیدر. یوزسیلن دستمالک آیری اولماسی تراخوما خسته لکندن عائله عضولرینی قوروماق دیمک اولدوغو کندیلر آگلاتیسه طبعی در که عمل ایدمه چکلر. بوخاروده صایدییمز مسئله لرک کندلریمزده یگی حیات یاراتماق بولونده بویوک معنا و اهمیتی واردر. بوراسنی مکتب نوزی ایچون بر اجتماعی وظیفه حساب ایدوب لازمی فعالیت گوسترمه لیدر. بزییم شعاریمز ساغلام کند یاراتماق در. ساغلام کندی ایسه جور به جور تبلیغات واسطه لرله مکتبلریمز یاراتمالیدر؛ طبعی در که کندک ایچریسنده اولان دورغون صولارک قوروماسه تونل حیوان جمده کلرینک باسدیر یاماسه، خسته لرک دوققور منطقه لرینه کوندیر یلمه سنه مکتب جدی فکر ویرمه لیدر. بو مسئله لری مکتب نوزی ننگ ایش بلانینه داخل ایدمه رسه آلبته برلی شورالر و تشکیلاتلر باردیم گوسترمکدن بوبون قاجیر ماباجقلردر. کیچن ییل بزییم گوگجای بر نومرولو مکتبده «80» دن زباده کیچهل چوجوقلار وار ایدی مکتبک، گونوردیکی اولچینک تیجه سی

اولاراق كېچەلەرنىڭ سابى «18» نەمىشەدر. ھەر بىر مەكتەپ بويىچە فائىدەلى و لازىملى ايشى كوردە يىلەر، يالگىز جەرىت و تەبىئەت لازىمدر.

اھالىيە خىزىنى طىبى ياردىم كوستىمەك اىچون مەكتەپلەر خىزدە آتە كېچەلەر ساخلاپايلەر، بويىچە آتە كېچەلەردە باش آغرىسى تىرلەمە، كېنە، بودە، يارا اىچون بىض مازلار، سايىق اىچون آغ كېچەلەر اىچون كوك سابون، كوز آغرىسى درمانى و بويىكى ضرورى دواجانى ساخلامق لازىمدر. طىبىيە كە قىزدىران بىر كەندىلەيە كېنە و بىرمەنك و ياخود كەندە باشى بارىلان بىر نەرنە باشى تەبىئەت سارىقلا سارىماق و ياخود بارماقنى درىازلە كەسەنك بارماقنى بود وورماق داغلارچە خىرى اولدىنى كېي مەكتەپ اجتماعى رولى اىچون دە بويىك مەناسى واردەر؛ چونكە قەد ايتىدىكىمىز كېي مەكتەپ كەندە ساغلامقە فەكر و يىروب بىگى كەندە ياراتماق ايشىدە اڭ بىرنىچى اولاراق فەئالىت كوستىمەلىدەر.

سەھىيە مەسىلەسەندەن سوڭرا مەكتەپ كەندە سىياسى مەعارف ايشلىرىنى جانلاندىرماق بولىدە وار قوۋە ايلە چاللىمايدەر؛ بوراسى طىبىيەت كە كەندە قىرائەت كوماسى وارسە اورادە مەركىزە نەجك، اكر بوخىدەرسە مەكتەپ سىياسى مەعارف و مدنى مەعارف ايشلىرىنىڭ مەركىزى اولمايدەر. كەندەلەدە اھالى بوش و قىللىرىنى چەپەر بو كورلىرىدە كېچىرىلەر؛ اولار چوق و قەت سەھىيە اىچون موضوع تاپامادىقلارنىدەن بونك اونك غەيىتى ايتىمكە مەشغول اولورلەر. بويىچە ائىقارلارنىدەن استفادە ايتىمكە لازىمدر. كەندىلەر آراسىدە مدنى مەعارف ايشى آبارماق اىچون دوردىنچى و بىشنىچى غروپ طەلەلرى اوز آرالىرىدە مەيىن تەبلىغانچىلەر، غەزىتەچىلەر. كەتاب پايلايانلەر آيىرمايدىلەر. مەيىن زامانە مەكتەپ ادەبىيات، درام قىرۇرقى تەشكىل ايتىمەلىدەر. بو قىرۇرقىلار واسطەسەلە كەندىلەرى بىر بىرە توپلايۇپ و ياخود اولارنىڭ توپلاشدىقلىرى بىرلەردە غەزىتە و كەندە تەسۋىقاتە و ياخود باشقە مەراقلى و جەئەت مەسىلەلەر غەندە كەتاب اوخوماق اولار.

دېكەر طرفىدەن دىوار غەزىتەسى نەشر ايدىلەلمەلىدەر. دىوار غەزىتەلرى تەك بىر مەكتەپ جەئەتەن بوق بوتون كەندە خەت قوشۇ كەندەلەك جەئەتەن دىخى تەسۋىر ايتىمەندەن كىرو دونمەلىدەر. كەندەلەردە قەسەنلەر چوققىدەر. قەت بو قەسەنلەرى چوق و قەت مەيدانە چىقاران اولمايۇر؛ بىرلەردە كى خەبەردە قەسەنلەر،

دیوار غزیه لرینه درج ایدیلوب و محاحده جه حل ایدیلمه لیدر، عین زماندا دیوار غزیه سنک فروزوقی کنده غزیه و عمومیتله ادبیات کتیرمک مسئله سنی نوز عهده سنه گوتورمه لیدر. کنده غزیه مراقیلاری چوقدر؛ فقط غزیه قابما یورلر، جوق وقت اولور که کند شورالری کدلرده قامپانا طریقله آبونو- چیلر توپلا یورلر؛ فقط آبونو چیلر غزیه نك یوزینه حسرت قالیرلار. بویه حال مراقلی کدلی بی دخی مراقدن سایلر. آبونو توپلاماق مسئله سنی مکتب بوتونلیکیله نوز عهده سنه گوتورمه لیدر.

کدلرده آپاریلان دینی بایراملار علینه و غیر اجتماعی قامپانالارده و انقلابی بایراملارده مکتب رهبر و تشکیلاتچی اولمالیدر. بونلاره ایسه بزییم مکتبلر قطعاً فکر ویرمه یورلر. مکتبک تشبئی ابله کدلرده آغرانوملاردان و دو قوتورلاردان استفاده ایدوب علمی محاضره لر اوقومان اولار. عین زماندا معلملریمز نوزلری دخی کند تصرفات ویرکی، حقوق، موزدور و باشقه بوکی مسئله لره عانده فائده لی معروضه لر ویرمه یورلر. ینه ده تأسف ایتمه لیکه معلملریمز بوراسنه هیچ فکر ویرمه یورلر. یالگیز رسمی درس ساعتله مشغول اولان معلملریمز بزییم یگی قورولوشمیزک ییکانه و یاسیف عضولیدره بویه لر ایسه خلق معلمی نامنی لکه له مکله شورا معلمک و زحمت مکتبک معنی و اهمیتتی ایتیردیکاری کی مکتبلریمزک اجتماعی روللارینی دخی غایب ایدیرلر. کنده تیاترو ایشلریمز نولکون بر حالدار. جوق کدلرده تیاترونک نه اولدوغنی بیلمه یورلر. مکتبلر تیاترو ایشلرینی دخی جانلاندیرماقدا برنجی قدم قویمالیدر. بورادا خرده چوجوقلاری تیاترو ایشلرینه آلیشديرماق دن باشقه اهالیك ذوق و حسینی دخی تأمین ایتمش اولاریق. دیگر طرفدن تیاترو ایشلرینی قالدیرماقلارینی موهوماتله مبارزه مسئله لرینی دخی تطبیق ایتمک اولار. دینی موهومات حالا کدلریمزده حکمراندر. ینه ده کدلریمز جوق برلرده ملا، مرثیه خوان، جادوگر و آرا حکیملری کیی فیریلدا قچیلارک اللرنده او یونجاق اولمادادر. بویه حال ایسه شورا مکتبی ایچون یسلیک گتورن بیر حالدر، بوراسنی شورا معلمی بر یوللوق آکلامالی و بو یولدا معین اتمک صرف ایتمه لیدر.

مکتب و قومومول تشکیلاتی: قومومول و بونک کوچوک باردیمجی سی

[illegible]

هر بر يگي اقداماتدا ميدانه آيتلان قومومول بوگون دخي يگي زحمت و شورا مکتبتک يارايتماسنده داهاده جدی اولاراق اشتراك ايتمه ليدر. بزم ايسته ديکميز مکتب يارايتماسره طبيعي درکه آرزو ايتمديکميز اجتماعي ايشلر دخي معين جيفير آلاچادر.

اودر که مکتبپریمز و مکتبپریمزک مقدراتنی حل ایدن خلق معلماری قومومول و مکتبک حدودینی و بری بریه اولان علاقه سنی معین ایتمه ایدر. عمومیت اعتباریه چوجوقلارا قولله قتیوجلیک تریه سنی یاراتماق ایسته بن مکتب طبعی در که برنجی نوبده پیونه ر قومومول تشکیلاتدن استفاده ایتمه ایدر. چونکه بو تشکیلات نه اینکه قولله قتیوجلیک حتی بین المللی آداملار یاراتماغا خدمت ایدریرار. بوراسنی هر دوشونجه لی وطنداش تعین ایدم یلر؛ دیگر طرفدن اونسزده قومومول تشکیلاتنی بورزو آریا چوجوق و گنجابر تشکیلاته رغماً نوز سیماسنی کوسترمش و فرقه مزک آوانقاردی موقعنی قازانه بلمشدر.

قومسومول تشکيلاتی کندلرده کند نصرفاتی، شهرلرده شهر نصرفاتی

قالدیرماغه خدمت ایتدیکلری کبی اهانلیک یگی یاشایشه کیچمه‌سە دخی بوبوک یاردیم
گوستەریرلر. دینی یاراملارعلیه‌نه آباردیغیمز قامانبارده برنجی مقام دوتان قوموموللاردیر.

دالی وار

بیر درجه‌لی مکتبلرده مکتب شورالاری ایشی حقینه

بازانی: م په تروف.

بیر درجه‌لی مکتبلرده مکتب شورالاری ایشینک جانلاندیرلماسی مسئله‌سی
بو ایلدن اعتبارا معارف شعبه‌لریمز قارشیسینه نظری مذاکرات ساحه‌سیندن
دخی اجراآت، تطبیقات ساحه‌لرینه کیچیریلدی. معلملریک پایز کند. قونفرانسینه
1926/27 نجی تدریس سە‌سینه مخصوص ایش بلانینک تکمیل ایدیلمه‌سینه
چالیشیلیرکن، مکتب شورالرینه بیر تصرفات مسئله‌لری دگل، تعلیم-تریه
ایشلری مذاکره‌سی ایچونده اهالی طرفیندن نمایندلر گوندیرلمه‌سی موافق
گورولهرک، قراره آلمیشدی. ایشلرینه مکتب شورالریک هانکی جهتلره
فکر وبره‌جک و نه‌یاباجق اولدیقلری سطحی گوستریلدیکدن، بو خصوصه
هر بیر مکتب اوزی ایسته‌دیگی سیاق ایشله‌یردی. آیری-آیری مکتبلریک
اجرا ایتدیکلری تجربه و ایشلر تام تدریس سە‌سی یاریسینه دائره تحینه‌کی
اتفاقار، دائره شورلری، جوجوقلریک دائره قونفرانسلری و دائره مکتب
مدبراری ایله مه‌تودییوروسی اجلاسیرینه مذاکره ایدیلیردی. هر بیر مکتب
شوراسی اجلاسینک مضطه‌سی معارف شعبه‌سینه گوندیریلیردی. موفقیت و یا
تیجه‌سزلیک الده ایدیلن مومه‌تار آز اتفاق تشکیل ایتیردی. فقط بونیکله
برابر هر بیر شئی گینه‌ده مکتب شورالری ایشینک حرکینی گوستیریدی.
یالگز مسئله‌ده بیر نوع آیدینلیق، آشکارلیق اولمالی ایدی. «نه‌کیبی شئیلر»
و «نه‌بول-ایله» یاپیلاجینه دائره معاملره (مکتب مدبرلری طرفیندن) پراقتیق
گوستریشلر وبریلمه‌سی ایجاب ایدیردی. بوجهی نظره آلاراق، قضا معارف
شعبه‌سی عین مسئله‌لریک تجربه‌وی یول ایله تدقیق و حل ایدیلمه‌سینی مه‌تود

اومدنی طلبلر نظرده دوتیلمالی در؛ دوردنجیسی، مذکور مسئله لر قوری و رسمی محاضره شکینده اولماق دگل، جانلی مصاحبه طرزینده معلومات ویریلملی در؛ بشنجیسی، بونلر ممکن قدر (مثلا: حسابدن، بازیدن والنخ...) اوشاق ایشلری ایله ترسیم ایدیلملی در. ایللیوستراسیون یایمالی در. (داها دوغریسی عین مسئله لرک شوراده سوله نیلمه سی جوجوق ایشلرینی تدقیق ایدیرکیبی حصوله گنیریلملی در که، مکتب شوراسینک حتا عادی بیر عضوی ییله اونلری آجیق آبدین دوشینه یلسین).

6 - مذاکره به مسئله قویرکن مطلق مکینیک معین مقصدلری تعقیب ایتمه سی ایجاب ایدیر. (بویله: مکتبه حیاته کیچیریلمه سی لازم گلن تدبیرلرک اتخاذی حقینده نماینده لر ایله مصلحتشمک؛ اونلردن مادی و معنوی کومک آلماق؛ عضولری مکینیک براتقیق ایشلرینه آشنا ایتمک؛ عین ایشلر ایله مرافلاندرماق والنخ کیبی حیاتی ایشلره شورا باقمالی در که، هر بیر عضو اجلاسدن چقیرکن دوغریدن مکتبه بیر فایده ویرمیش یاخود اوزی مکینیک ایشی حقینده تازه بیر معلومات آلمیش اولدیفنی حس ایتمه مش اولماسین.

7 - چالیشمالی که، اهالی یاخود تشکیلاتلر طرفیندن (بوتون روسیه له بن کنجدر اتفاقی قومیه سی، نماینده قادینلر ییغینجاغی والنخدن) گوندیرلمیش عضولر اهالی ایله مذکور اورغانلرک قارشى سینده وقت به وقت مکتب ایشلری حقینده معروضه ویرسینلر. بو بارده ایسه، هم نماینده اولان عضولر هم ده مطابق تشکیلاتلرله قونیشیلما سی و مسئله نیک ایضاح ایدیلمه سی لازم کلیر.

8 - والدین ییغینجاقلرینی مکینیک آدیندن دعوت ایتمه لی در. والدین ییغینجاغی باقاجق مسئله لری قباقدادن مکتب شوراسی اوز اجلا سینده تحلیل ایتمه لی، حاضرلامالی در. والدین شوراسی قارشى سینده مکتب اوز قونقره ت تکلیفلری ایله چیقیشده بولونیر. تعلیم سنه سینک ایکنجی باری سینده والدین ییغینجاغینیک ایلکی کرمه دعوتی داها دا الوبریشلی در: بیرى آپریلده، دیگری اییونیک اوللرینده، آپریل اجلا سی مذاکره سینده متعلملرک یاز فصلی مکتبه عمومیتله سیره کلمه لری یاخود اوزون و قتلرله ایشدن فارغ اولمالری مسئله سینی و اییون اجلا سینه مکتب ایشلری ییتمه سی مناسبتله حسابات مسئله سینی قوبمالی در.

9 - مضبوطه لر مفصل و قوتقرهت شکله یازیلمالی. اولنلرده، خصوصاً اهالی و تشکیلاتلر طرفیندن گوندریلن عضولریک رأی و آرزولری داهادا مفصل عکس ایتدیریلملی در.

10 - مکتب شوراسی ایشلری دائره تحئینه کی اتفاقلرده و دائره یداغوزی شورالرینده حساب آلینیر.

11 - دائره یداغوزی شورالری ایشی تخمیناً بوجورشه نه ما اوزره حساب کونیریر: آ - بوتون عضولر اجلاسره دوزگون گامشلمی؟ (کلمه میش لرسه، هانسی تشکیلاتدن اولانلر کلمه میشلر؟)

ب - شورا هانسی مسئله لره باقمیش؟

پ - نه کییی مذاکرات یایلمیش؟

ت - اهالی و تشکیلاتلر طرفیندن گوندریلن عضولریک رأی لری.

ث - مذاکرات نتیجه سینده نه کییی قوتقرهت قرارلر چیقاریلیمیش؟

ج - شورا عضولری، مکتب ایشلرینه دائر مسئله لریک مطابق تشکیلاتلرده باقیلماسینه موفق اولا ییلیمشلمی؟

چ - اهالی و تشکیلاتلر طرفیندن اولان عضولریک مراقلاری و آقبولکلری حقینده معلملریک اوز تصورلری.

ح - مکتب شوراسی اجلاسارینیک داهادا جانلی و محصولدار اولماسی ایچون نه کییی تبدلانه احتیاج گوریلیمسی.

12 - شوراده بلان اوزره اولارهق تخمیناً آشانغی کی مسئله لر ایلری سوریلملی در:

یانوارده.

آ - مکتبیک لوازماتله تجهیز ایدیلیمسی مسئله سی. بوراده مقصد باشلیجه مکتبیک تجهیزات ایشلری بو کلمه ده اواریفینی گوسترمکدر.

ب - بیرینجی و ایکینجی غروویک یازسی. بوندن مقصد دخی مکتبیک عملی ایشلرینی کوزه گتیرمک و موازی اولارهق ایشیک مه تودلرینه (مثلاً چوجوقلر نه یازیرلر و هانسی قاعده اوزره یازیرلر والنج) دائر مسئله بی ایضاح ایتمکدر.

پ - ساینار قومسویونیک ایشی. بوندن ده مقصد، چوجوق تشکیلاتلری

ایشینه فکرلری جلب ایدیب لازم اولان تقدیرده اهاالی طرفندن امک کومکدارلیغی گوستریلمه سینه نائل اولماقدیر.

فیورالده.

آ - اوجینجی دوردینجی غروویک یازیسی. گینه. بورادا یانوارده کی کییی یازیدن اومولان مقصد تعقیب ایدیلیر.

ب - یانوارده کیچیریلیمیش اولان چوچوق قوهرانسینه دائر مسئله حقینده. بوندن مقصد، سانیتار قومسیون ایشیدن اولدینیی اوزرهدر.

پ - ییزیم مکتبه بیر سنهده نه قدر مادی وسائط بیراقیلیمیش اولدینینی مذاکره ایتمک. و مسئلهدن مقصد، شورا حکومتی نیک عمومیتله معارف ایشلرینه صرف ایلدیگی خرجلری اهاالی به بلله تمکدر.

مارتده.

آ - مکتبی تعمیر ایتمک نیثیله لوازمات حاضرلامق ایچون باسینیک نه حالده اولدینینی آیدینلشدیرمق.

ب - کیش استفاده ایدیلمه سی ایچون مکتبک اکین ییرینی مذاکره قویماق.

پ - متعلملریک قرائتی حقینده.

ت - مکتبه کوتاهلیقله گلمک حقینده. بورادا مقصد، کتلهوی قاعدهده عمله گلن کوتاهلیغی لنو ایتمکدر. (ایلیک اولتندن باشلایارهق. گلمیلری؛ بوتون سیلریک آچیلماسی شرطی ايله، قیده آلمالی و کیجن بازده بیر دوتان کوتاهلیغی تدقیق ایتلی).

آپریلده.

آ - مکتب اینوئه تاریخی حسابیه آلماق حقینده. (نه کییی تعمیرات یاپیلاجینی و هانسی شیلرله اینوئه تار تکمیل ایدیله جگینی معین قیلمالی). عمومیتله بو ایشدن مقصد، اهاالینیک وضعیه آشنا اولماسی و یاردیمه جلب ایدیلمه سیدر.

مای ده.

13 - معروضه ایچین نمونه‌وی شه‌ما آشاغی‌ده گوستریلیر.

یانوار آئی۔

ب - ۱ - انجی غروبہ منسوب چو جو قلریک یازسی. بیرینجی صیراذه.

46

چو جو قُلر بویله یازیردیلر، اِمدیسه بو جور یازیرلر. مکتبه گیریب، قبول اولینیدر، قارانداشی اَینه کونیریر، اما بیر شئی یازم یلمیر. آجاق یازماق ایسته‌یر. بیلیرمی سَکَز سوادسز آدم یازماق ایسته‌رکن نه ایدیر؟ - او، اشارت‌لره یازیر. (گاه خیردا، ده کبرمی گوزلر، گاه خاچ چیزیر دها نلر یاپر...) باشلیجا بوندان استفاده ایدمک، ییز چو جو قُلری یازدیرماغه کیچدیک باقی، کوردبکی کز کبی اول او، آجاق باجاردیغی سیاقده یازیردی. مثلا باقیگَز: «ماشامیوه تابدی» - بو، شکل دگل؛ بو تام بیر مکتوب‌در. فقط سوگینه باقیگَز: یاواش-یاواش او، حرفلری قارالانمیش تانیمیش، اِمدیسه عادی یازی یازماغه باشلامشدر. لاکن اول چاپ حرفلری اوزره اَوگرمندی. بوقسه اونیک ایجون کوچ اولاجق ایدی. (اوقویر کن بویله حروف کوریر، یازدیقده باشقالری راست کلیر.) حرفلری محکم نیمسه‌دیکدن سوگرا، یازی حرفلرینی هم ایشتمه‌یه باشلادی. بوراده، باقیگَز، چاپ حرفلری تمام یوقدر. بودر: «ییزداغدن سورونچیردیک» هامبسی یازی حروفله عمله کلب‌در. گوریک، هیچ غلطلری‌ده یوقدر. ییز چالیشیریق‌که، اونلر سهو یازماغه عادت ایتمه‌سینلر. بودر، باقیگَز، بوراسینی، ییز قیش ایشلری حقیقده قونیشیرکن. یازمشلر والخ، بوناده باقیگَز، بو موضوعی بیر یرده یازمشلر، بونلری ایسه هرکس اوزی سربست و مستقل اولاراق یازمیشدر. بونی کتابدن صورت چیقارمیشلر. بونوع یازی شکلی سوزی دوزگون یازمغه اَلی عادت ایتدیریر. باقیگَز، اِمدی اونلر «باشا»، «واسیا»یی بویوک حرفله باشلایرلر والخ... یرده گوریکز، ده قترلینده قاعده واردر. فقط فنا یازیلان ایشلریک قاراقته‌ریستبکینه باقیگَز.

ایوه یازی وبرمیریک (یرده ایوده اوتورمغه یله یرلری اولمیر، اَلریده بیر او قدر برکیشمه‌مشدر). بزیمده اوپله بیر راحلیگیمز موجود دگلدر، (اودانیک داربساللینی، سقامه‌لریک دوامسزینی والخ کبی بوتون نامناسب شرائطلری گوسترملی‌در).

سانىتار قومسيونىنىڭ ايشى.

طلبة تشكىلاتى نەمەندەسى مەروۇسە ابدىر. او، قومسيونىڭ مەكتەپدە تەقىب ايتىدىكى سانىتار قاعدەلىرى ھەققىدە مەخسەر اولارەق مەلۇمات وىرىپ، (موجود قاعدەلىرى بىرر بىرر گوسترملى در)، قومسيونىدە اولان ماتىرياللار اوزرە مەزكۇر نەمەندە چوقۇقلىرىڭ نە كىيى ايشلەرە عادت ايدىپ ايتەمەدىكلىرىنى سويلەيىر. سانىتار قاعدەلىرىنى مەكتەپدە ھىيەتە كىچىرمەدە بوتون چوقۇقلىرىڭ سەي و چالشماسى. نە كىيى مانەلرە تەسادف ايدىلمەسى. (ھانكى شىلر چاتمىر، چاتمىن شىي نە بولايە ائلدە ايتەك مەمكىن در). مەم مومەنتلردە كىم لار مەاونت گوسترمىشلر. (چوقۇقلىرىڭ ابولىرى طرفىندىن نە كىيى ياردىم ايدىلىر). مەكتەب سانىتار قاعدە لرىندىن ھانكىلرىنى ابودەدە اجرا ايتەك مەمكىندىر. سانىتار ايشلرىنى چوق آدمى اجرا ابدىر، ائىمىرسە، نە مانە اولىر؟ بىزلارى ھەكىم مەينە ايتىش، آفجان نە تاپا يىلمىش ونە مەصلەت گوسترمىشىدر. مەكتەپ اوزلىرى ابلە يىلە يىلە بالچىق كىتىر چوقۇقلىرى قارشى بىز نە طور مەبارزە آپارىرىق؟ نە طور بىز ابولردەدە بو ايشى برپا ايدەيلىرىك؟

قونفرانسىدە ھالا جەمىيىسى ايكى آيە قەدر كىچىمىش. بىر چوق مەلەملر قونفرانسلىرىدە مەزكۇر ايدىلەرك پروژەنىڭ ھىيەت اولدىشى تەصدىقلىنىشىدر. اونىڭ ھىيەتلىكى بىر مەلەملر اتفالىرى مەضطەسى دەكل، بوتون مەكتەب شوزالارى مەضطەلرىدە يىلە عەكس باغلامىشىدر: مەكتەب ايشلرى ھەققىدە مەلۇمات وىرىلدىكە ھالى جەنئە كىلىر، اوز خواھىشلرىنى علاوۈ ايتەمە يىلمىر. باقىڭىز، بىر مەلەمنىڭ جانلى اطلاعاتىنى سزە سويلەيىمەن:

- ھىسابە عادت ايشلەرە باقىدىم و موازى اولارق نە طور ايشلەدىكلىرىنى سويلەدىم، گوسترمىشلرى بويلە ايدى: «طابلوپە و بىردە كىسرلەرە گوج وىرمىشلر». سوڭرا تەبجەدە: «ياخشى ايمىدى بىز ھىساب مەستلەلرىنى گوردەك. ايمىدە بىزە يازى بى گوسترە دىدىلر. يازى ھەققىدە بىر باشقا دىفە سوزلىرىك. چوق خوشھاللىقلە داغىلدىلر، چونكە مەكتەپنىڭ ايشلرىدە آز-چوق بىر شىي گورمىشىدەلر. ھەر چەندى چوق دەكل ايدىسەدە، فقط ياخشى ايدى.

تدریس و تربیه‌دن نظری قسم

متحد زحمت مکی اوغریندا مبارزه

بازانی: سلطانوف عباس

عر دورده مکتبلر محتویاتجا او دوره مخصوص طلبلر و قاراقه‌ربق بیر طاقم اقتصادی عنصرلرک بیریکیتیسیندن عبارت اولمیش، قوریلش شکلری فعالیت بهره‌سبقتیولاریدا گنه همان طلبلر و اقتصادی عنصرلر ایله تعیین ایدلمشدیر.

جمعیت قوریلشلارایلا، خصوصی حیاتلاریندا تجارت‌مهم روللار اوینایان زیره فنیکه‌لیرک مکتبلرینده، مبادلله ایشلری ایله اڭ زیاده علاقه‌دار اولان حساب و اوزگه ریاضی مشغله‌لر گوزه چارپیردی.

خطابتلر، نفیس صنعتلر، روحی اگله‌جه‌لره جمعیت و خصوصی حیات قوریلشیندا مهم برلر ویرن آتینالیلرک مکتبلرینده، گوزل تماشا‌لار، معالی سوز فورمالاری، فصاحت و بلاغت قاعده‌لری، خطابت اصوللاری کوکلی برلر دوتماقدا ایدی.

لیکورغیک حربی قانون اساسیله حکومت قوروب اساس قوریلشیندا ذلت و زحمته دوزومی، امره اطاعتی، شجاعتی نظره آلان و بونلارلا یاشایان سارتالیلاردا مکتبلرینی گنه جسارت ظالم قوه‌لره اطاعت، سفالت و ذلته دوزوم کییی اساسلار اوزه‌رینده قورمیشدی.

لاکن اسکی مکتبلرده، بنده بیر ساده‌لک، طبیعی‌لیک واردی؛ بونلار حیاتا باقین ایدیلار؛ حاکم‌نسلیک و صنفک بوتون حیاتیینی انمکاس ایتدیریردی،

بو صنفىك و بو نسلېك ايتەرمەسلىرىنى تېلىغ و باشقا طبقە يە منسوب اولان اھالىنىڭ بوتون ايتەرمەسلىرىنى دە بونلاردا تابع و قوربان ايدىردى. تارىخى (اقتصادى) دورلردە كى اسكى مەكتىپلەر ھەمىشە دە كىشىردى. تېدلانا اوغرا دىلار. مەنلا، ايسپارتانېك آفينا اوزەرىنە چالدىنى غلبەدن سوگرا افلاطونېك مەكتىپى يېگىدن قورولور و ايسپارتا مەكتىپى (غېمنازىيا) شەكلى آلار؛ ارستونېك (أرسطاطاليس) مەكتىپى دە «اوتابابلارېك، دولتلىرىك، قولچوماقلارېك» ايتەرمەسلىرىنى انعكاس ايتىرىردى والىخ. روما مەكتىپى دە، دولتى قورولوشا باغلى اولاراق، تورەين بوتون اقتصادى و سىياسى دە كىشىكلەر اوغرا دى. (خېردا نوپراق جەمئىندىن باشلاپ، قولونىيالى، قول آللى - ساتقى سىيە، مەغلۇب ئولكە و مەلىكلەر ظەم ايتەمسەلەر والىخ مشهور اولان بوبوك ايمەربايا قادار). اسكى مەكتىپلەردە قلاسىق تەحصىلارنى يىتىرنەردە ھەپ حاكەم نسل ايلە حاكەم صنفە منسوب اولانلارېك اوشاقلارنى، داھا دوغرىسى اوغوللارنى ايدى.

اسكى مەكتىپلەردە مەنتەم سىستەم يوق ايدى، بورادا حيات مەبارزەسى آسان كىچىردى؛ صنف نەشمانچىلىقى ايسە، او قاداردا قوتلى دىگىلدى؛ ظالەم قوۋ ھەر يۇردە حەكران و فوق الطىبە قوۋمە اولان ايماندا بىك شەتلى ايدى. وحشىلىكلە مەندىلىك بىر بىرىنە اويوشمىش و قارىشىشىدى. 7 ياشلى مەكتىپلەردىن باشلاپ، درس اوقۇبان جوانلاردا «بىداغوقلارېك»، «فەصاحتچىلارېك» و ادبىياتچىلارېك والىخ باشىنا توپلاندىلار. سىستەم آراماقلا مشغول اولان بو جور شەخسلەر او زماندا يەلە دىگىرلى فەكرلەر يورىدىرىلەر: «يىز، مەكتەپ اىچىن دىگىل، حيات اىچىن درس اوقۇيورۇق»، «مەنلا، اوگوتەن داھا دىگىرلى دىر» والىخ. بو كىيى سوزلر ئىك - ئىك بىداغوقلارېك آرا - سىرا چىقاردىقلارنى سىلر ايدى. اسكى مەكتەپ دە جور-جور ماھىتلى مەنتەم سىستەم يوق ايدى.

دەرمەبەكلىك دورى چاغىندا كى صنفلەر او زمان داھا آرتىق كوزە چار-يىردىلار؛ مەكتەپ ايشىندە، ايتەللى دە اولسا مەن سىستەم واردى. عبادەتخانا جەننەدە مەكتەپ، شەھەردە (صەنەكارلار اىچىن) شەھەر مەكتەپلىرى و بونلارېك اوزرىندەدە عالى مەكتەپ (دارالفنون) تاسىس اولونىردى؛ بونلارېك اساس قىلرى دە (دىسپلىنا) شەرىعت ياخود علم الھى ايدى.

بو جور ابتدائى - عالي مكنبلر ده اوقويان اوشاقلارليك هاميسى - حاكم صنفه منسوب اولانلاردان باشقا - دين زهريله زهرله نيردى. آوروپالى نيك تجارت تجربه لرى ده دينيك اساسلارنى داها دا كسكىنلشدىريردى؛ ايشچينيك دوشونجه سيله ياشايش طرزى دينيك ايسكلر نه اويغون گلمه ييردى. دبنده كى بويوك «ايسقولوستيق» جريانى همان بو دورده توره ميش و بورادان دا ايشقولا (مكتب) نامى آلىنمىش و عقليك نبوتلارنى معبديك نفوذ نه تابع ايدىجى تعليمده كى «تفكر سيستمى» ده بورادا دوغميشدير. دينى مسئله لرى تدقيق ايتكده بو زماندان اعتبارا ممكن اولميشدير. مكتب حياتندا كى غير طبيعيلكى ده همان ايسقولاستيق توره تيميشدير:

مثلا: نبوت ايديلمه سى لازم گلن دعوالى مسئله لرى آچماق اوزره قوللا. نيلان بعض قارائلىق اصوللارليك تيجه سينده بير بارا آدلى - سانلى دين داها بى رى نيك سويله ديكلى كى كلمه لريك ازيردن بنمسه ديلمه سى و دبللرده ورد ايديلمه سى لازم اولميشدير؛ قوجالارا باش انديرمك، اسكى صوفليك والى هب بويله ليكله دوغميشدير. دره بكملى ملكدار اصول اداره سى زمانندا كى مكتب اصل مه توديق جهتنى ده همان ايسقولاستيقادان عبارت ايدى. تجارت قابىتالى آرتىب انكشاف ايتدىكجه، بى كى بازار آراماق آردىنا قوشان مكتبيك اساس وظيفه لرى ده تماميله ده گبشير، مكتب هومانيتار فلريك (شخصى تريبه ايتك) بوواسى و اينديويدو آل نقطه نظر لريك مركزى اولور (آموس قمنسكى) قابىتاليك تيزجه بويومه سى، اوچنجى بى كى نسليك آيدىن سيمالى اولاراق ظاهر اولماسى بك قاراقته رليدير.

تجارت قابىتاليزمى دورى نيك ايلك چاغيندا كى خصوصيت، - اقتصادى تاثيريك دائيره سىنى گيشلنديرمك و عين زماندا استيلا ايديلمىش بازارلارى لزوملى مالارله دولديرماق ايجىن بير ملتيك باشقا مللر طرفيندن اقتصادجه ازيلمه سى ايدى.

بو دورده ده ژان - ژاق روسونيك ذهينده صنعتلى (پوليتيخىكى) امك تريبه سى ايدمه باسى اويانماغا باشلادى. ژان - ژاق روسونيك فكرينجه

امك تريه سی اوشاغیك یاشایشینی او قادار دولدرمالیدیر که او - اوشاق، «نوزنی بیر صنعتکار سایدیغی زمان، فیلسوف دا اولا ییلسین». اون سکرنجی عصرده دوغان بو ایده یا علم الهی و ایسقولاستیق مکتبینه قارشى جدی و دهشتلی مبارزملر آپاریردی. زان - زاق روسونیک بو فکرنی - به سالوجی اونونه، فوریه کبی بوکسهک دوشونجه لی آدلی شخصلر میدانا چیقاردی. ابری صنایع انکشاف ایتدیگجه، قولونیلاریک ساحه سی کنشئلندیکجه، صنایعه بیر جوق فنی مسئله لر حل ایدیلوب آسانلاشدیقجا علم الهی و ایسقولاستیق مکتبیده محدود دائره لی سلکی بیر قاراقتر آلماغ ایشلایر؛ نوز سیماسینی دا معبدلر جنینده کی و همده موناستیر مکتبلری شکلنده ساقلایر؛ ملکی مکتب ایسه، بیر یرینه باغلی بیر جوق سیسته ملره آیریلیر. بویه که، بورادا اوچ ییللیک مکتبلره برابر، شهر (رشدیه) مکتبلرنی، غیمنازیالاری ریالی مکتبلری و عالی (دارالفنونلاری) مکتبلری ده گورمک ممکن اولور. بو مکتبلری یرلشدیریجی عمومی بیر پرنسیپ اولمادیغیندان مکتبلر دخی یر یریدن آیری و باغسیز اولاراق ایشله یردی لر. بو جور پرنسیپسیزلیک خصوصا روس چار مکتبینه داها آرتیق حس اولونیردی. او وقتیک معارف ناظر- لریندن اولان قاسسونیک «نورمال مکتبیندن باشلا یاراق دارالفنونلار قادار» یادیغی ارنجاعچی تدبیرلر هله ده اونودیلمامیشدیر. بو دورده اولان روس مکتبلری دیمک اولار که: تاممیه کلیسا و معبدلریک منلی ایدیلر: بونلاردا دعالارله شریعت درسلی یر یری نیک آردینجا اوقودی لیردی. نوز گه ملتلیک مکتب- لریه گلدیگده دیمک اولار که بونلار تاممیه یر میسیونه ریوواسی اولمیشدیلار؛ بو جور مکتبلارده «تاتارجیقلار» و یربان تریه الله طرفیندن تعین ایدیلن پادشاهی سومه دن عبارت ایدی؛ (ملالار بویه دیوردیلر). شریعت درسی و یرن معلملر بویه درسلی روس دیلینده و یره یردی لر. بو مقصدله ده کوچرلی فریدون بکله میسیونه ر باشچیلاریندان ساییلان ایسمیرنوف طرفیندن روس دیلینده «تاریخ مقدس» آدلی خصوصی درس کتابی دا یازلمیشدی. مکتبلردن بعضلری «جوق صنعت» ماهیتلی هومانیتار قاراقتره ری داشیوردی.

(غیمنازبا - رشدی و نورمال مکتبلر کیى)، ریالنى مکتبلریله صنایع مکتب-
ریسه، خصوصی مکتبلردن سایلیردیبلار (تیحقیق و صنعت مکتبلری کیى)
تیلی مکتبلر آراسیندا تعلیم ساحه سینده رابطه یوق ایدی. اونا گوره ده
یر صفلی (اوج شعبه لی) ابتدائی مکتبی یتیرن اوشاقلار آنجاق امتحان اوزه.
رینه غیمنازبا یا رشدی مکتبلره ریالنى و صنایع مکتبلرینه قبول اولوناردیبلار.
(ویا اولونمازدیبلار).

بو امتحانلاردا ایسته نیلن معلوماتلاردا دیمک اولار که تمایله پروگرامدن
خارج اولوردی؛ یر صفلی مکتبلرک درس پلانلاری دا روس دیلی ایله
شریعت درس لرینه خدمت ایدم ردیلر. بو ابکی درس دن هیچ یری آذربایجان
شرط لرینه اویغون اولمادیغیندان اساس اعتباریله مکتب نوزه گى سایلان نورمال
مکتب دخی اساسیز و سیماسیز اولوردی. بو جور ضعیف بنوره اوزه رینده
قوریلان روسلاشدیریجی مدنیتده طبعی آذربایجانک یرلی اها لیسینی ده نوزه
دوغرو جلب ایدم ییلمه یردی. لاکن روسلاشدیریجی نورمال مکتبلرله برابر
روحانی مدرسه لرده واردی. قافقاز معارف ناحیه سینک 1908 - 1912 نجی
یل معلوماتنا گوره بو تیلی مکتبلرک سایى 1500 دن داها آرتیق ایدی.
بو یله مکتب و مدرسه لرک جوغی دا آذربایجاندا ایدی.

آذربایجانلی لاریک علاقه سینى تورکیه دن و ایران دان کسمک نیتله سرحدلرده
قوییلان مانعه و مشکلاتلار زیارته گیدنلره هیچ ده توقونمایردی، مانع اولما-
ییردیبلار؛ بونلاریک بولی آجیق و مانع سیز ایدی. زیارته گیدنلر، گیتدیگلری
مقدس یرلر دن قایتدیقدان سو گرا، داها قاناتیق و داها موهوماتچی اولوردیبلار؛
لاکن غبانه گیدن طلابلاردا، تورکیه و ایران مدرسه لرینده اوقویوب ملالیفا
حاضرلاشیردیبلار؛ داها دوغروسى چارزیمک ساغ الی اولماق ایسته یردیبلر.
طبعی دیر که، گرک ایران روحانی مکتبلری، گر که تورکیه مدرسه لری
امکچی کتله سی نیک احتیاجلارینا اویغون اولمایردی؛ بو مکتبلرک هاه بسی،
13 - 14 نجی عصرده فه تودال (دره بکی) قورایشلی آروپانیک مکتب
سیسته مینی خاطر لایتیردی. روس مکتبلرینده اوقویان اوشاقلاریک جوغی قاضیلاریک،

مىلادىيە، ئاخۇندلارنىڭ، خانلارنىڭ ۋە بىكارنىڭ اولادلارنى ئايدى. مىلى مەكتەپ يوقىدى؛ روس دىلىدەدە اولسا، روسىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ ھۆكۈمەتلىك مەكتەپ تەيلىملىرىدى. ئىمپېرىيەنىڭ مەركىزى غەربىي ئارنىدا كى روس مەكتەپىدە چاراسول ادارەسىنى قارشى مەرزە ئايارىدى. 40 - 60، 70 - 80 يىللىرىنىڭ دىگىلى شەخسلرى ۋە باقىشنى سىمالارى خەلق ئاراسىدا كىرىدىلەر، خەلق مەكتەپلىرىدە مىلىكى رۇخلە مىك پرىنسىپلرى سۇقۇرىلار.

روس مەكتەپلىرىنىڭ دۇرىداندا ئوشىنسىكى، بىلىنسىكى، پىراغوف، تولستوى كىيى بۇ كەسك فەكرلى پىداغۇقلارنى دا واردى. (تولستوىنىڭ ياسىنا بولىئانادا كى مەكتەپى بىر قانداق مىك مەكتەپنى ئوقۇشلىلى ئايدى). روسىيەدە جىيان ئايدىن پىداغۇزى فەكرى ئاروپا پىداغۇزى فەكرىدىن ھىچدە دالە قالمايدى.. روسىيەنىڭ دىگىلى پىداغۇزى فەقەرلى، چار «مەعارفىنىڭ» قورقۇنچ سىستەمىنى ئاپ ئاشكار سۈيىلە- يىردىلەر ۋە كەلەوى مەكتەپلىرىنى ئانا دىلىدە ئىنكەش ئايدوب ئايلولەمەسىنى ۋە ئارتماسىنى ئىلىب ئايدىرىلەر.

اساس ئىبارىلە ئازىيىچاننىڭ مىكچى جۈانلارنى ئووقت مەكتەپدە درس-ئو- قۇيالىمە يىردىلەر، چۈنكى:

(1) جۈانلارنىڭ ئانا - ئانلارنىڭ ھەسبىز سۈرتىدە ئىستىفادە ئايدىلىرىدى؛ ئونا كۆرۈدە جۈانلارنىڭ ئانا - ئانلارنى كۆمك ئىستەلىرى لازىم كىلىرىدى؛
(2) بۇنلار ئوقۇدار بۇقسول ئايدىلەر كە، كىچىك بىر يازى ئاخشاسى ئالماغادا بۇلارنى ئولمايدى؛

(3) درس دىلى بۇنلاردان ئوتىرى بابانى ۋە ئاڭلاشلىماز بىر دىل ئايدى. (خان - بىك بالالارنىڭ خەسسى روس قوللۇقچىلارنى ئولۇردى كە بۇنلارنى روسچە دانىشماغا ئوگرەدەردىلەر).

دۇغرىدەر، كىچىن غەسرىك 96 يىللىرىدە مەلىم شەخزادە ئىرفىندىن ئوخا شەرىندە ۋە ئانا دىلىدە بارىم - رەسمى نورمال تىپلى بىر مەكتەپ ئاچىلىشىدى. لاكن بۇ مەكتەپدە ھىچ بىر مىك ئىتىپادى ئولمادىنى كىيى نورمال درس ئالانىدا يوقىدى. ئونا كۆرۈ بۇ مەكتەپدە ئىنچاق بىر تارىخى دىگىرى ۋە قىمىنى ئولا يىلر.

نوخا مکتبىنىڭ آچىلغى جىغىر اوزىنىڭ شاماخىدا، شوشادا و باكىدا يىگى مکتبلر آچىلماغا باشلاير.

1905 يىلىڭ انقلاب گوريلتىسى بوتون تورك كىتلىسىنى حر كىتى سالىدى، اوياتىدى. نورمال مکتبلرىڭ شىكىسى گىتىلنىمگە، آوروپا مکتبىنى و يىگى جىريانا مائل يىداغوقلاردا آرا - سىرا گورونىمگە باشلايدىلار. لاکىن مکتبلرە حياتى رىنك وىرىمك اوغرىندا بو يىداغوقلاردان يىر نىرىدە اولسا، قاراقىرلى و گوزە چارىبار يىر تىتى گوسترىلمەيشىدى. چونكى هم مكارف سىستەمىنى، هم دە درس بلانىلە درس پروگراملارنى هميشە مكارف ناظىرى تصدىق ايدىردى.

1911 - 1913 يىللردە كى معلملر قورولتايى طرفىندىن باشقاملارنىڭ امك مکتبىنى عاندى خىصوصى مسئلە ميدانا آتىلمىشىدا، قورولتايلار يىدە ئوز مقصدلرىنە ئائل اولايلىمەيشىدىلر؛ ئوزگە ملتلر مکتبى آتىلمىش و اونودىلمىش طرزىدە ياشايدى، باشقا ملتە منسوب اولان معلملردىمەلرلە ژاندارمالار طرفىندىن آختارىلدىلار و حتى كوردستانىڭ كىچىلمز قالىنلىقلارنىدا موجود اولان قافان دائىرىسى اوچىنىجى مکتبى مديرىنىڭ منزلى ژاندارمالاردان عبارت خىصوصى يىر قومىسبە طرفىندىن آختارىلمىشىدى. بو جور قورقولى شرطلر اىچىندە و دىشتلى ضربەلر آلتىندا ياشايان غىر روس يىر معلم، طىبىدىر كە، امك مکتبى حقىندە چالشا و فكرلشە يىلمەجىگىدى.

يىر طرفىندىن بوبوك آوروپا محاربەسى، اوبىرى طرفىندە ملتلرىڭ يىرىرىنە باغى كىلىمەسى و مساوات يوز باشىلارنىڭ پىس رفتارلارى (مىن يىر برىنسىيى اساس قبول ايدىرك) موجود مکتبىدە تمامىلە دارماداغىن قىلمىشىدىلار.

دىمك اولاركە، آذربايجان تام اوچ يىل مکتبىدىن محروم قالدى. مساواتنىڭ عقلىسىز قولدورلارى، داشىدىقلارى آلچق مىلى سىاستىڭ تىجەسى اولاراق، مکتب، كىتبخانا بنالارنى ياندىروب باقماقلا حرىلرىنى باتىردايلمەدىكلىرى اىچىن، مىللىكىمىزنىڭ حياتىدا مدينىجە يوكىك مىمالى اولان شوشا و شاماخى كىبى شىرلىرىدە، داغىدىب يىرلە يىكسان ايتىمىشىدىلر.

مساواتچیلار هیچ بیر یگیلکلی قبول ایدمیللمه بیردیلر. مساوات حکومتی نیک میر تاریخچه مشهور فاقتی واردیر: ابتدائی مکتبلیک درس بلانینی دوزلمک ایچین مساوات معارف ناظری طرفیندن تورک معلملریندن عبارت بیر قومسیون تشکیل ایدلمیشدی. معلملرده شریعت درسی نیک قالدیریلماسینی و عوضنه طبیعات درسلی نیک آرتیریلماسینی تکلیف ایتمیشدیلر. دینسیر معلملرک بویله تکلیفلری قهرلی معارف ناظری نیک خوشنا گیتمهدی. اونیک ایچین ده قومسیه داغیدیلدی. یکیرمینجی ییلک آبریل انقلابی بوتون اهالی بی کلهجک وحشتدن خلاص ابدی (همان بو ییلده. مساواتچیلارک ملی قیرغینلاری چاغیندا قاجوب شاماخی میشه لرینده گزلمیش بیر قادینی دوغرونداندا وحشی بر حالدا تاپمیشدیلار). غیر ملتلیک مکتبی تمامیه «جماعتیک امک پرنسیپلری» اوزرینده اساسلاناراق، قوریلماغا و تاسیس ایدیللمگه باشلادی. آذربایجان مکتبی ایسه، امک مکتبی نیک تام پرنسیپلری اوزرینده تاسیس اولیندی. بویله که، آذربایجان مکتبی بوتون حقیقی محیط و یاشاییشی انعکاس ایتدیرمکله برابر اجتماعی فکرک ده مرکزی و اوجاغی اولاجادیر.

مکتبلریمیز، آذربایجانیک حقیقی شرطلرینی نظره آلاراق، اوشاقلاریمیزی حاضرلامالی و بوتونلرک واسطه سیله ده معارف و مدنیت ایشیقینی بوتون عائله ایچینه سوقمالیدیلرلار. شورالی حکومتیمیزک معارف سیستمی مقصدیه، خصوصاً نوزگه ملتلیک مکتبلرینه نسبتله، داها آیدین صورتده آگلاشدیریلمالیدیر. بو جور مکتبلری، ییز ییلرک که، اسکي مکتب سیستمی حقیقی یاشايشدان آیریلیمش بیر مرکز حالینا سالمیشدی. یگی مکتب سیستمی ایسه، تام کله لری آياغا قالدیرمیش. آیتلمیش، نعمتلی و اجتماعی پرنسیپلری ایله مراقلاندر- میشدیر. اونا گوره ده هیچ ده تعجب ایدیللمه سین گرک که، مکتبی بیر زمان «شیطان بوواسی» آدلاندیران کندیلر، ایمدی آرتیق هوس و شعورله، همده نوز خواهشلرله مکتب ایچین یگی بتالار یاپیرلار، عمومی ییغینچاقلاریندادا معارف اوجاقلاری نیک سایجا آرتماسینی طلب ایدیرلر و النخ. آذربایجان مکتبلری هله ده نقصانلی دیر؛ چوق شیلر چاتمایر؛ بونیکله برابر

100 قادار امک مکتبی ایسته‌یلیر. (لاکن مملکتیک آبادانلیغینی یگیدن دوزلتمک لازم گلدبکی ایچین، قوم جاتماییر) جماعتیک معارفه دوغرو رغبت و هوسی داها آرتمیشدیر. شورا مکتب سیستمی بوتون امکچیلردن نوتری حیات ایدہ آلی اولمیشدیر. عالی مکتبلردن باشلامیش بیر درجہلی مکتبه قادار غایت منتظم صورندہ فوریلیمیش سیستم، طبیعی، یگی انسان یاراتماغا قابل اولاجاقدیر. و بویله‌لیکلہده یگی مکتب داهیسی اولان یولداس لونچارسکی‌نیک بئرلی سوبله‌دیگی: «سیستمیمیز، ایدمبکی جماعت (کیچمیشہ عائددیر) طرفیندن عتلی و شیل ایدلمیش انساندان، جسم کوزل و بدنندہ کیزلی و انکشافسبز قالمیش عضولری، بوتون ایسته‌دیکلرینی اجراہ قابل، دکرلی بیر سیما یاراتمالیدیر» فکرنی تقدیر ایتمه‌لیدیر.

«غوس پروگرامینه کیچمک لازم‌در» سرلوحہ‌لی مقاله مناسبتیه
1927 پنچی ایل یگی مکتبک 5-6 نمره‌سینده یازلمشدیر.

غوس پروگرامینا کیچمک ادعاسی.

یازانی: حاجی زاده آغلار

همان مقاله‌ده کتله‌وی مکتبلرک غوس پروگرامینا کیچمہ‌سی ادعا ایدیلیر. مقاله‌نیک اولنده بو خصوصده دینیلیر که: «مکتبک حیاتہ یاقین اولماسی و حیاتدا اشتراک ایتمہ‌سی مسئله‌سی بو ساعت او قدر جدیتله میدانا آتلمش‌دیر که بو مسئله‌نی خیلی اوزاق بوراقماق مکتبی تمامیلہ قیمتدن و اهمیتدن دوشورمک دیمک‌دیر. غوس پروگرامی آدی ایله مشهور اولان پروگرامک حیاتلیک نقطه نظریندن کوزل پروگرام اولدینی هر کس طرفیندن قبول و تصدیق ایدلمش‌دیر. بو پروگرام بوتون شورالار روسیه‌سی کورجستان و ارمنستان مکتبلرینده قبول اولونمیش، تصدیق ایدلمک‌ده‌دیر. ییزده ایسه بو مسئله‌یه چوق احتیاطله یاناشیلیر.

بو قدر احتياطلى داورانماغا و مسئلەنى اوزاتماغا احتياج واردىمى ؟ -
 يىزجە يوقىدۇ...» (صحيفە 11)، مقالەنىڭ باشقا بىر يېرىندە ايسە: «... بويلە
 اولدىقۇن سوڭرا آرتىق پروگراممىك مەكتەپدە تطبيق ايدىلمەسەنە نە مانعلىك
 اولەيلىر؟» دىيە سورولۇپ - «يىزجە ھېچ بىر مانعلىك يوقىدۇر و تطبيقنە
 باشلامالىدۇر» جوابى وىرىلىر. 18 نىچى صحيفەدە پروگراممىك تطبيقنە
 كەلجەك سەندەن باشلانمىسى موافق كورۇلىر. نەپت. روسيەدە بوتون يىداغوزى
 ادبياتىنىڭ يىڭى پروگراملار اوزرىنە يازىلدىنى و غوس پروگراممىنا كىچمەيى
 كىچىتىك ايلە بو ادبياتدان محروم قالدۇقىمىز مقالەنىڭ سوڭ سطرلىرىدە
 قيد ايدىلىر.

مقالەدە يورۇدىلن عمدە تەل پروگراممىك 28-1927 نىچى تەلىم سەسەندىن
 اعتباراً مەكتەپلەردە ايشە آلتىماسى مسئلەسىدۇر. اوندە ھەر جور تاكىدلىرلە مسئلەنىڭ
 ضرورى اولدىنى اثباتا چالۇشلىر.

مقالەدەكى بعض فكر و دوشونجەلرلىك ياڭلىشاغى.

پروگراممىك تطبيقى حقندە رابىمىزى آشاغىدا اطرافلى سويلەمەيە سى
 ايدەجىك. ايمدى ايسە مذكور مقالەدە بيان ايدىلمىش بعض فكر و دوشونجەلرلىك
 تصورمىزجە ياكلىش اولدىنىنى يىلدىرمەك ايسەيىرىك. مثلاً: مەكتەپكە حياتا ياقىن
 اولماسى و حياتدا اشتراك اىتمەسى مسئلەسىنى ... خېلى اوزاق زمانە بوراقماق
 مەكتەپى تەماملە قىمتەن و اھمىتەن دوشورمەك دىمەككەن. فكرى سوڭرا: «بو
 وظيفەنىڭ (يەنى حياتە مەكتەپكە تىز بىر زماندا ياقلاشماسى مسئلەسىنىڭ آ. ح.)
 مەكتەپ طرفىندەن ايفاسى ايسە ھەر شىئەن اول مەكتەپ پروگراممىك قورۇلىش و
 ماھىتەندەن آسلى» اولدىنى تصورى خصوصالارىندا دىيە يىلىرىك كە حال حاضردە
 حياتدان ايراق اولان مەكتەپلرلىك وارلىغىنى نظردە آلودا مقالە صاحىبى يولداش
 (م. و.) بو فكرلىرى سويلەمشەن. فقط بو فكرلار حەقىقەتە مغاير اولاراق
 ميدانە آتلمىشەن.

هر يير مکتب حاضر دا حياتله قاووشميش و حياتله اشتراك ايتمه دهدير

رايمزجه - يير و ايکينجي درجهلى بونون کلهوى مکتبلىك، غوس پروگرامينا كيچىب كيچمىبکلىرىنه باقمایارق ايمى حیاتدان اوزاق اولمالارى حیاتدا اشتراك ایتمه لری امکانىز بر شى دیر. هیچ يير صورته ايمى ييز مکتبى حیاتدان آیرىدا تصور ایتمه ييرىك. هر هانكى تیده کى مکتب حیاتلا بلا اختیار قاووشميش و اوندا اشتراك ایتمه دهدير. بونى انكار ایتىك اولماز، زيرا بوساعت محیط باشلیجا مکتبى مسلکندیر. اولکهنىك اقتصادى حیاتى. طبیعتىك مختلف شرطلى اونىك تماثلنى، ایشنى معین قیلر والىخ-دیگر طرفندى حیاتدا اشتراك ایتىمن، محیطنىك اوضاعلىرى، هیچ شمولى اولمايان بویله يير مکتبى قومىسارلىق دا اوز حالینا بوراقیلەز.

طلبه، باشادىنى محیط و داخلینده اوغراشدینى شرائطىك مطابق تاثیرلىرى معروض قالمش. بو جهت ايسه، عمومى شامل اولارق طبیعى بر حال تشكىل ایدیر. چوقوقلارى تسمیه ایدیرکن، گندلى یاخود شهرلى دیه تفریق ایتمه میزده کوستریلن سیلردن ایلرى کلمشدر، کند چوقوغى ايله شهر چوقوغى دوشونجه و تصورلى آراسیندا شهر و کند حیات و محیطى آرالاریندا اولدینى قدر فرق واردیر.

چوقوغىك آتاسىنىك، کند دائره یاخود قضا ییبنجاغیندان قایدارق، کوردیكى ایشیتدیكى و اوگرندىکینى عائله سینده قىل ایلەمەسى؛ شورا فرقه تشكىلاتلارنىك کئنده وارلىقى؛ مختلف اجتماعى ایشلەر؛ پرولەتار تىطبلىرى و غیره يير طرفندن، دیگر طرفندى بکلىرىك، خانلارىك محو اولوب گىتميش اولدینى؛ ييرلرنىك و وارلارنىك زحمتکش اهالى آراسیندا تقسىمى والىخ، چوقوغى آرتیق دوشوندیرر، اوسکا معین حاضریق وریر. شیه بوق که، حیاتى یلکى، اجناعى سیاسى دوشونجه و انستیتورلىك طبشاریدان مکتبه مبهمجه سینه انتقالینه سبب اولان واسطه لرندن باشلیجاسى بلا اختیار چوقوقلارىك اوزلریدر.

حياتينيزدا گوريان فعالتلردن هر هانكى بىر قسمىنى گوزمىز اوڭينه كىرىدىكده ياخود مكتىڭ علاقەلرىنى فكرلشدىكده حياتله سىقى باغلىلىقىنا داها آرتىق قناعت حاصل ايتىش اولۇرۇق . اجرائيه قومىنەسى ، فرقه اوزەگى ، جوانلار و قاذىلار تشكىلاتى والنخ بىر بىرلرى ابله علاقەدەدېرلر ، ايشلىرىندە عمومى بىر رابطه واردير . بۇنلاردا معين جەتلردن حبات و ممىشتىمىزده يىزە رهبرلىك ، يىزى اداره ابدىركن مگنارمىزى يىزدن آيرماسرلار .

فشاردن بیرینده بیر گنج طایبه بیر نفر جوانلار اتقاقی عضوی ایله بیر بیرلینی سؤدبیکری و حیانتلارینی بیرلشدیرمک ایسته دیگکری خاطریمده دیر. طایبه استمدالی اولوب، باخشی او قودبیتندن، مکتب اونو بر اقامیردی، تحصیلنک اکمالنا قدر دوام ایتمه سینه جالیشیردی. گنج لرسه آرزو لری نه نائل اولماق نیتینده ایدی لر. دیگر طرفدن آتا و آنالاری بو ایشله بیر او قدر راضیلاشمیردی. مسئله به قادیلار و جوانلار محلی تشکیلاتلاری مداخله ایدمک، ایشی رسمیه دوشمهدن مطابق صورته حل ایتدیلر.

عین قضائیک حیاتیندان کینه میر فاقت قید یدیریک: سابق ایللردہ معارف قومسارلیغی طرفیندن گوندیرلمش تعلیماتجی، مکتبلرک چوق حصہسینی دولاشاراق فقیشین قورئاردیققدان سوگرا مرکز اورغانلارا کوردیکی ایشلرک حساباتینی ویرردی.

يېغىنچاق قضا اجرائيه قومبەسى طرفىدىن دعوت ايدىلمىشىدى. فرقه قومبەسى كاتىبى، جوانلار و قاندىلار تەشكىلاتىنىڭ نەمەندەلىرى، ھەمكارلار ئاتاقى قىزاقچىسى، مەعارف و سىياسى مەعارف مەدەرلىرى، قىزاقچىسى، كىلىكى و غېرە يېغىنچاقدا اشراك ايدىرىدىلەر.

اجلاسدا معروضه دېنگه نېلېب، مسئلهل اطرافلی مذاکره ایدیلدیکن سوکرا معارف ساحه سینه عائد لازمی تعلیماتلار ویریلدی، منفی جهتلر و نقصاناتلار بک رفع ایدیلمه سی بوللاری کونستریلدی. مکتبتلر بک تعمیرات تجهيزات ایشلر بک اصلاحی، تشکیلاتلارا اولان علاقه لر بک دوزگون بولا قویولماسی، معارف

شعبه سينه نقليات واسطه سی ویريلمه سی اجراییه قومیته سینه تابشیریلدی والځ . . .
الحاصل نتیجه ده، قضایک معارف ایشلرینده او ایل بعض تبدلات عمله کله رک،
بیر چوق نقصانلار، کجلیکلر دوزله میس اولدی. و بویه مکب حیاتیندان مختلف
علاقه لری حاوی فاقتلار سوله مک ممکندیر.

دیگر طرفدن، مکنبده حفظالصحه ایشلری، چوجوق تشکیلاتی، کندی کندی
خدمت ایتمه ایشی، پیونه رسته سی، جوانلار اتقاقی عضولری، مکب نزدینده
اولان والدین شوراسی، مکتبک جورجور عملی و تجربی قروؤوقلاری مکبه
یاردیم قومیته سی، تدریس دسیپلینلرینک عیانی و ممکن قدر عملی یوولا او گر
دیلدیگی، ایشلرک حسابا آیلدیغی سرگیلر، اهالیئک سرگیلره دعوتی معلیمک
چوجوقلار ایله علاقه سی، قولوب ایشلری، مسامره لر، دیوار غزته سی مکبک
اجتماعی ایشلرده، پروله تار شینلیکلرینده اشتراکی، معلمک قرائتخانه ده ایشلدیگی
اهالییه رهبرلیک ایتدیگی، مکتبک آغرانومیک منطقه لردن استفاده لمه سی، کند
تصرفاتلاریتا وطیعه تتره لر پایلدیغی، تمانلی مکتبکلیک اهالییه مختلف زحمت
نمایشلری وبردیکی، چوجوقلاریک آتالارینک و ابولرینک ایشلرینده اشتراکی،
مکبه منسوب باغچادا اکین یرلرینده ایشلیدیکلری، معلمک دائره پداغوزی
قولله قیبولرینده اشتراکی و غیره بوتون حیاتی علاقه و حیاتدا اشتراک ایتمک
دکلده نه در؟ - ییزجه بونلاریک هامیسی حیاتی باغلاردیر، مکب حیاته باغلی دیر،
حیاتندن کناردا دکلدیر، اوکا گوره بو مسئلهیه اولان باشقا تورلو نظرلر
یاگیلشدیر، و بولداش (م. و.) بو مسئلهیه اوزگه سیاق یاناشمالی ایدی.

مکتبک علاقه و حیاتدا اشتراک ایتمک طرزینی قسما دگیشه رک
داها الویریشلی قیلماق چتین دگلدیر.

حال حاضردا قوللانیلان تدریس سیستمینک اوزوقیندا اورتادان قالدیريلماسی
و دگیشمه سی ایله مکتبک حیاتی علاقه لرینی و حیاتدا اشتراک ایتمک بوللارینی
قسما باشقا شکلره سالماق ممکن و مهمدیر.
بولداش (م. و.) سه، موجود مکتبکلی حیاتدان ایراق ساییایوب، اوز

مقالەسیندە اولدن آخیره قدر. یالکیز تدریساتیک طرزنی مکتبلردە دە کیشمەسی فکرنی اولدینی کیی، یعنی مسئلەنی قاریشدرمایاراق، بوروتەملی ایدی. ییز یوقاریدا، مکتیک علاقه و حیاتدا اشتراک ایتک طرزنی قسما دکیشرک - دبدیک؛ زیرا هر هانکی تدریس سیستمی نیک تطبیقیندە طیشاریدان مکتبه بلا اختیار مبهمجەسنه انتقال ایدن تاثیر ایتک انتقالی نی هیچ بیر شئی اوزگه سیاق شکله سالما یا جافی بللی دیر، بو ساحەدە کی دە کیشیکلیک دە یالکیز حیات و محیطک دکیشمەسی ایله عمله گلەیلر.

دیسسیپلینلریک مفردات پروگرامی و غوس پروگرامینا کیچمەنیک اهمیتی.

حال حاضردا بیر درجەلی مکتبلریک اکثریندە ایشلەنن پروگرام حقیندە بورادا، مختصرده اولسا دانیشمامیز لازم گلیر.

معارف قومسارلینی نیک 1925 ینجی ایلدە بیرینجی درجە مکتب ایچون تدریس دیسسیپلینلری، ال ایشی سبورت و غیردن ترتیب ایتیش اولدینی مفرات پروگرامی، زمانە میزیک طلباتی نقطه نظریندن معین اهمیتی حائز دیر. اوندان برولەتار افکاری، اجتماعی آمال و قوللە قتبو زحمت غایەلری اساس موقعینی دوتمیش و عین پرنسپلر، تعقیب ایدیلەجک مقصدلریک عموم دیرکینی تشکیل ایدیر. بو پروگرامدا، ممکن قدر «فکرک حرکە کیچیریلەسی» اوگرەنلن معلوماتیک حیاة تطبیقی، «حیاتی موضوعلار اوزره اوغراشماسی» والنخ کیی طلبلر کیش یر دوتمیش دیر، جوجوقلار ایچون بورادا بیرینجی تمل، ابتدائی سواد حاضرینی آلیب، انسانیک زحمت فعالیتینی و احاطه ایدن حقیقی امکان داخیلندە یاقیندان اوگرەن ب یلمک اوزره برولەتار جمعیتی عضولیکنە حاضر- لانماق دیر.

حاصلی مذکور پروگرام آذربایجان شرائطینە آرز-چوق تولایلیقلە اوبدیریلیمیش تدریس ییلکلیرنی حاوی مفردات پروگرامی دیر. حیاتیلیک جەتیجە مکتبلریمەزە قایداسی آرز دکلیر.

آنجا بونا باقما یاراق ییز تیز بیر زماندا غوس پروگرامی نی ایشه آلمالی-
 ییق، زیرا بو مسئله اوکیمیزده دوران نوبتی مهم مسئله لر دندیر. غوس پروگرامی
 نی نیک تطبیقی ایله ییزه، معلوم اولدییی اوزره، تامایه تدریس سیسته مینی مکتبلریمیزده
 ده کیشمش اولور یق و بونکله برابر مکتبک حیاتدا اشتراك و علاقهری
 قسما دگیشیر. بو سیسته اوزره پروگرام ماتریاللاری قومله قس لر ایله تعلیم
 ایدیلیر، ایشه تحری مه تودی کیچیر. تدقیق، مشاهده معاینه، تطبیق، تجربه قومله قس
 سیسته می نیک قراقته ربک عنصر لیریدیر. قومله قس واسطه سی ایله او کردیلن معلومات
 ویریلن وردیشلر داهادا آکلافلای و دواملی اولدیفیندان بو سیسته آرتیق
 الویریشلی دیر.

بورادا گنده ییز - مکتبک حیاتدا اشتراك و علاقهرینی قسما دگیشیر،
 دیدیک، زیرا هج بیر وقت مکتبی ییز حیاتدان آیرما یریق. ذاتا بو فکریمیزی
 عین اشتراك و علاقهریک بالکز شکلی دگیشیر معناسینا دوشونه لیدیر.

مقاله ده گوستریلن شرطلر، غوس پروگرامینک تطبیقینه مانع اولما ییر
 و عمومیتله قومله قس لریک تعلیمی و تحلیلی مجرد معلومات-
 لارینکیندان چتین دیر.

غوس پروگرامینک حیاته کیچیرلمه سی بزه تاخیره اوغراماسینا سبب یولداش
 (م. و.) بک فکرینه گوره بعض شرطلر دیر که، مقاله ده ابضاح ایدیلیر، بو
 شرطلری، مختصر اولاراق، آشاغی دا قید ایدیریک،

آ - اولاً «غوس پروگرامینک حیاته کیچیرلمه سینده احتیاط گوسترنلریک»
 نقطه نظریجه اولکی پروگراملارا نسبتاً غوسینکینک چتینلیگی دیر. (ی. م.
 و. غوس پروگرامینک آسان اولدیفینی مقاله ده اثباته چالیشیش. لاکن بونقده
 نظر ایله سویله دیکی دلیل لر، حقیقی شرائطیمیز داخلینده اولاراق، آرتیق ییر
 رول اوینامادیفیندان بو خصوصده اوز دوشونجه میزی دیسه به مجبور اولدیق.
 آ. ح.)

ب - سوگرا کتله وی معلملردن ییر چوغی نیک، غوس پروگرامی اساسینی
 کیچ آکلاماسی.

پ - نھايت پروگرامىك ايلك رەدە قەسىندە (1923-1926 نجى ايلاردە كى رەدە قەتلەر مقابىلە ايدىلەيدىدۇر) براقىلان بىر طاقىم اوفونىسىزلىقلار دۇر. كونا بو سىلردن ناشى اىمدى يە قدر بىز غوس پروگرامىنى حىاتە كىچىر- مەيىرىك. ايشى تاخىرە سالىرىق. رايىمىز جە مسئلە بويىلە دىگلىدىر و بىز اىكى اولكى شرطىك اوزرىندە بىر آز اگىلمىك.

1923 نجى يىلدە تەرتىب ايدىلن پروگرام ايلە غوسىگىكىنىك حەقىدە ى. م. و. دىركە: «غوس پروگرامىنىك حىاتە كىچىرىلمەسىندە احتىياط كوسترنار بو پروگراملارنىك اولكى پروگراملاردا نظرا چتىن اولدىغىنى ميدانە سورىرلر. باقالىم، دۇروداندا چتىن دىرمى؟

ئك - ئك، علملىك كىچىلمەسى اوزرىنە قوربلان اولكى پروگراملار كە (يىزدە اىمدى تطىبق اولتان پروگرام بودىر) ھر بىر علمە عائد مىجد، صرف علمى، ھىچ بىر زمانە مكانە تىلقى اولمايان معلوماتىك كىچىلمەسىنى طلب ايدىر. اىكىنجى نوع پروگراملار، يەنى غوس پروگراملارى ايسە اولكە حىاتىنىك اولكە طىبىتىنىك و زىھنىتىنىك قورولىشىنى؛ موجودىتى اولدىغى كىبى رەآل وقەلر، اشبالر اوزرە اوكرەنلەمەسىنى و تدقىق ايدىلمەسىنى ابستەير.

ھانسى معلومات معلم اىچىن داھا ياقىن و تانىشىدىر، مىجد معلوماتلارمى ياخۇد اوز اولكەسىنىك حىاتىمى؟ البتە اوز اولكەسىنىك حىاتى. معلم اوزى اوشاقلىقدان برى بو حىات اىچرىسىندە قاينايب قارىشىدىر. اولكەسىنىك ھر بىر كۈنچىنە بوجاغىنا بلدىدىر؛ مىجىطىنىك حىاتىندە اوزى بالفعل اشراك ايدىر. سويلەتلرى ايشىدىر، ايشلەتلرى كورىر. بونا بناءدە بومىجىط و حىات ايلە ياقىندان تانىشىدىر، بونىدا طلبەلرئە داھا تىز بللەدە يار» (صحىفە - 12).

بو پارچادا بيان اولونىش بىعض نقتەلر، نىچە يىلدن برى الدە ايدىلن تىجرىبە و رەآل فاقتلار ايلە كوردىگىگىز كىبى اصلا مطابق گلەيىر. بويىلە كە نەدن سە، يولداس (م. و.) ھر بىر معلمنىك اوز اولكەسىندە «اوشاقلىقدان برى ياشادىغى مىجىطدە» خىدمتدە بولوندىغىنى و گلەجىكدەدە بولوناجاغىنى ملاحظە ايدىرك «ھانسى معلومات معلم اىچون داھا ياقىن و تانىشىدىر، مىجد معلومات

لارى ياخود اوز اولكەسىنىڭ حياتىمى؟ البتە اوز اولكەسىنىڭ حياتى. معلم اوزى اوشاقلىقدان برى بو حيات ايجرىسىندە قانايىپ قارىشىمىشدىر... والىخ سوزلىرىنى سويلەيىر. بونىڭ قارشىسىندا يىز بولداندان بو يىلە قدر پىداغوزى مەكتىلىرىنى اكىمال ابدىلىرىڭ نېچە فائىزى «اوشاقلىقدان برى ياشادىقلارى مەجىطە» تەيىن ايدىلىپ ايدىلمەمىش اولدىغىنى سورماق ياخود جارى سەدە مەكتىپ يىتىرن مەملىرىڭ ھامىسىنىڭ اوز قىزارلىغىمى وىرىلمىش اولدىغىنى يىلمەك ايتىردىڭ. سىوالارىمىزدا مەشەت جىواب وىرىلەمەيچىگەنە، امىنىڭ، زىرا ھەر يىل قىزارلە وىرىلەجەك مەملىرىڭ تەقسىماتى سىرىست اولمايىپ، مەيىن ملاحظەلەر ايلە ياپىلىر.

26-1925 نىجى تەلىم سەنەسى بولگىسىنىڭ اساسىيە يىرىنجى درجە مەكتىپلەرە مەنسۇپ غروپپالارىڭ تەبىئىي بويۇمەسى ايلە غومۇستلەر ھەر قىسادە خەمت ايدىن اختصاصلى مەملىرىڭ غەدىلرى گونۇرلىمىشدى. يىر طرفدىن تەبىئىي بويۇمەنى معلم قوۋەسى ايلە تامىن ايتىمەك لازىم كەلدىكى كىيى اوبرى طرفدىندە ھەر قىسادە كى اختصاصلى مەملىرىڭ غەدىلرىڭ يىلدىن - يىلە مەمكىن قدر مەنسۇپ قەدەمدە بىر ابرلىشىرىلمەسى فەكرى تەقىب ايدىلمەسەنە اقدام اولونىردى. تەقسىمات گونۇرلىن جەتلىرە باغلى اولدىغى ايجون ھەيىر شەخسى بويەلىكەلە اوز قىساسىنە گونۇرمىگە امكان بوق ايدى.

1920 نىجى يىلدىن بو سەنە قدر كىرەستان قىساسىنىڭ بولگى اوزىرە آلدىغى مەملىرە، بەلكىس كىرەستاننىڭ حيات و مەجىطىنە ياقىنلىغى اولمايان باشقا قىزالى مەملىرە اولمىشىدى. 22-1923 نىجى يىلدە اوزايا وىرىلن آدام كەچە ساكتىرىندىن معلم «X» بىيان ناچەسى مەسكالى كەندىڭ حياتى، غەنەسى، لەجەسى و مەيىشتىنە؛ معلم «Y» ايسە شىوۋە كەندىڭكىنە بوسىتون قوتىراست اولان مەجىطە بويۇموش شەخسلر ايدى. بونلاردان بىرىنجىسى مەسكالى اھالى- سىنىڭ اساس زەمت نويىنى تەشكىل ايدىن چالنىك يىچەرمەك پەشەسىندە ھەمە وقت شەكەتلىنەركە «بو نە آغىر ايشىدىر. سەردىن آقشامادە قىزغىن گونۇڭ آلتىندا بالچىقلى، سوللىقلىردە آرامسىز تىرە باغلاماق... بو، غەمى گودەلىمەيدىر. بو جور چىنىنىكەرە، ايشەنلەر نېچە دوام كىتەرە يىلىر!» دىردى. ايكىنچىسى سە

«بىن جاتىمدا بىرىنچى دۈمە اولاراق بو جور دىربىلىك و وحشىلىك ايجرىسە دوشدۇم» دىيە سويلردى.

اكثريت اوزرە اولكەلردە اوغراشان اختصاصلى معلملىرىمىز ايشنە بونلار كىيى دىر. بو سەنە قدر بولگى آنجاق بلا اختيار بو جور يايلا يىلمش دىر. هر كسك يالگىز «اوشاقلىقدان برى ايجرىسەندە قاينايىب قارىشىدىنى مەيىتە» تەيىنى دىگەن. اوز ئولكەسە يىلە دوشمەسى تەصادفى يىر شى ايدى. اونىڭ ايجىنەدە حەقىقى شرايطى نەظرە آلماق اىستەرسەك بونلاردى دا (عەين معلملىرى) ملاحظە ايتىلىپ، يوقسا ايشى ايدە آلى رەنكلە سالماقدان نە چىقار؟

بورادا فەكرىمىز طەبىئىي. پىداغوغى مەكتەپلىرىمىزدەن چىقان معلملىرى يىسلەمەك اولمايىپ، آنجاق حەقىقى شرايطىمىز داخلىتەدە بولگىنىڭ اختىيارى اولوب اولما دىيىنى كوستىرىمەك خواھىشىنىدەك. مەملىكەت آشنا اولدىنى مەيىتە دوشە يامە. دىكىنى اقرار ايدىرىك.

نەيات مەھلى مەارف شەبەلىرى كەينەدە يىر چوقى پراقتىق ملاحظەلەر كورە. اختىيارلارنىە وىرەلەن معلملىرى مەكتەپلەر آراسىندا سىرەست بولە يىلمە يىرلەر. قوملى تەجرەبەلى معلملىك الى آلتىنا آز تەجرەبەلى و ضەيفلىك وىرەلمەسى، ياخشى معلملىك بونون ناھىلەرە تەقسىمى، يىر ناھىلەدە احتىياجىڭ دىگەرىندەن آز و چوق اولدىنى والىخ... كىيى سىيلەر قۇادە اولان يىگى مازدونلاردى اوز كەندەلەرنە وختا ناھىلەرنە دوشمەكەن چوق وقت مەجروم قىلىر. بو جەنىڭسە بوبوك اھمىيىنى وار دىر. زىرا قۇتالرىك ناھىلەلىرى، حەيات، مەيىشت و اوضاعچە اكثر اوقات يىر يىرلەرنە بىگىزەمە يىرلەر. مىثلا: كەردەتەنىڭ داغاباسار حەسەسى آران حەسەسى كىيى دىگەندىر. بونلارىك آراسىندا فرق چوق - چوق دىر. داغلىق حەسەنىڭ اساس مەشغەلى حيواندارلىق، آرى ساقلماق و غىرە ايسە، آران حەسە بىگەندە بورادا باشلىچا اكەن (چالتىك يىجەرمەك) باغباتلىق، بوستانچىلىق والىخ... ايلە مەيىشت ايدىرلەر. يوقارى حەسەنىڭ آدمالارى، حيوانلاردى آران آبھواسىنا، مەيىشتىنىڭ آغرىلىغىنا دوام ايدەمە يىرلەر. بو حەسە قارا مالى باشلىچا چالتىك بىلىمى ايلە بىلە. يىر. يوقارى حەسە قارا مالا دالبادال بىلىم وىرەرسە مال بونون تلف اولوب

كيدىر؛ داغلىق حصەنىڭ آداملارى آرانددا گورىلن ايشلرە يىر او قدردە
بلد د گلدېرلر، بويلە كە اونلاردا چالتىك آلاسى ايلتدېرىك مەكەن د گلدېر. آلانىڭ
يىرنە تمام چالتىك كوگرتىسىنى قوباربب آتارلار والىخ...

يوقارىدا كوسترىلن جەنلرە استادادىيە يىلرىك كە، مەلم بلد اولدىنى اولكە
جيات و محيطىنىڭ قورلىشىنى، موجودىتىنى، طبعىيتى البتە طلبەلرە آساندا
بللەدەجك، دوشونجەسى حقيقى شرايطىمىز قارشىسىندا يالگىز غېر حقيقى
تصورلردن باشقا يىر شىئى د گلدېر. بو جەور ايدە آلى تصورلرلەدە غوس پرو
گراممىنىڭ آسان جىتىنلىگىنى مەين قىلماق ياخۇز، تطبيقىنى اساسلاندىرماغاچايشماق
بو يوك برسودېر.

سوگرا مقالهدن معلوم اولدىنى اوزرە غوس پروگرامى ايلە اولكى پروگرام
مقايسە ايدىلىرىكن، مسئلەيە اطرافلى ياناشىلمايمىشدىر. مقالهدە يالگىز مەلملىرىك
وضعىتى نظردە آلىنمىشدىر. (ھانسى مەلوماتلار مەلملر ايجون داھا ياقىن و
تائىشدىر. مجرد مەلوماتى، ياخۇد اوز اولكەسىنىڭ محيطىمى؟... سوزلرە
دقت ايدىلسىن - صحىفە 12) حالوكە، يىزجە مسئلەيە بويلە ياناشىلەمالى ايدى،
زىرا قومىلەقس سىستەمى تقاضاسىنجا تدرىساندا داھا آرتىق آقبولىگىك طلبەلرە
كىچىكچىكى آيدىندىر. اونىڭ ايجىندە اونلارنىڭ وضعىتىنىڭ نظردن بوراقىلماسى
دوز د گلدېر. دېگەر طرفدەنە عمومىتلە مەلم ايجون تائىش، ياقىن اولان ھەر
يىر شىئىڭ ھىمى طلبەلردن اوتىرىدە آسان سايىلمايدىر، بوگىنا ھەر يىر
اتفاقددا ايشىك تەخىقاسى طلبەلر طرفىندىن صرف اولناچاق وقت، ئەنيرىزى و
باجارىقلارنىڭ دوشونىلمەسى مەم والزمدىر.

طلبەلرە مجرد مەلومات وىرىلدىكەدە، مىللا: «دېرىك و محصولاتىنىڭ توپلانما
سى» بارەسىندە درس وىرىرىكن، مەلم نە اىتمىلىدىر؟ درسى عبانى اولماق ايجون
او، يىر نىچە دىقە جوجوقلارنى دېرىككە تىزھە آباراراتق اوراددا گورىلن ايشلرى
اوز وقلرىندە كوسترىب «ئەويرىستىك» داھا دوغرىسى «مەسەبە» اصولى ابلەدە
دېرىلىگىك يىجىرىلمەسى و محصولاتىنىڭ توپلانماسى حقىندە كى ماتېرىالى جوجوق
لارا تەلىم ايدەجىكدىر. قومىلەقس تدرىس سىستەمى اوزرە ايسە تىن موضوع،

بیر قومله قس اولاراق، اوز موسمینده تعلیم و تحلیل ایدیلمی دیر. بوسیته مچه دیرلیک بیکریلمه سینی باخود محصوللارینیک توپلانماسینی آنجاق تیزلرده گوسترمک و سوبله مک ابله کفایتلنمک ممکن دگل. چوجو غیک بالقفل دیرلکده ایشلمه سی، اونی بیجرمه سی، بوتون آغیرلیق و چتینلیک لری باشاماسی، بایز فصلی محصولاتی توپلاماسی و غیره ایشلری گورمه سی گر کدیر. بالکیز بوبله لیک ابله دیرلیک محصوللاری بیتشدیریلمه سینده کی بوتون حادثه و اوضاعلر بلا واسطه اونیک تجربه مشاهده سی ابله عمله کله ییلیر. عکس تقدیرده بو ساحه ده چوجو غا معین اعتیاد و باجاریق کسب ایتدیریلمه سینه امکان اولمایا غای شبهه سیز مسئله دیر. سوگرا اوز وقتینده اجرا ایدیله جک بیر پارا آغیر ایشلر وار که، اولارلیکدا گوریلمه سی چوجو غیک اشتراکی ابله اولمالیدیر؛ مثلا: دیرلیک چیر چالیسینیک دوزلدیلمه سی، آرخیینیک تمیزلنمه سی، لازم گلن اینوه تار، تخم والخ... کیسی وسائطیک حاضرلانماسی (بونلاردا مطابق قومله قسلره داخل دیرلر).

بوبله ده هر جور مجرد معلومات ابله قومله قس ماتیریا لینیک تعلیم و تحلیلی تفریق ایدیلمی دیر.

بوقاریدا گوستریلدیگی اوزره، تدریس ماتیریا لینی مجرد، صرف علمی معلومات کیسی بنیمسه مک ابله تام حیاتی علاقه لری، واسطه سی ابله قومله قسلرده تدقیق ایتمه و علمی بول ابله اوگرمه نیک فرق و چتینلیک لری اوجیندان غوس پرو غرامنا «مجرد معلوماتلاریک کیندن چتیندیر» دینیلش اولسون گرک. بونیک چتین لیکنی اعتراف ایتمک بیزجه یا گلیشدا دگیل دیر، زیرا گنده تکرار ایدیری که بورادا هر بیر شئی بلا واسطه ایشلمه مک، زحمتینی چکمک، توره تمک، حصوله گتیرمک بولی ابله، یعنی علمی، حیاتی و تیرملر نتیجه سینده اولاراق، مطلقا باجاریق و ماهیت کسب ایتمک لازم گلیر. بیزجه دیرلیگی چیرله مک حقینده عیانی ده اولسا، شفاهی معلومات آلماق باشقا ایه، بو ایشی تیکان داشیوب ایشلمه مک، چیرله مک بام باشقادیر.

عمومیتله تطبیقات اتاسیندا تصادف ایدیلن بوتون آغیرلیقلاردا طبیعی اولاراق

ھامى دان آرتىق چوقۇقلار اوزرىتە دوشدىكىندىن ذكر اولتان ابكى قوتراست پروگرامى دوتوشدىرىر كى، ى. م. و. مەملەرى نەزەر آلدېنى كېيى چوقۇق لارى دا نەزەر آلسا ابدى، مقاله دە سويلەدىكى فكلرلر (صەفە - 12) سەر تىجە باغلامازدى.

12 نىجى صەفەدن گونورمىش اولدىغىمىز پارچانىك مابەندە دىنلير كە: «اولكى مەجرە مەلوماتلار ايسە اكترىا بونىك (ىنى مەلمىك آ. ح.) كىچىمىدىكى شىلردىر. كىچىمىش سەدە يىلدىرىم وارى، سەرئەلە كىچىمىش، جاتدا راست كەلمەمىش و اونوتەمىشدىر. بونلارى كىچىك مەم اىچون داھا چىنىدىر. سوزلە كفاتلىمەك اىچون ھەر ابكى پروگرامدان يىرر مەنل گونورەك.»

ھەر ابكى پروگرامدن كىتىرىلن مەنلارلى بۇرادا قىد ايدىرىك:

آ - كند مكىنىنىك اوىچىجى غروبى اىچون اسكى پروگرامدا طىيىت و مەجىط حىياتىندان گونورەلمىش مادەلر:

1. طىيىت و اونىك خادەلرى، جىملىرىك اوج ھالى.
2. اطرافىمىزداكى ھوا: ھوانىك مەجىطى، ھوانىك ھەر بىردە بولونما-ى، سەل جىملىردە ھوا، سودا ھوا، انسانىك اىچرىسىندە ھوا.
- 3 - ھوانىك خاسەلرى (بوتون تفصىلاتلە).
- 4 - ھوانىك حرارت واسطەسەلە انبساطى.
- 5 - ھوانىك حرەكتى.
- 6 - سويىك اوج ھالى.
- 7 - سويىك خاسەسى.
- 8 - سويىك يىر ھالدىن او يىرى ھالە كىچىمەسى.
- 9 - سويىك سافلاشدىرىلماسى.
- 10 - سويىك دورانى.
- 11 - يىر بوزىندە سو.
- 12 - يىرىك قورۇلىشى.

13- صحف و لار.

14- معدنلر و دمبرلر.

ب - کد مکتبتيك عين غروبي ايجون غوس پروغراميندا قويلميش تدریس ماتيریالی:

1» - محصول توپلاما باغ و بوستان حاصلاتینی توپلاماق ایچون کئدمه آباریلان. بایز ایشلری: تاخیلی ییغیشدیرما قارتوقلی، نخود و غیره... بوستان حاصلاتینی توپلاما.

2 - مکتب توپراغیندا نه یتیشمیشدیر.

3 - كنده و دائره ده محصولات بايرامى مختلف نباتلردان انسان هانسى فائدملرى كوتورير . بيزيم اُك چوق مداخل گيترن تورايغيميزيك حاصلات مقدارى . كيبيك منصولى داها چوق، كيبيك كى داها آز اولميشدر . نه انچون محصولانك مقداريندا بويله تفاوت اولميشدر .

4 - ناخېلى دوگرکن، ساوورارکن و تمیزارکن ماکینه ایشلمهنگ منفی. اُکین آلترى منظمه سیندن هانسی آلترى موقى استفاده ایجون آلاق اولور؛ هانسی ماکینه لر تقد و هانسی نسه ورلیر.

5 - كند تصرفات قىلدى قوئوپراسيونىنىڭ ۋ ماكىنە جمعيتلارنىڭ اهمىتى

6 - سو، كولك و بوغ دگير مانلارنيڭ يير و اقيدا او كوتد بگىرى تاخلىك مقدارنى مقايىسه ايتمه و غىر....

7 - کند و اونیک اطرافى.

8 - میر صنعتی،

9 - کند معیشتی.

10- اھالی نیک ساغلاملاشدیریلعاسی.

11- کند و شهر.

12- شهر حیاتی.

13- بازدا کند.

ارائه ایدیلین مثاللاری دوتوشدیر اراق، ی. م. و. دیرکه: «بو قدر

بارچادان بوقايدا دىدىكىمىز تېجەي چىقارا يىليرىك: غوس پروگرامىنىڭ طلب ابتىدىكى ماتېريال مەلۇملىرىمىز اىچون اسكى پروگرام ماتېريالىندىن داها ياقىن و كېچىلمەسى داها آساندېر.

لاكن، عكسېنە اولاراق، بولداشىمىزىڭ اولكى پروگرامدان كوتورمىش اولدىنى مائىلىك دىكرىز اولدىنى تېجەدە ھېچدە آلدە ايدىلەمىر. و چوق تەجىب كە، ھمان مائىلدا كوسترىلان ماتېرياللارنى نەدن سە او، مەلمە حياتىندا راست كەلمىن، مەلمەك كېچەدىكى، كېچىش سەدە، يىلدېرىم وارى سرغەلە كېچىش اونوتىش اولدىنى شىلدردن حساب ايدىر. ھالبو كە بو بارچادا باشلىچا يىر دوتان، كوردىكىكىز كېي، «سو» و «ھوا» موضوعى ايلە بونلارىك اطرافىندا قويلىمىش و بو ايكى موضوعى تەكمىل ايدىن اڭ بىسپت علمىدە اولسا، ابتدائى مەلۇماتلار، ھوا ايلە سويىك خاسەلرى ياخود بونلارلا علاقەسى اولان ياقىن حياتى ماتېرياللار دېر.

تصورىمىزجە ھە، سو حقىندە اولان موضوع «تخود قارتوقلى توبلامە» موضوعى كېيى اولمايىب ھە مەلم و ھەم طلبەلدردن اوتىرى داھادا ياقىن و تانىش دېر. و يىردە تدرىسك اوجىنچى سەسەندە عومىتە طلبەلرە اوگرەدېلن مەلۇماتىك حياتلىكى ايلە برابر آرزوچوق علمى اھمىتى شامل اولماسىدا يىرسىز دىكلدىر. ايمەدى يىز تەتقىقابى تصرفتەمىزدا يىرىتمەدە، تصرفتەمىزى ماكىنا لاشدېر مادايىق. اوڭا كورە، تەتقىكى يىلكىلرىك اھمىتە يىندىكى بويلە يىر دورە سو، بوغ، ھوا كېيى محرك قوملر حقىندە وىرىلن عومى علمى مەلۇمات (سويىك خاسەلرى، اوچ ھالى، يىر ھالدىن اوويرى ھالە كېچەمەسى، ھوانىك خاسەلرى، ھوانىك ھرىكى، ھىرات واسطەسىلە اتىساطى و غېرە كېيى يىلكىلر) حياتىمىزدان اوزاق و يىزىم اىچون بابانچى سايىلامالىدېر.

علاوہ، غوس پروگرامىندان كوتورولن بارچادا (11 نچى مادە بە باقىلىن). «اھالىنىڭ ساغلاملاشدېرىلماسى» بارە سەندە كى موضوعى چوققۇقلار تەلىم ايدىر كەن، ساغلام ھوا و صاف سو نەدن عبارت اولدىنى حقىندە بىت ايدىلەجىكەنە، بونلارىك اھمىتەجە خاسەلرى چوققۇقلارلا بىللە دىلەجىكەنە احتىاج اولماياچاقىدېر؟

یزجه همان ماده ده «هوا، سو» موضوعی طولایسی ایله اولسادا، قویلمیش و تدقیق، تحلیل ده ایدیه جکدیر.

سوگرا، اسکی پروغرامدان گوتوریلن پارچانیک 1، 12، 13 و 14 ماده- لرینه گلدیکده، بونلارا معلم حیاتدا نیجه راست کلمیه جگینی دوشونمه بیریک، خصوصیه 1 نجی ماده به معلم راست کلمیه جگمی؟! بو ماده لریک معلم و متعلم لر ایچون آشنا و یاقین اولوب اولاماسی مسئله سی و آسان جینلیکی غوس پروغرامیندان آلتان مثالدکی 5، 6، 12 نجی ماده لر دیککیندن هیچ ده گریده دگلدیر.

بورادا فکریمیز قطعاً غوس پروغرامینی تنقید ایتمک اولمایب، بالکثر ی. م. و. ی. بیرنجی مثالدا گوستریلن: «سو، هوا، طبیعت و حادثه لر ی والخ کییی موضوعلری معلم لر ایچون یاقین اولمایان، حیاتدا اونلارا راست کلمین... ماتیربالاردان حساب ایتدیکگی باکلیش اولدینی بیان قیلماق و عین ملاحظه ایله ده دگر-ز سایدیمیز مثال اوزره چیقاردینی تیجه نیک دوز اولمادینی گوسترمکدیر.

حقیقتاً بیزی احاطه ایدن طبیعت و اونیک حادثه لر ی؛ جسملریک حیاتمزدن ییزه بللی اولان اوج حالی: مایع، غاز، صلب (ماده - 1)؛ اوزرینده یاشا- دیغیمیز بیریک قوربلیشی (ماده- 12)؛ داغلقلار (ماده 13)؛ معدنلر، دمیرلر (ماده- 14) ییزه حیاتمیزده راست کلمین ماتیربالاردان دگلدیر. عکسینه اولاراق هر ایکی مثالدا گوستریلن مختلف موضوعلر محیط و حیاتییمیزدا موجود اولان، رول اوینایان و ییزه یاقین شئیلر حقیقده دیرلر. بو ماتیربالار آراسینداکی فرق آنجاق اونلاریک ایکی نوع پروغرام شکینده: بیر ی غوس سیستمی اوزره دیکریسه اسکی پروغرام طرزینده دیزیمه لریدر. ی. م. و. مقایسه ائناسینده هر ایکی پارچانی دریندن اولاراق تتبع ایتسه ایدی، او وقت ییز دیین تیجه به کلممیش اولمیردی.

ایمدی ایکینجی شرطی تدقیق ایتیمه میز، یعنی ی. م. و. دیدبگی کییی معلملردن بیر جوغی نیک غوس پروغرامی اساسلارینی کیچ آکلاماسی و بو جهته ده عین پروغرامک تطبیقی ییزده تاخیره اوغراماسینی یوقلامامیز لازم کلیر.

اولا بورادا قید ایدیلملی دیر که، «غوس پروگرامینیک چتنبیلگی اوچیندن حیاته کیچیریلمه سینده احتیاط گوسترنلری» مقاله سینده آشکار ایتمه دیگی کیی، بولداشیمیز، بو پروگرامیک اساسینی کتلهوی معلملردن بیر چوققونیک کیچ آڭلاماسینی هانکی بول ایله کشف ایتمیشدر، سوبله میر. او، بالکیز یازیر که: «معلوم دیر که، غوس پروگرامی قومپله قس سیسته می اوزره ترتیب ایدیلیمیشدر. قومپله قس سیسته میندن مقصد حیاتی وقملری اوز طبعی علاقلری -الیندا گوسترمک و آڭلتماقدیر. کتلهوی معلم ایسه بویه باشا دوشمیشدی:

قومپله قس سیسته میندن مقصد، طبیعات، اوقو، یازی، حساب و غیره کیی معلومات و ماتریاللاری بیریری ایله علاقه دار کیچمکدن عبارت دیر.

بونلار یله ظن ایتیشلردیکه اوقو، یازی تیختیکلی اعتیادلاری مطلق بو باخود دیکر موضوع ایله علاقه ده ویرمک لازم دیر. بوڭا بناً معلملر جمع قانونینی اینک موضوعی ایله صامت و صامت سسلریک کیچیلیمسینی کسریک ضربی ایله باغلاماق کیی صناعی علاقلر اوزرینده چالیشماغی غوس پروگرامینی و قومپله قس سیسته مینیک اساسی ظن ایتیشلردی. بونوع علاقلر لزومیز اولدیفی کیی، ترتیب ایدیلیمه سی ده چوق چتندر.

«کتلهوی معلم ایسه بویه باشا دوشمیش...»، «بونلار ظن ایتیشلر...» دیه، بولداشیمیزیک کتلهوی معلملر آدیندان سوبله دیگی یوقاریداکی فکر و ملاحظه لار ذاتاً اونیک اوز تصور و ملاحظه لری اولدیفنا آرتیق احتمال واردیر. زیرا پیداغوزی ادبیات و مطبوعاتیمیزدا مذکوریک دیدیگینی اثبات ایدمک بیر شئی موجود دگلدیر. و عمومیتله ییز دیه یلریک که کتلهوی معلملریک اُکتری قومپله قس تدریس سیسته مینه هیچ باناشمامیشدیر و بیر او قدرده آشنا دگلدیر. اوڭا بناً قومپله قس سیسته می حقیقده بیر شئی ده دیمیر. یرده قالان حصه ایسه بای پیداغوزی قورصلاری و ادبیات واسطه سیله بو سیسته مه آز چوق باناشاراق، سس چیقارما قیزین مکتبلرده تطبیق ایتمه ده دیر.

فقط بوساحه ده کی تشبیسزلیک و دیانما؛ معلملریک غوس پروگرامی اساسلارینی کیچ آڭلایب آڭلاماسیندان ایلری گلمه ییب بالکیز بو سیسته میک

یزده حیاته کیچریلمهسی ایچون مطابق شرائطیک ایمدی به قدر معین بیر
حاضریق حالیه قویولماماسی اوزرینده دوام ایتمهده دیر.

نهایت، اوجنجی شرط حقیقده دانشمالی یق:

غوس پروگرامیک نیک ایلک رده ده قهسی ایله سوککی نیک آراسیندا بولونان
فرقی ی. م. مقاله سینده آشاغی دا قید اولتان و گویا یونگوللشمیش بیر نیچه
ماده لر باغلاییر، بویله که:

1 - اسکی پروگرامیک 3 ستون اوزره دیزیللمهسی مسئلهسی، (که بورادا
طبیعت، زحمت و جمعیت سـرلوحه لی ستونلار معینده معلومات طلب ایدیرلر).

2 - اسکی پروگرامدا تاثیر بایک دورلر آبریللماسی.

قید: بویکی ماده ی. م. نیک سوزینه گوره یگی رده ده قهده اصلاح
ایدیلمشدیر،

3 - جنین موضوعلاریک اورتانان قالدیریللماسی.

4 - یگی رده ده قهده هر موضوعه ایضاح نامه ویریللمهسی.

5 - یگی پروگرامیک سنه آراسیندا دوزگون بولونمهی والخ.

او، نیجیککی ییلکی لریک آبری اولاراق نه جور کیچیللمهسی، همده
قوبله قسلرده کی طبیعی علاقه حقیقده یانات ویردیکن سوگرا، یگی پروگرامیک
کلهوی مکتبده تطبیق ایدیللمهسینه بیر مانع اولماجینی قید ایدیپ: «ییزجه
هیچ بیر مانع لیک بوقدیر و تطبیقینه باشلامالی دیر» دیر.

رایبیزجه گوستریلن ماده لریک اساس و شرحی غوس پروگرامی و قوبله قس
تدریس سیستهمینه دائر ایمدی به قدر میداندا اولان روس ادبیاتیندا موجود دیر.
یگی رده ده قهده، همان اساسلار ایله شرحیک قونقره تلشمیش و مختصر بیر
شکلی دیر. بونا گوره غوس پروگرامی تطبیقینی ی. م. یگی رده ده قهده باغلاییب،
اوندان قاباقدا تکلیف ایده ییلردی. زیرا اونیک ویرمش اولدینی سطحی
معلوماته نظرأ، اساساً کهنه رده ده قهده ایله تازه، بیر بیرلریندن بیر او قدرده
آبریلما ییرلار.

سوزیمیزیک انباتی ایچون بورادا بیر نیچه فاقت گوسترمه میز لازم دیر.

1 - نجی ماده به دائر: اسکی پروگرامدا ماتیریا اوج شاقولی ستون اوزره دیزلمیشدیر: طبیعت، زحمت و جمعیت ستونلری اوزره. ایمدیه بو اوج ماده نیک مندرجاتی شاقولی ستون اوزره دگل، عادی سطرلرده یازیلیر. (نه بویوک فرق اولموش؟) اوللری ده هر هاسی بیر ستونه عائد ماتیریا اولمازه ستون بوش قالیردی. (عمومیتله پیداغوزی ژورناللاریندا ویریلن نمونه لیک پروگراملارا باقیلسین). ایمدیه کینه ده ماده به موافق ماتیریا وارسا، یازیلیر، یوقسا، یازیلیر.

2 - نجی ماده به دائر: اسکی رده قنده ماتیریا موسلمره ساریلی اولان دورلره بولونمیشدیر: آ- یاز- قیش، ب- قیش - یاز، پ- یاز - پای ثلثری قومپله قسلی. (اسکی رده قنده، صفحه-16).

ایمدیه کینه ده ایل لیک ماتیریا فصللره مطابق اولاراق، بولنیر، زمان و مکانه باغلانیر. قالدی فصله یاخود دوره مخصوص کونوریلن ماتیریا لیک مقدارینا گلیجه بو مسئله مکتبیک ایش و تدریس پلانلاری ترینییه باغلی اولان بیر شئی یز. ایش پلانی، پروگرام و تدریس پلانی ایله مطابق اولاراق عمله کتیریلیمیش، او وقت هر بیر دوریک ماتیریا لیک اوز وقتینده یتجه کدیر، بیر دوریک ماتیریا لیک یتمه دن، اویری دوریک کی کلمه به جکدیر.

3 و 4 نجی ماده لر شرطی قاراقته رده اولان مسئله دیر.

5 - نجی ماده به دائر: اولکی و بگی رده قنده بیرنجی و اکینجی غروب ایچون قویولان ماتیریا لار: «عائله» و «کند» موضوعلری عینی ایله یرلرینده قالیش، ده گیشمه مشدیر. اوچینجی غروب ایچون، بگی رده قنده، «دائر» و قضا قویلمیشدیر. لاکن اسکی ده «اولکه» آدی ایله صنف یلکی سی سوبه سینه مطابق اولاراق، «ولایت»، «اوقروغ» یاخود «قضا» موضوعی کیچله جکی محلی مه تود یوروسوسینا محول اولونمیشدیر. ی. م. نیک دیدبکی کیی تدقیق ایدیه ییلمه به جک موضوع ویریلیمیشدیر. (اسکی رده قنده، صفحه 12)،

سوگرا، تخبیککی یلکی لریک آیری اوگره دیلمه سی و طبیعی علاقلر حقینده موجود پیداغوزی ادیانتیندا یرمه داردا لازمی یانات ویریلیمیشدیر.

(غوسوك 1. نىچى مەتودىك مەكتۈپىنە باقاسىن، 1925-ايل. طبعىي-9؛ طبعىي
علاقە ھەقىدە «قۇمبەلىگە دائىر مەتودىك تەللىر» فەسھە باقمالى ھەفە - 14؛
تەتقىكى يىلگىلىر ھەقىدە-ھەفە 11)

ى. م. نىڭ تازە رەدەقتە ھەقىدە مەقالەدە بىردىكى مەلۇماتە نەزىرلا آشاغى كى
رايىنە شىرك اولايلىمىرىك :

«سۇبەدىكىرىمىزدىن آكلاشلىرىكە، غوس پروگراممىنىڭ يىگى رەدەقتەسىندە
مەلۇملىرى چىنە سالان ھەرىر جەت اصلەق ايدىلىمىش؛ پروگرام تەمەم آيدىنلا-
شەدىرلىمىش، و اطرافلى اىضاحاتە بىرەبىر مەدانە چىقارلىمىشىدىر. بۇلە اولدىقدان
سوگرا آرتىق بۇ پروگراممىك كەلەوى مەكتەپدە تەتقىق ايدىلمەسەنە نە مانەلىك
اولا يىلر؟... تەتقىقە باشلامالىدىر.»

غوس پروگراممى تەتقىقە گەلدەكە، دىملىككە، بىر چوق تەتقىكى
سىلردىن ناشى و عەمۇمىتەلە ۋەزىيەتمىزىك آغىرلىقى جەتتىندىن، بىز بىردىن بىرە قۇمبەلىق
تەدرىس سىستەمىنە ھېچ ۋەت كەلەوى مەكتەپلىرىمىزىك ھامبىسىنى مەجبۇر ايدەيلىمەرىك.
لاكىن بۇراسىدا بىللى دىر كە، مەمكىن سىز بىر شىلى اولمىر. بۇلداش م. و، دىدىكى
كىيى، اىستەسەك، بىر قارار اوزرە كەلەك سەندىن ايتباراً بۇ ايشى ياپىشىدا
اولارىق. قەت بۇندەن فايدا چوقمى اولور؟ سوزىمىز اساس سىز اولماق اىچۇن
فەكرىگىزى قەتالردە كى ھال ھازىردە قۇمبەلىق سىستەمى اوزرە ايشەن
مەكتەپلىرىمىزە جەب اىتمەك ۋەاھىشىنىدەك: آغدام قەتاسىنى تەتقىق ايدىر كى
ى. م. نىڭ اوزى قۇمبەلىق غروپلارىندا باقمىشىدى. بۇنلارىك ۋەزىيەتنى او، بۇ
جور تەسۋىر ايدىر: «قۇمبەلىق غروپلارىندان بىر مەقدارىنىڭ فەالتىنى تەدقىق
ايتىدىكەن سوگرا، بۇ غروپلارىك چالاشماسىندا بۇيوك بىر تەقەس كۆرۈلمەشىدە:
مەلۇم قۇمبەلىق مەۋزۇلارنى سەنفا مەدا كە. ايتەككە كەتەلمەشلىر و بىر
قەدر اوقۇ - يازى و ھەساب ايتەلەدى ۋەزىرەك اوز ۋەزىيەلەرنى ايتا ايتەش
ھەساب ايتەشلىر.

ھالبۇكە قۇمبەلىق سىستەمى زەھەت مەكتىبى تەللىرىنى ھىيە تەتقىق ايتەكەن
اوتىرىك دوغرو بىر يولدىر.» (يىگى مەكتەپ نەمرە 3-2، 1927 نىچى سەنە)

ارائه ایدیلن پارچا ایشیمزیک بو خصوصده نه قدر انگلی و گریده اولدیفنی گوسریر. ییز هر قضاده اولان بیر-ایکی قومله قس مکتبینی حالا دوزگون یولا قویامیشیق. بونیکله یيله قومله قس تدریس سیستمینی کتلهوی قاعدهده اولاراق مکتباریمیزه یرتمک ادعاسیندایق.

رایمیزجه حرکتیمیز، ذکر اولنان نقطه نظر اعتبارله دوز سایلمالیدیر. و ییز بواشی یالگیز تدریجیه و پلان اوزره وسعتدیرملیک. ابتداده هر قضاده ئیلدن ئیله نمونهوی استاد مکتبلرینی عددجه آرتراراق بونلاری قومله قس قاراقهری اولمایان مکتبلره علاقه دار قلیب بویله لیک ایله ده بوتون کتلهوی معلملرک یگی تدریس سیستمینه یاناشدیرلماسی ایچون متین یول تشکیل ایتملیک. طبیعی ایمدی کی وضیمده بو مکتبلر اساس و بنوره منظره سینده دوتولایلر. گلهجک ایچون بونلار منبت زمین حاضرلاباجاقدیر. و بیرده استاد مکتبلرینی قضا مه تود یورولاری و آغرانومیک منطه لار ایله رابطه به سالمالیدر. مه تود یوروسی مرکز ایله بونلاریک آراسیندا جانلی علاقه یارادا ییلیر. نمونهوی (قومله قس مکتبی حقینه فکریمیزی «معارف ایشجیسی ژونالینداد یان ایتیشیک، نمره (18)-10، سنه 1926، صفجه-12)

عمومیتله قومله قس تدریس سیستمینی جانه کبچیرمک مسئله سی ییزیم اُک مهم و نوبتی مسئله لریمیزدن حساب ایدیلملی دیر. لاکن، ی.م.یک مقاله ده اظهار ایتدیگی کیبی حقیقی اولمایان اساسلار اوزره بواشه یاناشیلماسی ییزی داهادا دوغرو بولدان چقارایلر. اونیک ایچون ییز- گلهجک سنه دن بواشه باشلباق! هر ییر چتینلیکلر اورتادان قالدیریلیمش. بولیمیزدا ییزه نه مانع لیک اولایلر والنخ فکرلری یوروتمیریک.

فقط اقرار ایدیریک که، کئدریمیزده اکثریاً اهالینیک بابادان قالما، کهنه اصولدا یایلمیش جفتی ایله 2 یا 4 باش اوکوزی واردیر. مکتبسه، هیچ بیر اکبن و باشقا تصرفات آلاتینا مالک دگلدیر. تارلا یری یا هیچ یوقسر، یادا که ییزه مقداردا یوقدیر. کتلهوی معلم قادروسی اکثریت اوزره قومله قس تدریس سیستمینه یاناشمامیش و آشنادا دگلدیر، بو سیستمه یای فورسلاریندا

و باشقا واسطه ايله آز-چوق ياناشميش اولان معلمه، آغدام قضاسينده اولدينى كيبى. ايشى بوزر، بير نتيجه ميدانا چيقارامير. ديگر طرفدنده ياقشى قوميله قسجى پيداغوق رهبراريميزده بوق. نيخيقانك كندلريميزه بيريديلمه سينه نازه باشلانميش، يارديم گوستره جك آغرونومك منطقه لريميز بك آز. طبيعي بو جور شرائط ابجريسينده ييزده مذكور پروگرامى كتله وى مكئبلريميزه آنجاق كوجله دكل، تدريج و بلان اوزره بيريدمئلريك. كينهده محكم چالشمالى يق.

بیردرجه لی مکتبده بدیمی تربیه

يازانی: غوره لکين .

تربيه نوعلريندن بريده بدیمی تربيه دير. انقلابدان اولكى مكئبلرده بوجور (بدیمی) تربيه آنجاق فردى (اينديويدوآل) ماهيته اولوردى، خصوصى درنكلر شكلى آليردى و كتله وى قاراقهردن تماميله محروم ايدى. بو كيبى درنكلريك وظيفه و غايه لريده شاگردلرده كوزله عادتلى آنجاق نيخيقى طرزده انكشاف ايتديرمك و داها دوغروسى بدیمی تعليمدن عبارت ايدى.

اونا گورده بو جور ويريلن تربيه عمومى پءداغوزى سيسته ميندن كناردا قاليردى؛ اوزاق و رابطه سبز قالدینی ايچين ده گيل يالگنر اوشاقلارى تعليم ايتمك، بلكه اوشاقلاردا ياراديجيلىق استعدادى اويانماق، تربيه و انكشاف ايتديرمك و نهايت بونلريك هامى سيني اينجه بر فورمايا سالماق كيبى اساس مقصده چاتا ييلميردى.

لاكن اولكى مكئبلره نسبتله بام-باشقا روحدا و مقصد اوزرينه قورولان ايمديكى شورا نئمك مكئبله رينده ويريلن تربيه روحى آپ-آبرى پرينسپلر اوزه رينده قورولمايدير. بدیمی تربيه ايمديكى شورا مكئبلرينده ييزجه بويله اولمايدير: بدیمی تربيه، عمومى پءداغوزى سيسته مينيت آبريلماز و عضوى بير

حصه‌سی سایلمالیدر؛ چونکه شورا مکتبینک اساس وظیفه و ایسته‌دیگی اوشاقلاری تعلیم ایتمک و تعلیم ایتمکله برابر اونلاریک اجتماعی-سیاسی نظرلرینی ترییه ایتمک، گنیشله‌ندیرمک و معین فورمایا سالماقدیر. بویله اولدینی صورتده اوشاقلار، حیات و محیطیمیزی، اولدینی کیمی، یعنی یونون وارلفی طبیعتی و اجتماعی سیاسی نقطه نظرلری انعکاس ایدنلر اولور؛ بولاری آیدین و بارلاق صورتده انعکاس ایدنلرین قووده همان اوشاقلاردا کی یارادیجیلیق قووسیدیر که، بودا بدیعی ترییه واسطه‌سیله حصوله کلیر.

بوراسینی هر کس تصدیق ایتسین گره‌ک که، اوشاقلار هنوز بالاجا ایکن محیطی تانماق، نو گره‌نمک ایسته‌یرلر؛ بو بولدادا یارادیجیلیق قوه و استعدادلارینی ظاهر ایدیرلر؛ گیلدن و یاخود عادی بالیققدان جوربه‌جور شیلر بایرلار، کومورایله، بویا ایله شکللر چکیرلر، جملر ترکیب ایدیب دوزلدیرلر یادا که، بو جور شیلری کاغذ و مقوادلان قایریرلار- قایجیلایرلار و الخ... یارادیجیلیق قوه‌لرینی بویله‌لیکه میدانا چیقاران اوشاقلاریک نه‌یه داها آرتیق هوس گوستردیکلرینی و مائل اولدقلارینی دا بو بول ایله بللی ایتمک و آیدینلاشدیرماق ممکن اولور.

دیمک: اوشاقلارا بدیعی ترییه ویرمک ایچین ایمدیکی مکتبلریمیز دوزگون قورولیشلی بدیعی ترییه سیستمی، دوزململی و بو سیستمده اجتماعی-سیاسی نظرلر اوزملمده اساسلانمایدیر.

بدیعی ترییه عموم اوشاقلارا و خصوصا اوشاق قولله‌قتیفی اوزرته دیدیکجه فایدالی تأثیر بوراقیر. بو تأثیریک دوغرونداندا ده‌گه‌رلی و معنالی اولدینی یوقاریدا سویله‌دیکلریمیزدن آنگلاشیلیر.

یر داها تکرار ایدیریک که، اوشاقلار ئوز ماهیتلرینی و استعدادلارینی بالیققدان و گیلدن شیلر یابدیقلاری و یاخود کاغذ و مقوادلان جوربه‌جور جملر قایردیقلاری زمان، اوینادیقلاری و شرقی اوقودیقلاری وقت ظاهر ایدیرلر.

اونا گورده اوشاقلاریک گوستردیکلری بو یارادیجیلیق قوه و استعدادلاری اطرافلی و دقتله او گرنمک وظیفه‌سیده تمایله به‌داغوفلاریک مکتب وظیفه‌لریندن یریتجیسی سایلمالیدیر.

بويەلە، مەكتەپ؛ شاگردلارنى ئانچاق بوراداكى بارادىجى استەدالدار باردىمىلە تايابىلەر؛ چۈنكى دەكىل بەلگىز يىرچوجونىڭ حياتى و مەجبۇلە نەبىلە ايتەرمەس و مەراقلارنى، بەلكە وداھا دوغروسى، باشادىنى طبقەنىڭ، سەنىڭ بونون حيات و ايتەرمەسە بو چور بارادىجىلەدا كورونورلر .

يىر داھا ؛ اوشاقلارداكى بارادىجىلىق . اونلارنىڭ عادى ايتەرمەسلەرنى كۈستەرن داھا اھمىيەتلى اولان بويوك-بويوك تورەنىشلرىدە (سىياسى نەمايشلر ، كەلەوى بايراملار، سىياسى رەبەرلارنىڭ ئولمۇكىيى والىخ) ظاھر ايدىر. بو كىيى خادىملردە . شەبەسىز، اوشاقلارنىڭ يىسقىلۇزىسى اوزرىنە تائىر بوراقىر، خادىملرە نەبىلە، اوشاقلارنىڭ مەراق و علاقىلەرنى ايدىنلاشدىرىر . بونا كۈردە اوشاقلارداكى بارادىجى قوۋ . تەلىم و تربىە ايلە اوغراشان شورا مەكتىپىدىن ئوتتۇرۇڭ دىگىرلى و مەنالى مەنەريال سايىلمايدىر .

ايمىدى آڭلاشلىمىش اولسون گەرەككە . اىنچە سەنت، اوشاقلاردان ئوتتۇرە ، باشقالارنى دوشونمەن كىيى، بەلگىز اوبونچاق و ياخود شەورلى استراحت اولماير؛ بونىڭ (اىنچە سەنتىڭ) رولى داھا يۈكسەك و داھا دىگىرلىدۇر؛ بو، اطرافداكى مەجبۇلى تەنىماق و روھانىي عالمىنى زەنكىنەشەدىرىمەك ايجىن اڭ قولاي و اڭ الوىرىشلى واسطەدۇر؛ بو، بونون چوجوقلارنىڭ مەنۋى و روھانىي حياتلارنى يۈكسەلدن و بو اوغۇردا قەسمى رول اوينايان قوتلى فەقتۇردۇر .

يىر داھا . بىدىيى تربىە، چوجوقلارداكى طەبىئىي وىرگەننىڭ دوغۇشىدا سەبب اولۇر . بويەلەكە، بىدىيى تربىە اولمادىغى سۈرەتدە، چوجوقلارنىڭ قەلبلىرىدە كىزلى باشابان بوجۇر وىرگەلەردە اعتەسىز قەلەر و اڭ آخردا، كۈلەكەلەندە قالان و كۈنىش ايشىغى كۈرمىن دىگىرلى و كۈزىل يىر چىچەك كىيى سۈلۈپ تەلف اولۇرلار .

يىر اوشاق طرفىندىن كۈستىرىلەن اىنچە بارادىجىلىق، باشقا اوشاقلارنىڭ قەلبلىرىدە مەراق اويادۇر و بويەلەكەندە اوشاقلارنىڭ يىر-يىرىنە ياقىنلاشمالارنى سەقى علاقىدە بولونمالارنى سەبب اولۇر، بونلاردا قوللەقەبجىلىك دۈيۈسۈنى و عادەتلەرنى ايدىلىر، انكشاف ايدىرىر .

اجتماعی - سیاسی روح‌دایگی انسان حاضر لاق ایچین ایمدیکی به داغورنک فکرنجه، کتله‌وی بایراملاریک بویوک معناسی واردير: بو زمان اوشاقلاردا کی یارادیجیلیق استعدادی جور به جور شکللرده، صحنه‌لشدیرمه‌لرده والخده گورمک اولور که، بونلاریک واسطه‌سیله ده هم اوشاقلاریک روحانی عالمی داها بارلاق و آبدین صورتده ظاهر اولور، همده قولله قتیقلی یارادیجی ایش گورمکه هوس و شوق گوستردیکلری بللی اولور. بونلاریک جمله‌سیده گله‌جکده نه‌مکیک قولله قتیف صورتده پایلاجاغینا دلالت ایدیر و قومونیزم تربیه‌سینک قوتلی فاقوری سایلیر.

بدیعی تربیه، اوشاقلاریک تفکر و تصورلرینی ده انکشاف ایندیریر. همده اوپله تصور که بوش فانتازیا اولمایب یاشایشا لازم اولان و حقیقی تجربه اوزرینده اساسلان تصورلرینی قوتلندیریر. بوجور ساغلام یارادیجی صورتده اصول اداره‌میزده لازم دیر. به داغوقلاریمیزدا لازم دیر، مهندس‌لریمیزده لازم دیر والخ.

یر داها منتظم و دوزگون قوربیلیشلی بدیعی تربیه اوشاقلاردا آقتیفلیک و چالیشقانلیق حسی اویادیر، بسله‌یر، باشقا اوشاقلاری تشکیلاتلی یایماق و همده اداره ایتمک ایچین بونلاری حاضرلاییر، یارارلی و استعدادلی ایدیر. بونلاریک هامی‌سینی دا کتله‌وی شنلیکلر، عمومی بایرام‌لار تشکیل ایدن زمان و یاخود جور به جور اویونلار و صحنه‌لشدیرمه‌لر دوزلدن زمان داها آبدین گورمک و حس ایتمک اولور. بو جور حقیقی فاقورلاردا اوشاقلاریک قلیلرینده محکم و دواملی قاراقتهر بسله‌یرلر، داها دوغروسو گله‌جک ایچین ده گهرلی داهیلر، مبارزلر حاضرلاییرلار. طبیعی‌دیر که، بو سوبله‌دیکلریمیزی قازانماق ایچین اوشاقلارا ویریه‌جک بدیعی تربیه‌یی ده معین و منتظم بلان اوزرینه قورماق و آپارماق لازم گلیر.

بدیعی تربیه‌نیک مکتبلریمیزده نه‌قدر بویوک و بوکسک معنالی اولدینی بیزجه، بوریا قدر سوبله‌دیکلریمیزدن و بدیعی تربیه حاقیندا یوروتدیگیمیز فکردن آگلاشیلیمیش اولسون گره‌ک.

لاکن ییز، داها قونقره‌ت قاراقته‌رلی حساب ایتدیگیمیز آشاغیدا کی خلاصه - لری ده گوسترمک ایستردیک، که بونلاردیر:

1 - بىدىمى تىرىيە، اوشاقلارنىڭ و اوشاق قوللەقتىقلەرنىڭ يارادىچى استىداد و قوملارنىڭ آيىلماسىنا و انكشافىنا سبب اولور،
2 - مەخپى و حەقىقى ياشاشى تانىمالارنى و آڭلاملارنى ياردەم ايدىر،

3 - اونلاردا قوللەقتىقلى يارادىچىلىق عادتلىرى و وەردىشلەرى بىلەن،
4 - ياشاشىدا لازم اولان تەڭرى و تصورلىرىنى كىشىلەندىرىر،
5 - تەشكىلاتە و باشقا اورغانىزاسىلارلا نىسبەتە آقتىف اولمالارنى كۆمك اولور، نەدەمە وردىشلەر بىلەن.

يوقارىدا سۆيلىنىن و كۆستىرىلەنلىرى نەزەردە دوتاراق، بىدىمى تىرىيەنىڭ اىمىدىكى مەكتەپلىرىمىزدە دەگەرلى يەر دوتماغا لايىق اولدىغىنى كۆستىرمەككە بىر تىرىيەنىڭ بۇ نۆىنە شورا مەكتەپلىرىدەمە اعتا اولوناچاغىنا اىنانماق اىستەردىك.

بوساحەدە اىستەنلەن تەيىجەلىرى قازانماق و ائەمە ايتەك اىچىن بىدىمى تىرىيەنى مەكتەپلىرىمىزدە ھانكى بوللارلە، تەكشى مەتودلارلە آپارمالىق.
بۇ سوئالا بىرچە جواب واردىر، كە، بۇدور:

بىدىمى تىرىيە، اجتماعى تىرىيەنىڭ آيرىلماز و قىرىلماز بىر ھەسسى اولمالىدىر. بالىگىز سەچىلەش ذكى و آرتق استىدادلى اوشاقلارنىڭ دەگىل، بوتون اوشاق كەلسىنىڭ مالى اولمالىدىر، يەنى بىدىمى تىرىيە بوتون پەداغوزىا سىستەمىدە دىگەرلى يەر بولمالىدىر؛ پروگرام دوزن زمان، چالشمالى كە، پروگرام ماتەرياللارنى ابلە بىدىمى تىرىيە آراسىندا اڭ سىقى باغى و ھەمەمە عضوى باغى اولسون: اوشاقلارنىڭ باطنى عالمىنى انەككاس ايتدىر بىدىمى يارادىچىلىق استىداد و قابىلىتە يىز آخىق بۇ منوال اوزرە اوشاقلاردا بىلەنە يىلىرىك.

آنا دىلىنەن، اجتماعىدان، جەغرافىدان، جەھانئاسلىقدان، فىزىقەدن وىرىلەن موضوعى و ياخود بىر قومبەقس اوزرىنە كۆتۈرىلەن مەنەن موضوعى ايشلەنەن زمان؛ رىاضىيات دىرلىرىنى و ياخود شەرقى، جىزىكى سوادى و بدن تىرىيەسى نۆعلىرىنى تەمىن ايدەن وقت چالشمالى كە، بۇ دىرس ماتەرياللارنىڭ ھامىسىندا بىدىمى تىرىيە غىنىرلەردە بولوسونلار. بىدىمى تىرىيەدن مەحرۇم اولماسىنلار؛ چۈنكە

ایشله نیش درس ماته ربالار بندان آلینا مراقلی فقلاری آنجاق کله وی صحنه -
لشدیرمه لر، شکل لر، پایلار والنخ واسطه سیله میدانا چیقارماق، آشکار ایتمک
اولور که بونلاردا هب بدیم تریه نیڭ وظیفه لر بندنر.

بدیمی تریه به یانا شماق حاقیندا یوروتدیگیمیز، عمومی صورتده یورودیلمیشدر.
چونکه بدیمی تریه نیڭ وظیفه لرینی حیاته کبجیرمک ایچینده هر به داغوغیڭ
ئوزینه مخصوص گئیش و یاردیجی بیر اصولو واردیر و اولمالیدیر. پروغرام
ماته ربالارینی بدیمی تریه ایله باغلا یایلن تجربه لی و باجاریق لی هر به داغوق،
شبه سیز که، بوساحه ده ده موقفیت قازانایله جکدیر. منتظم بدیمی تریه سیستمی
قورماق ایچین به داغوق شاگرداریڭ ایلمک چاغیندان، یرنجی غروپلاردان ایشه
باشلامالی و بو نوع تریه لی آپارمالیدیر.

معلم - یارادیجیدیر؛ اوشاغیڭ باطنی و روحانی دنیاسیدا بو یارادیجیڭ
مثلی و صورتی اوزهرینه قورولورسه معین فورما قبول ایدیر. بوساحه ده ده
معلمیڭ اختیاریندا آرتق ممکنات واردیر.

لاکن ییز، بدیمی تریه ساحه سینده جدی و قطعی رول اوینایان و ییزجه
اهمیتی سایلان بعض مقاملاری کوسترمک ایسته ردیک.

اهمیتی حساب ایتدیگمز مقاملار بونلاردیر:

1 - ریتم (ритм)، چیزگیلر تحولانی یعنی اوشاغیڭ مکتبه ایلمک
آدیملاری؛ بورادا آنجاق نوکرنمک و اوقومتاق آردینجا دوشمک دگیل،
یارادیجیلیغیدا انکشاف ایتدیرمک لازم دیر.

2 - فورما دمیر، یعنی بیر-بیریه باغلی اولمیان شیلری و علی العمده باقین
و سه ویملی شیلری تصویر ایتمکدیر،

3 - شیارلیک (جسملیک) مناسبت و تحولانی- قومیناسیاسی (شکلله ر،
حکایه بی تصویر ایتمک کیبی والنخ)،

4 - مشاهده یولو ایله طبیعتده کی توره نیشله ری تصویر ایتمک (یاغمبر، قار،
بولوت والنخ)،

5 - حیانتا، محیطده، عائله ایچینده و درس اوتاغیندا توره نلری تصویر
ایتمک،

- 6 - حیاند، مکتبده، کوچده حرکت
- 7 - کتلهوی اویونلار (بایراقلارله، کوسلارله)
- 8 - پلاستیکی وریمی حرکتلر.
- 9 - شریقلر حرکتلر،
- 10- کوسو و جدایی نشانا آتماق؛
- 11- ژیمناستیک آلتلرینی اویاتماق؛
- 12- اهراملار یایماق؛
- 13- کتلهوی یوروشلر؛
- 14- کتلهوی و بیرلکده شرقی اوقونماق،
- 15- بایرام گونلرینه حاضراشماق: شعارلار، اعلانلار، شکللر والنخ حاضراماق،
- 16- صحنهیی و اوتاقلاری تمیزلهمک و بزمهمک؛
- 17- دیوار غزتمهسی و ژورنالی چیقارماق،
- 18- کاغددان مودالر (آلبقاسیا) یایماق، شیلر حاضراماق، ال ایشی گورهمک؛
- 19- گیلدن و بالچققدان یایماق؛
- 20- دیباغراملار چیزماق؛
- 21- سربست رسم (فاتازی)؛
- 22- کتلهوی حرکتلری تصویر ایتهمک؛
- 23- نفیس و گوزل حکایه لری اوقوماق؛
- 24- صحنه لشدیرمه (نفیس و گوزل اثرلریک نمونه لریندن بر قادار درس کتابلاریندا درج ایتهملی)
- 25- غزتمه و ژورناللاری یوکسک سسله اوقوماق؛
- 26- یاقشی بازی (حسن خط)
- 27- صحنه لشدیرمه و بالاجا ییه سالار یازماق ایشنده قولله قتیف

یارادبجیلیق

- 28- صەخەلەشدىرمەيى باراتماق،
- 29- سېمەنلەر دوزلىك،
- 30- ئېشەنمەش مەنەرىلى كەلەوى شەكلىدە صەخەلەشدىرمەك،
- 31- مەلۇمات (آنجوت) سەركىسى

عادى كىرىك تەقسىمى

(ئەينى و آسلاقلى يوللار)

ئەلى رەئىف

II

خ. م. يولداشنىڭ بويىلە سىلۇخە آلتىندا ماباخە طەرىقە يازدىنى و «يىڭى مەكتەپ» مەجمۇئەسىنىڭ 5-6 سايىسىدە درج ايتىدىكى ايكىنچى مەقالەنى دەۋەتەم. عادى كىرىك تەقسىم ئىشلەپ چىقىرىش مەلۇمات ورنى خ. م. يولداش، مەقالەسىنى اساس ئىشلىتىپ ايكىنچى

يېرىنچى خەسەنى عادى كىرىك تەقسىمە و مەركەب كىرىكلىرىنى، ايكىنچى خەسەنى دە «لاھقە» سايىدىنى تەرتىپ و تەقسىمە كى «مەخسۇس» قەدەمە خەسەرىدە. خ. م. يولداشنىڭ يورۇتۇدىكى قىممەتلىك ئىشلەر و يېرىنچى قەدەمەلى و دەگەرلى مەلۇماتلار ايتىدە آرا-سېرا مەخسۇسلار و كۆز قەلەملىرىنى تەتقىقە قىلىش بويىچە:

تەقسىم ئىشلىتىش «تەرتىپى» و «مەخسۇس» مەھىتەدە اولدىنقى سۆزلەردە، اصرار ايتىپ و ھەر ايكى مەھىتە ئىشلەر مەلۇماتلار كۆرسەتەر، خەسەرىدە بۇ قەدەر قەلەملىرىنى تەتقىقە قىلىش و دەھشەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى، سۆيۈم-سۆيۈم ئادەم و دېمەكچى قەلەملىرىنى چەكلىمە زەمەن بۇ، خ. م. يولداش يېڭىدە «اولدىنقى تەرتىپ» داھا ايكى تەرتىپنى قەبۇل ايتىدەمەكچە چەكلىمە، مەنە-دەلالت ئىشلەيدىكى ئىشلەر مەلۇماتلىرىنى چەكلىمە (6-5 نەۋىس 39).

بىزە قالبرسا، خارچ قىستەندە آلىنان مەجرە، مەقەد و مەركەب عدەلەرىك سىيەلەرنى شاكرەلەرە آكلا تەماق و ەمەدە آكلا قلى يوللارلە بىنەمە تەك، ايجىن، ەبجەدە اوزون-اوزادى تەقىلاتا كىرەشمەكە لزوم بوقىدى.

اىستەر مەقەد تام عدەلەرىك، اىستەر سە مەركەب تام عدەلەرىك يىر- بىرنە تەقسىمەندىن آلىنان خارچ قىست ەمەشە آدسىز، ەھنى مەجرە عدە اولور.

زىرا آلىنان خارچ قىست، بو اىكى عدەلىك يىر-بىرىندىن نىچە دىفە آز و باچوق اولدىغىنى و ياخود يىرىنك او يىرىسىندە نىچە دىفە بولوندىغىنى (بەرلەشكىنى) كوستەرىر.

اويلەدە مەقەد و يا مەركەب كىرلىك تەقسىمى. فەكر مىزى مەنالىارلە آيدىنلاشدىراق:

$$\left. \begin{array}{l} \text{مەجرەدىر مەقەدىر مەقەدىر} \\ 8 \text{ qir} : 4 \text{ qir} = 2 \\ \text{مەجرەدىر مەركەبىر مەركەبىر} \\ 8m \text{ } 4dm : 4m \text{ } 2dm = 2 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{ەر اىكىسىنىك خارچ قىستەندەكى} \\ 2 \text{ مەجرەدىر، آدسىزدىر؛ چۈنكە نىچە} \\ \text{دىفە آز و باچوق اولدىغىنى كوستەرىر.} \end{array}$$

اىمەيدە مەقەد و مەركەب كىرلىك تەقسىمىنى باياق.

$$\left. \begin{array}{l} \text{خارچ قىستەندەكى } \frac{8}{82} \text{ مەقەدىر،} \\ \text{چۈنكە بايلانان شىيىك حەسەبىنى} \\ \text{كوستەرىر.} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{مەقەد مەجرە مەقەد I} \\ \frac{8}{82} : 8 = \frac{8}{82} \end{array}$$

داھا آيدىن سويلەك: بىر آلمابى 4 بىرە تەقسىم ايدەك، سوگرا $\frac{8}{4}$ بىرى كوتوروب يىگىدن 8 بىرە بولەك. طىيەيدىر كە، آلىنان پايدا (حە) آلماداھا، دوغروسى آلمانك حەسەلەرى اولاجاقدىر والىخ.

تەقسىمك تەرىفە كەلدىكە، خ. م. بولداش بويلە تەرىف ايدىر:

«توزىمى تەقسىمك خارچ قىستى مەقەد، و او بىرىنىكىكى (مەھومى تەقسىمك كى. ع. داغىب) ايسە مەجرە اولورە دىر.

بىزە قالبرسا، بىز ەندە ادغامىزدا ثابت قالىب، بويلە بىر «دامدان دوشمە» تەرىفى چىقارمادان اول اك قولاي واسطەلەر ياردىمى ايلە (كاغذ ورەغى والىخ).

(a) مەجرە عدەلىك مەجرە عدە اوزرىنە؛

(b) مەقەد عدەلىك مەجرە عدە اوزرىنە؛

- (c) مقید عددیك مقید عدد اوزرینه؛
- (d) مرکب عددیك مجرد عدد اوزرینه؛
- (e) مرکب عددیك مقید عدد اوزرینه؛
- (l) مرکب عددیك مرکب عدد اوزرینه

تقسیمینه عائد بیر نیچه حیاتی مسئلهلری آیدین و آکلاشیلان صورتده و همده شاگردلریك اشتراکیله حل ایتدیکن سوکرا، سوال - جواب طریقله بویله بیر تعریف جیقارماق اولور:

- (1) مجرد عددلریك تقسیمیندن آلینان خارج قسمت مجرد عدد اولور؛
  - (2) مقید عددلریك تقسیمیندن آلینان خارج قسمت مجرد عدد اولور؛
  - (3) مرکب عددلریك تقسیمیندن آلینان خارج قسمت مجرد اولور؛
  - (4) مرکب عددیك مقید عدده تقسیمیندن آلینان خارج قسمتده مجرد عدد اولور؛
- قالانلاریسه یا مقید و یا مرکب اولاجاقدیر.

دیك که، بورادا نه «توزیمی» و نهده «مفهومی» کیی بیگی و لزومیز نهرمینلره بیر قالیر: اولنلاریسزدا آکلاشیلیر، نوکره-تیلیر-کیدیر.

عسکر بکلی بولداشیک مقاله سینده (بیگی مکتب 7-8 №) گوسته ردیگی بوللار، عیانی صورتده آباریلیرسا، داها الوبریشلی و داها آکلاقلی سایله ییلیرلره. بیر داها خ. م. بولداش مقاله سینیک ایکننجی حصه سینی «لاحقه» به داها دوغروسو «اختصاره» حصر ایدیر و بورادادا «اوج نوع ضرب اولدیگی کیی، کسریک ضریبده کی اختصاردا اوج شکلده اولور».

دییر و بو بولدادا اوزون-اوزادی تفصیلانه گیریشیر، اک آخردا کسریک کسره ضریبده کی اختصاری «اولدوقجا قاریشیق» ظن ایدیر، اختصارا سبب گوسته رمکی «آنجا قچتین» ساییر و حللی ایلله اوغراشدینی $\frac{4}{12} \cdot \frac{8}{4}$ مثالدا کی 4 ی 4 ایلله و 12 نده 4 ایلله اختصار ایدن زمان، کسریک $\frac{4 \cdot 3}{12 \cdot 4}$ قییمینه خلل کلمه دیکنی آکلاماقدان چکینیر و «بونوڭ جوابی اولدوقجا

هر کبدره دیبر، دورور. اونک ایچنده یز خ. م. بولاشا ممکن قدر
باردیم اتمک و عین زماندا مثالیندا کی رقلرک نه ایچین اختصار ایدیلدیگرینی
آگلاقلی و آسان صورتده آیدیلشدیرماق ایستردیک.
مقصدمیزه یاناشماق ایچین بو کسرلری بیرر تقسیم عملی کیی قبول ایدمک؛
اولور:

$$\frac{3}{4} = 4:3 \quad (a)$$

$$;\frac{4}{12} = 12:4 \quad (b)$$

I. بویله لیکلده بیرنجی $(\frac{3}{4})$ کسرک سورنی اولان 3 - مقوم یاخود
پایلان؛ مخرجی 4 ایه - مقوم علیه یاخود پای آلان اولور.
کذا ایکینجی عملده کی 4 سورنی - پایلان و مخرجی 12 ده پای آلان
اولور.

II. $\frac{4}{12} \cdot \frac{3}{4}$ مثالینک ئوزینده ایه، $\frac{3}{4}$ مضروب، $\frac{4}{12}$ ایه - مضروب فیه اولور.
«مضروبلا ریک یه ری ده گیشمکه حاصل ضربیک قیمتینه خلل گلمه ز»
تعریفینه اونوتماق.

ایمیده مثالی اولدینی کیی، یخی اختصار ایتمه دن ضرب ایدمک:

$$\frac{12}{48} = \frac{4}{12} \cdot \frac{3}{4} \quad \text{اختصار ایدمک} \quad \frac{12}{48} = \frac{3}{12} = \frac{1}{4}$$

ایمدی $\frac{3}{4}$ مضروبینده کی پای آلان رولو اونابان 4 مخرجینی آتاق،
3 قالیر که، بونی دا $\frac{4}{12}$ ضرب ایندیکده $(\frac{4}{12} \cdot 3)$ $\frac{12}{12}$ اولور. بویله ضربدن
آنیان $\frac{12}{12}$ جوابی دا مثالینک اصل جوابی اولان $\frac{12}{48}$ دن 4 دفعه آرتیق اولور.
چونکه بیرنجی کسرک مخرجینده کی 4 (پای آلان) قالدیرلمیش و بویله -
لیکله ده مضروب 4 دفعه آرتیرلمشدی. ایمدی اصل جواب (پای) ده گیشمه مک
ایچین ایکینجی کسرک صورتی (ایکینجی تقسیم مقوم و یاخود پایلان) -
اولان 4 ی قالدیرماق لازم گلیر؛ چونکه بیر کسرک صورتی (پایلاندر)
قالدیریلیر سا او کسرک قیمتیه ده عین عدد دفعه آزالیر. گوسته ریلن عملیات
بایلدقدان سوگرا $\frac{4}{12} \cdot \frac{3}{4}$ عوضیه 3 $\cdot \frac{1}{12}$ آلتیر که، بونک دا جوابی $\frac{3}{12}$

اولور، بوكسرى بىسطايتىدىكىدە، داھا دوغروسى مقسوم اولان 3ى ومقسوم
عليه اولان 12ى 3 دفعە آزالىدىقدا كسرىك اصل قىمىنى اكىلىمەز، لاکن
آلىنان حصەلەر، اولكىلەر نىسبەتە داھا بۈيۈك اولور، بويە $\frac{1}{4} = \frac{33}{12}$.

اىمىدىدە مثالىيىك ھەم اختىصارىز ھەمدە اختىصارلى صورت ھللىرىنى كۆتەرەك:
I. $\frac{12}{48} = \frac{4}{12} \cdot \frac{3}{4}$ اختىصارىز؛

$$\text{II. } \frac{1}{4} = \frac{33}{12} = \frac{44}{12} \cdot \frac{3}{4} = \frac{4}{12} \cdot \frac{3}{4} \text{ اختىصارلى.}$$

بورادا يىرىنجى جواب واحىدك 48 بەرە بولونوب 12 حصى كۈتۈرۈلدىكى
اىكىنجى جوابدا اىسە، عىن واحىدك 4 بەرە بولونوب، 1 حصى كۈتۈرۈلدىكى
آكلاشلىبركە، بواىكى جوايك اساس قىمتلىرى يىردىر، يىر-يىرىندىن
آرتىق-اكىك دەگىلدەر.

بو مثالى اختىصار اىچىن اىكىنجى بولدا واردىر، بويە:
بوكسرىك مخرجلرىنى دەگىشەك، صورتلىرى قالسىن، يىنى $\frac{3}{4}$ عوضىنە
 $\frac{4}{12}, \frac{3}{12}$ عوضىنە دە $\frac{4}{4}$ يازاق، اولور:
 $\frac{4}{4} \cdot \frac{3}{12}$

بوجور اوپەراسىا ياماقلىق يىز عىن زماندا يىرىنجى كسرى 3 دفعە آزالدىرىق،
اىكىنجى كسرىسە، 3 دفعە چوغالدىرىق. سوگرادا بونلارى يىر-يىرنە ضرب
اىتمەدەن ھەر اىكىسىنى بىسطايتىدىرىك، يىنى ھەر كسرىك سودىنىنى و مخرجىنى
آيرىلىقتا عىن عدد قادار اكىلىدىرىك و نىجەدەدە
 $\frac{3}{12}$ عوضىنە $\frac{1}{4}$ ، $\frac{4}{4}$ عوضىنە دە $\frac{1}{1}$ آلبرىق، سوگرادا بونلارى ضرب ايدىرىك
 $\frac{1}{4} = \frac{1}{1} \cdot \frac{1}{4}$ جواىنى آلبرىق.

يىر داھا؛ كسرى كسرى تقيىم عملىندە لازم اولان اختىصارى ئوكرىمك
اىچىن خ. م. بولداش $\frac{3}{4} : \frac{6}{9}$ مثالنى كۈتۈرىد و بو مثالى $\frac{9}{4} \cdot \frac{3}{6}$ ھالىنا
سالىر، اختىصار ايدىر و سوگرادا «عمومى» (۴) قانون چىقاراق (عىنا)
«كسرى كسرى تقيىم ايدەرىك مەمكىن اولان يىرلاردا صورتلىرى

صورتلر و مخرجلری ده مخرجلر ایله اختصار ایتمه لیدر» فتواسینی ویریر. ییزجه خ. م. بولدایشک بو فکری یاگلیش و چقاردیغی قانون دخی اساسز دیر. چونکه 3 ی 6 ایله هیجده اختصار ایتمه ره 6، 9 ایله ده صورتله مخرجی ده اختصار ایتمک اولار، کسریک قیمتیه ده خلل کلمه ز و جوابدا اولدیغی کییی مقداربندا و قیمتینه باقی قالار، بویه:

$$I. \frac{9}{4} \div \frac{3}{6} = 3 \text{ ایله } 3 \text{ اختصار اولاندان سوگرا } \frac{9}{8};$$

$$II. \frac{3}{4} \div \frac{9}{6} = 9 \text{ ایله } 9 \text{ اختصار اولاندان سوگدا } \frac{9}{8} = \frac{3}{4} \div \frac{3}{2};$$

کسری اختصار ایتمک، حقیقی کسرله ردهن عبارت حلی لازم اولان یر مثالی قولای طرزده اڭ بسیط فورمابا سالماق و سوگرادا آسانجاسینا مقصده وار- ماقدر، ظن ایدیریک، اونا گوره ده $(\frac{6}{8} : \frac{4}{12} = \frac{4 \cdot 8}{6 \cdot 12} = \frac{4}{9})$ مثالینی حل ایدن زمان، خ. م. بولدایش دیهن کییی صورتی صورتی و مخرجی مخرجیه ده کیل، قولایلینی ملاحظه ایدمه ره اولجه 4 ایله 12 یی، سوگرادا 6 ایله 8 ی اختصار ایتمک و جوابینی آلماق داها مناسبدر.

تدریس و تربیه‌دن عملی قسم

جانلی کوشه‌ده تهراریوم و حیوانلار اوزه‌دینده .شاهده

عبدالرشید افندی‌زاده

آقواریوم کیی، جانلی طبیعت کوشه‌سینک مهم نله‌مه‌تله‌ریندهن یری‌ده
ته‌راریوم‌دور.

ییزیم مکتبه‌ریمیزده یایلاچاق تدقیقات نقطه نظریندهن چوق اهمیتی اولان
ایکی معیشتلی و سورونن یر چوق حیوانلار واردبرکه بو کیی حیوانلار
اوزه‌دینده اساسلی مشاهده و تدقیقات یاپماق ایچین یالکیز یر جور نیده
قورولموش ته‌راریومی توصیه ایتمک اولماز. چونکه اوزه‌دینده تدقیقات آبا-
ریلاچاق و بسله‌نه‌جهک حیوانلار مختلف شکل و جسامته اولدوقلاریندان، یر
جانلی کوشه ایچینده مختلف نیلی ته‌راریوملار تدارک ایتمهک لازم کلیر.
عمومیتله ته‌راریومدا ساقلانماسی لازم گلن حیوانلاری غروپلار آیرماق
اولار. بو غروپ ابله علاقه‌دار اولاراق ییزده مختلف نیلی ته‌راریوملاردان
بحث ایتمه‌لی‌یک.

اساسا ته‌راریوملار، اوندا بسله‌نه‌جهک حیوانلاریک احتیاجی ایچین‌لازم اولان
سوبوگ مقداری ابله تعیین اولونورلار. مثلا: کرته‌نگله یاخود قورودا باشابان
تسباغلار، آنچاق آز مقداردا - یالکیز ایجه‌ک ایچین - سویامحتاج‌دبرلار که
بونلاردان اوترو یر نیلی ته‌راریوم قورولایلر.
لاکین قورباغا و سائر بو کیی ایکی جور .میش سورن حیوانلار ایچین-

تەرراريومدا سو ايلى دولو يىردە كولمەجلەر بولونمالى دىر كە بو كىيى حيوانلار سويا گىروب چىقماقلا طىيى حيات سۈرەيلىتىلەر.

كەرتەنگەلە و بو كىيى سۈرۈنەن اوز كە حيوانلار ايچىن؛ تەرراريوم تەماملە اويىرىلەرىندىن آيرىلىر.

عموميتلە بو كىيى حيوانلارلا مخصوص بايىلاجاق تەرراريوم او قاداردا بويوك اولچۇدە اولمالمىدەر. جانلى طيىت كوشەسى مەخسۇلەرى دىيى 8×8 مربع وىرشوق و ارتفاعى 10 وىرشوق اولان تەرراريوملارى تۈسە ايدىرلەر. بو جور تەرراريوملارلا اوست طرفى دورت سطحى سقف ايلى اورتولور. يان طرفدە كى دىوارلاردان يىرى ايسە تەرراريوما قابى اولماق اوزرە بايلىر. تەرراريومىك دورت يان دىوارى آبنادان بايىلوب يوقايدى كى دورت سطحى قىرىشاسى ايسە اينجە دىر تور ايلى اورولمەلىدەر.

بو دىدىكىمىز تەرراريوم غايت بسىط قورولوشلو اولوب آز بارا ايلى ھەرىدە سفارش وىروب اوستالارلا بايىدىرماق اولار.

بو جور تەرراريومدا باشايان حيوانلارلا لازم اولان سويى چىنقودان بايىلىش قابىلاردا قويوب، قابىدا قوما باسدىرارلار.

تەرراريوملارلا اولچوسو، اونلاردا بىلەنەن جور بە جور حيوانلارلا جسامت و اولچولەرىندەن آسلى اولاراق مەخلف اولچولەردە اولايىلەر.

چول تىباغالارى كىيى، يىر بارا حيوانلار ايچىن يوقايدى كۈستەردىكىمىز تەرراريوملار مەنسب دىگىلدەر. بونلارى جانلى كۈشەلەردە - لاپ باخشىسى - ككىس و آلاچاق باشىكلەردە ساقلالمىدەر. بالىگىز بو كىيى باشىكلەر يوقا رىدان قابالى اولماسىن.

بودا اولماسا كەنە ايشە بارامايان آقوارىوملارى كۈتۈروب دىيىنى قوم ايلى دولدوردوقدان سوگرا حيوانلارى اورا ساقلاماق اولار.

سودا و قورودا باشايانلار، باقايىق تىباغالارى و سائر بو كىيى حيوانلار ايچىن بايىلاجاق تەرراريوملار يوقايدى كەنە نسباً يىر قادار مەكبىدەر. چونكە بو حيوانلارلا سربىست يىر سۈرتىدە سودا اوزمەسى ايچىن مەمكىن اولدوقجا تەرراريوملاردا كىكىشجە كولمەجلەر Бассейн اولالمىدەر.

بو جور حیوانلاریک ساقلانماسی ایچین لازم اولان تهراریوملارک فورماسی مستطیل شکلنده باشیکله اولوب ساحهسی 12×8 ، ارتفاعی ایسه 3-4 ویر- شوق اولانلاردیر. سو آقاماق ایچین باشیک چیتقودان یایلمالیدیر. بوندان باشقا باشیکک ایچی چیقوایله آرا کسه یایلمالی که بیر حصهسی کولمچ وظیفهسی کورنده دیگر حصهسی ده قورو قالسین. باشیکک اون ویرشوققادر ارتفاعی اولان یان دیوارلاری جامدان، یوقاری سققی ایسه معدنی توردان یایلوب و بو قسم ایسه آچیلایلمه لیدیر. بوندان باشقا باشیکک یان دیوارلاریندان بیریدیه اولمه بر طرزده یایلمالیدیر که بوراسی تهراریوما قایی وظیفه سینی کوریه لیسین. بو جور تیده کی تهراریوم مکتبلده تشکیل اولوناجاق جانلی طبیعت کوشه لهرینه جوق مناسب و الویریشلیدیر. تهراریوموگ قورولوشو آقواربوما نسبتا داها بسیط اولدوغوندان، بونوگ ساقلانماسی دا نسبتا قولای و بسیط دیر. چونکه تهراریوملاردا ساقلانان حیوانلار عمومیتله قورودا یاشایان حیوانلاردیر. حالبو که آقواربومدا تنفس نتیجهسی اولاراق هر دائم تبدلانه اوغرایان سویک کیفیت و خاصهسی ایله حسابلاشماق و اوندکی دگیشیکلیگی نظره آلماق لازم گلیر.

بیزیم ماخذیمیز اولان مشهور بهدافوق Natali به کوره تهراریوم ایچین آشاغادا کی شیلر لازم دیر.

- 1 - تمیز جای قومی.
- 2 - مختلف اولچوده یووارلاق داشلار.
- 3 - گیزبوسونی (fontinalis)
- 4 - قسا دالار.

یوقاریدا گوسته ردیگمیز بیرینجی تیلی (یعنی کرتکله و سائرسورونه نلهر ایچین) قورولاجاق تهراریوموگ دیینه $1\frac{1}{2}$ ویرشوق قاللیقدا قورو قوم نو- کولور و بیر کنارینه تویراقدان کوتورولمه تویراقلی بوسون قویولور. بو صورتله تهراریوم قومی و بوسونلی اولماق اوزره ایکی حصهیه بولونور. قومی حصه سینک بیر بهرینده حیوانلار ایچین چیتقو و یا کیلدن یایلما بیر سو قایی و تهراریومیک مختلف برله رینده قسا دالار قویولور.

ایکینجی تیلی (قورودا و سودا باشایانلار ایچین) تهرار یوملاردا عینی طرزده قورولور. لاکین قورولوش بورداکی حیوانلاریک باشایشینه کوره بیر قادار دگیشیر. اولاً بو تیلی تهرار یومدا قوما احتیاج یوقدور. بونیک ایچین باشیکیک بیر حصه سینه - ایکی معیشتلی لهریک حیاتیئده اهمیتلی اولان - توراق و اوستوننده یوسون قورولور. دیگر حصه سینه ایسه کولمه ج یایلوب ایچینه سو نوکولور و سودا اوزنه سو نباتلاری سالیئر. بو جور تهرار یوملاردا قول بوتاغ آتان یشکیلردن اکمه چوق مناسب اولوب نهایت تهرار یومیک یشیلنمه سینه و کوزل بیر شکل آلماسینا سبب اولار.

بونیدا قید ائتمه ک لازمدیر که سو یوسونو سودا چوق یاخشیتیره، انکشاف ایدر و اوزگه سو یشکیلهرینیک عمله کلمه سینه مانع اولور. تهرار یوملاری ساقلاماق اصوللاری چوق بسیطدیر. چونکه تهرار یومدا باشایان حیوانلار اوقاداردا چوق یسلیک یاپوب اونی موردارلامازلار.

لاکین هفتده هیچ اولمازا ایکی دفعه تهرار یوملاری تمیزلمه لیدیر. حیوانلاریک بملهرنه کلیئجه تهرار یوم حیوانلاری جنسی و نوعلهرنه کوره او قادار مختلفدیرلر که بو خصوصلاردا عمومی بوللار کوستهرمه ک و یم ویرمه ک اصوللاریندان بحث ائتمه ک ممکن دیکلیدیر. هله ایشیق و تمپراتورا (حرارت) شرطلهری ده حیوانلارا کوره مختلف اولمالیدیر.

بونیده آیریجه قید ائتمه ک لازمدیر که تهرار یوملار - تسباغا و قابلوبغا - لاریگکیندن باشقا محکم صورته اورتولو اولمالیدیر. چونکو آجیق قالارسا حیوانلار دیرماشاق و یا توللانماقلا تهرار یومدان قاجایله رلر.

حیوانلار اوزهرینده یایلا لاجاق مشاهد و تجربه لهر عمومیتله آقار یوم و تهرار یومدا ساقلانان نباتات و حیوانلاردان درس لرده یالگیز ده مونسترسیون ایچین استفاده ائتمیوب، عمومیت اوزره گوشده موجود جانلی اویه قیقلر اوزهرینده اساسی مشاهده و تجربه لهر آبارماق ایله طبیعیات درس لهرینی داهادا جانلاندیرماق لازمدیر.

مەملىلەرىك رەبەرلىكلەرى آلتىندا، آبرى-آبرى چوققلار و يا كوچوك غروب و قوللەقتىلەر، جانلى كوشەدە، اولجەدەن حاضرانىش پلان ابلە نباتات و حيوانلار اوزەرىندە مەشەدە و تجربە اشلەرىنى آپارايىلەرلەر. مەنل ايجىن قورباغايى آلاق:

قورباغا اوزەرىندە يايلاقاق مەشەدە و تجربە جوربەجور اولايىلەر.

1. قورباغانىك حركىتى اوزەرىندە مەشەدە. قورباغايى ميز اوستە قوماقلا اوتوروشونو كوزدەن كېچىرمەك و اونىك قورودا كى حركىتى اوكرەنمەك. بونىك ابلە علاقەدار اولاراق قاباق و دال آياقلارنى مەشەدە ابلە بو قىرو-لوشوك قورباغا ايجىن قورودا كى اهمىتىنى يىلمەك.

مەخلف قورباغلارنىك سېچرا دېنى زمان قطع ائىدىكلەرى مسافەلەرى اولجەمەك. قورباغايى سويما بوراقاراق اوزەرىنى مەشەدە ابلە اوزمە اتاسىندا اوڭ و آرقا آياقلارنىك اوتنادىنى رولى اوكرەنمەك.

قورباغانىك اطراف حصەلەرىندە كى سودا اوزمە كە مەخسوس اوتىنلىنى مەشەدە ائىمەك.

(اكر مەشەدە آغاچ قورباغاسى اوزەرىندە آپارايىلسا، نە ايجىن آغاچا دېرماشايلىدىكەرنە دقت ائىمەلى).

2. درىنىك رىكى.

توبراق و چىن قورباغلارنىك دەرىلەرىندە كى رىكلەرى اوكرەنمەك. ئەقسقورسبونلاردا كى مەشەدەلەر ابلە علاقەدار اولاراق، حيوانلار حياتىندە رىكلەرىك نە كېيى رول اوتنادىنى حل ائىمەك.

چىن قورباغاسى اوزەرىندە بىر نېچە كون مەصل مەشەدە آپارماق و اوندان كى رىكىك دائىمى صورتدە قلوب قالمادىنىنى اوكرەنمەك، آبرى-آبرى باقتالارا (بىرنى) بىر نېچە قورباغا بىراقمالى. باقتالاردان بىرنە آغاچ بوناقچىلارنى دوزوب اوزەرىندە باشىل بوسون قومالى. دېكر بانقايا باشىل بوسون قومالى. اوجونچو بانقايا ابلە قاراڭلىق بىر بىردە بىراقمالى. بوندان سوڭر اوقورباغا-لارىك رىكلەرىنى مەشەدە ابلە، رىكىك نە چابوق بىر صورتدە دكېشىدىكىنى و حيوانلار حياتىدە رىك دكېشىك لىكىنىك نە كىي اهمىتى اولدىنىنى اوكرەنمەلىدىر.

3. تەنەس.

قورباغنىڭ قورودا ايكن تەنەسنى مەشەدە ايتەك، قورباغا نەجور تەنەس آلير؟
كو كەس نەسەسى تەنەس ائەسەندە نە كىيى رول اويناير؟
(لاپ ياخشى اولاردىكە، بو مەشەدە، قورباغى تەشريح ايلە اونوڭ كو كەس
نەسەندە كى قورولوش ايلە باغلا ايدى).

قورباغنىڭ نە قادار چوق سو آلتىندا قالەيمەسەنى او كەرنەك.
4. تەدى.

مەتەل تەيلى قورباغالار جەيەن، مەچەك و بو كىيى بوچەكلەر وىرەك
نە جور يەمەلەرنى كوزدەن كەچىرەلى.
مەتەل نەلى قورباغالارىڭ دىللەرىندە كى قورولوشو و قورباغالارىڭ حەشەرى
نە جور دوتدوقلارنى او كەرنەك. آغىز بوشلۇغونو تەقىق ايلە دىشلەرىڭ
اولوب اولمادىنى مەشەدە.

6. قورباغا قورولتوسىنىڭ كوچلو و ضەيف اولماسى سەنى او كەرنەك.
يازدا ھەنكى قورباغالار دىھا كوچلو قورولدوبورلار؟ قورولتو ائەسەندە
قورباغنىڭ باش اطرافىندا كى دگىشەكلەكنى مەشەدە ايتەك.
7. قورباغنىڭ كوزلەرى.

مەتەل جەتلەردەن قورباغايە بىر شى يەنەشە بروب ھەنكى استقامتە كوروب
كورمەدىكىنى مەشەدە ايتەك. بارماق ايلە قورباغنىڭ كوزلەرىنە توقناراق
ەملە گلەن ھەدەيى او كەرنەك. قورباغا كوزلەرىنى نە جور مەدەفە ايدىر.
8. قورباغنىڭ چوغەلمەسى و انكەشە.

يازدا بىر بىرى ايلە دوگوشەن ايكى قورباغى دوتوب تەررەبوما يىر-
لەيدىرەلى، دىشى و ارەك قورباغنىڭ قاباق آياقلارىندا كى قورولوشا دقت
ايتەلىدەر.

قورباغا كورو (بومورنا) نو كدو كو زمان بىر باقتايا قويوب اولجەدەن
ايكى وىرشوق قادار سو تو كەلى. بىر بىر قورباغنىڭ نو كدو كو بومور-
نالارى ساياراق، بىر كورونوڭ ھە كونكى انكەشەنى مەشەدە ايلە كوندەلىك
رەسەنى چەكەك.

(باققادا يوزولموش و خراب اولموش كورولەرى چىقارمايدىر). كورولەرى بىر نىچە حصە بولوب آيرى-آيرى باقتالار توكمەك. عىنى باقتالارى مختلف شرايطدە تەمبەراتورا (حرارت) و ايشىغا قارشى يىراقمالى.

مختلف درەجەلەردە كى حرارت و ايشىغىك، كورونوڭ سرعت انكشافىنە نە جور تاثير ايتدىكىنى قىد ايتەلەيدىر. بولبولى لارڭ (قورباغا بالالارى) خارجدە موجود غلصمەلەرىنى و آغىزلارنى مشاهدە ايتەك.

غلصمەلەر غائب اولدوقدان سوڭرا نە جور تىفس ايتدىكلەرىنە دقتايدەرك. تىكامل ايتىش بىر قورباغانىك تىفسى ايله مقياسە ايتەك.

غلصمە بوشلىغىنە قادار كىدەن دلىكى تاماق. بولبولنىڭ سودا كى حرىكت عضوى ھانكىسى اولدىغىنى بىلمەك. بولبولنىڭ استحالەسىنى مشاهدە ايله، ايلك دۈمە ھانكى اورغانىك تىكىل ايتدىكىنى اوگرەنمەك.

(مشاهدە و تجربە ائاسىندە بوتون انكشاف دورەلەرىنى رسم ايتەلى و زمانىتىدا گوستەرمەلەيدىر).

ايتەر فردى، ايتەرسە غروپ ھالىندا چوققلارلا وىرلەن بو كىيى سۋال و تاپشيريقلار سايەسىندە. شېھەسىز، قورباغانىك ھاياتىنى داھا ياقىندان تىق و تحرى ايتەككە، چوققلار مەين يىلگىلەز و قونقرەت فىكلەر الدە ايدە - جەكلەردىر. بىز جانلى كوشەلەردە مشاهدە و تجربە يوللارنى بىرئال اولماق اوزە قورباغايى گوتوردوك.

تحرى و تىققات ايجىن، عىنى مشاهدە و تجربە يوللارنى اساس گو - تورەرك، كرتەنكەلە، تىسباغا، قابلومباغا، كورامال، داوشان و سائر بو كىيى تەرراريوم حيوانلارى اوزەرىندە تطبيق ايتەك اولار.

يالگىز بورادا تاپشىرىق، سۋاللار و مشاهدەنىڭ نولەرى، حيوانلارڭ شىكل ھايات و طرز مەيشتلەرنە كورە دكىشەجە كدىر.

ھەر ھالدا، جانلى طىبەت كوشەلەرىندە كى، جانلى اويەقتىفلەردەن يالگىز درس زمانى، دەمونستراسيون ايجىن استفادە ايتىيىوب، درىك جانلى طىبەت

موضوعلاری، جانلی گوشه‌لر ایله سیقی صورته باغلانماق و چوجوقلاری مشاهده و تجربه مه‌تودلارینا آلیشدیرماق لازمدیر.
 بو صورتله درسده کیچله‌جهك ماته‌ریاللار جانلی طبیعت گوشه‌لرینده آبا-ریلاجاق مشاهده و تدقیقات ایله باغلاناجاق اولورسا یگی مکتب قارشیندا دوران مهم مقصدلردهن بیر نتیجه‌ده ایشیش اولاریق.

حشرات قولله کسیونی ترتیبی

یازانی: صمد زاده ش.

کیچن نورودن مابعد.

نه‌سفقورسه ائاسیندا توپلانان ماته‌ریالی، قایدان کیبی بر به بر ایتک، ترتیه سالماق گر کدیر. چونکه حشره‌یه تازه ایکن آرزو اولونان شکلی ویرمک چوق آساندیر.

بوجک ایله یایلاجاق عملیاتی ایکی‌یه آیریرلار:
 (1) سانجاقلاماق. (2) هامارلاماق.

سانجاقلاماق (ایکنه‌له‌مک).

گرك قولله کسیون، گر که تدقیقتدان اوترو توپلانان بوجکلرک هام‌یسینی تازه - تازه سانجاقلاماق لازمدیر. صباح ایرته آولانالاری آقشام اوستی کون اورتا و یاخود آقشام توپلانان حشره‌یی اوبری کون صباح ایرته ایکنه‌له‌مک گر کدیر.

بوجکلری سورلیقدان چیقاروب سونکر کاغذی نوزینه قویمالی، وجودینا قونان کیری و یا باشقا شیلری بوموشاق فیرچا ایله اوصوللوجا تمیزله‌مه‌لیدر. قابوغی قالین بوجکلری به‌نزینلی پاموق پارچاسیله سیلمک داها موافقدیر.

قولله کسیون علمی مقصد ایچین ترتیب اولونور. تدقیق دن اوتری حشره‌نینک بیر جوق عضولری، میداندا اولمالیدیر. بو‌گا گوره سانجاقلار کن آلت طرفینی

سربست بوزاقمايلىدىر. بوجىكلرى ايكنەلەمك ايچىن يياض و ياخود سارى باشلى قارالاق ايله سيوانمىش پولاد سانجاق ايشلەتيلير. سانجاغىك باشقا نوعلرىدە واردير. فقط اكىلير، باسلانير و تزجە جورويورلار. سانجاغى آيتىك اشباسى ساتان مغازادان آلماق ممكندر.

پولاد سانجاقلارىك 0, 1, 2, 3, 4, 5 نومرەدە اولانلارى چوق الويرىش-لىدىر. بونلاردان سوك ايكى نومرە مصر چكىرتكەسى، دانا دىشى كىيى ابرى بوجىكلرى سانجاقلاماغا يارايير. هر حالدا سانجاق آلتاندا الدە كى ماتريال ايله حسابلاشماق لازمدير. سانجاق نە يوغون اولمايلىدىر، نە دە نازىك. يوغون سانجاق بوجىكىك ظريف و مهم حصەلرنى قىرير، نازىك سانجاغا تاقىلان حشرەنىك چوق ياراشىق سزگورنوشى اولور. بوجىكى سانجاقلاماچىن ئەتىمولوژىدا مەين قاعدەلر واردير كە اونلاردا رعايت ايتىمك لازمدير.

بو قاعدەلرىك اك گركايسى بونلاردير:

I (بوجىكلر سانجاقتا مەين يوكسكلىكدە دورمايلىرلار. يىلە كە : حشرەنىك اوستىندە كى سانجاق حصەسى آلتان قالان حصەدن ايكى دفعە كودك اولمايلىدىر.

II (سانجاغىك شاقولى دورماسى شرطدير. يەنى حشرەنىك بدىنىدن كىچىن اوزون محوره عمود اولمايلىدىر.

III (هر فرقه مەين يىرىدن سانجاقلانير. يىلە كە:

1 Orthoptera دوز قانادللاردا (قانادلارى يىغىلمىش حالدا، بشىل چكىرتكە، چىرتلاق كىيى) سانجاغى ساغ اولك قاناددان بدىنىك اورتاسىندان كىچىن خطدن يىر آز ساغا كىچىروب، اورتا و آرقا چىفت باجاقلارىك آراسىندان چىقارماق لازمدر. قانادسىزلار ايسە كوكسىندن، اورتا خطىك تام ئوزرىندن ايكنەلەنيرلر.

2 Diptera ايكى قانادللار (ابوسىنكى آقچاقاناد كىيى).

3 Lepidoptera كەبكىلر (كلم كەبكى، ايىك بوجىكى كەبكى كىيى).

- 4) Hymenoptera زار قانادلىلار (بال آرىسى قىر مىزى قارىشقا كىيى).
- 5) Neuroptera سىگىرلى قانادلىلار (يىر كۈن سىنكى، صو سىنكى كىيى).
- 6) Pseudoneuroptera يالانچى سىگىرلى قانادلىلار. كوكسلىرىدىن، قانادلارنىڭ قاعدەسى آراسىدىن سانجاقلىرىلار.
- 7) Hemiptera يارىم قانادلىلار (تاختايتى، فىلوفىرا، قوشنىل كىيى) قانادلارنىڭ انكشافىغا كۆرە جور-جور ايگىنلەنەرلەر.
- 8) Coleoptera جوجولردە (مايس بوجكى، آلما چىچىكى بوجكى، جوبات بوجكى كىيى) سانجاقلىق ساغ سىرت قانادىنىڭ ئوزرىدىن، اورتا مەقسەلدىن يىر قىر ساغا كىچىروب اورتا و آرقا باجاقلىرىنىڭ آراسىدىن چىقارماق لازىم.
- سانجاقلىق زامان بىر شىئە چوق دىقتا كىر كىر: سانجاق بوجكىنىڭ بىدىنىدىن چىقاندا ھەر ھانكى يىر باجاقلىق قاعدەسىنە دوقونمايىن. يوقسا باجاق قوپار، سانجاقلىق نەسخە ايشە ياراماز.

ياپىشدىرماق .

يوقارىدا سۆيەلەدىكىمىز قاعدە ايله يالگىز ايرى بوجىكلار سانجاقلىرىلار. ۴۰۰ سانجاقلىق نازىك و يوموشاق اولدىغىغا كۆرە ايشلەنىك چوق چىقىرىدۇر. ۴۰۰۰ سانجاقلىق ايشلەتمەكەن باجاردىقچا قاجالىدىر. بوشقا كۆرە خىردە بوجىكلرى قورۇ خالدا ساقلاماق ايجىن باشقا يول آرايىق. خىرەنىڭ مەنسۇب اولدىغى قىر قەند آسىلى اولاراق باشلىغا ايكى اصول واردىر:

بويلارى 10-12 مىللىمىتر اولان جوجولرى دورت كۈنچلى قارتونلار اوزرىنە ياپىشدىرىلار. بىرنى آيتىك اشياىى ساتان مغازادان اوجوز قىمەتە آلماق مەكىندۇر. ئوزۇنلىرىدا ياپايىلەرسىگىز.

جوجونىڭ بويۇك - كوچۇكلىكى ايله حسابلاشراق يىر پارچا قالىن كاغىز آلىگىز. اونو مستطيل شەكىلدە كىسىگىز. يالگىز دىقتا ايدىگىز كە جوجى مستطيلنىڭ ئوزرىنە سىغىدىغان باشقا دال قىر قەندە اوج مىللىمىترە قىر آچىق

بر قالسين. اڭ مساعد ئولچى 15×5 م.م و 11×4 م. مترەدېر. جوجى بىر داملا يابېشقان واسطەسىلە آلدان آرقاسى يوقارى قارتونا ياپىشدىرېلىر. اگر همان نועدن بىر نېچە نەسخە ايسە، بىرىشىندە آرقاسىندان، قازنى يوقارى قارتونا ياپىشدىرېلىر.

قارتون؛ بو قاعدە ايله حاضرلاندېقدان سوڭرا بوجكىڭ آرقا طرفىندە، سربست اوچىندان اوچ نومرەلى سانجاق ايله سانجاقلاىر. قارتون سانجاقىڭ $\frac{2}{3}$ ھوندورلىگىندە دورىر. بولەمچە قوللە كىسايا قويولېر. بوتورلى ياپىشدىرماغىڭ فائىدەسى آشكاردىر. جوجى سانجاقدان خراب اولماير. اونى قارتون قوبماقدان محافظە ايدېر. اگر ياپىشدىرىلان جوجىدن بىر نېچە دانە ايسە و ياخود جوجى تەيىن اولونمىش ايسە بو اوصول چوق ياقشىدىر. يوق، اگر بىرچە نەسخە ايسە باشقا اوصولە مراجعت ايتىڭ لازمىر. چونكە بو اوصولدا حشرەبى تەيىن اېچىن لازم اولان ھەلەرى قارتون ئورتور.

اېكىنجى اوصول ياپىشدىرمادا، قارتونى اوچ كونج (مناث متساوى السافين) شىكائىندە دوغرابوب مىللىك شېش كونجونه (زاويە) يابېشقان سورتەرك جوجىنىڭ ساغ بوگرىنە ياپىشدىرېرلار. سول بوگرى ايسە تەماملە سربست قالير. بو وضعىندە قورودوقدان سوڭرا يوقارىدا سولەنن قاعدە اوزرە سانجاقلاىر. بو جور ياپىشدىرىلمىش حشرە ايله چوق احتياطلى دولانماق لازمىر.

بىر چوق جوجىلىرى، ياربم قانادلىلارى و بعض زار قانادلىلارى سانجاقلاىر. كىن بىر پارچا پروېقانىڭ و يا تورفىڭ ئوزرىنە قويوب، اوستىن پارماق و يا پىنەت ايله دوتماق لازمىر. سانجاقى بوجكىڭ آرزو اولونان بىر تە باتىردېقدان سوڭرا، حشرەبى سانجاقىڭ مەيىن بىر تە قالدېرمايدېر. دقت اېتمەيدېر كە سانجاق عمودى اولسون و باجاقلاىرى زەلەلەمەسېن. كە بىكلىرى اېگنەلەمك چوق جىتىدىر. چونكە قانادلارنى آرقايا قاتلاياراق ئولورلر. بوڭا گورە دال طرفلرىنى گورمك مىشكەلەشېر. كە بىكى سانجاقلاماق اېچىن سول ال ايله كوكسىندىن دونوب، ساغ ال ايله آرقاسىندان سانجاقى باتىرمايدېر. چوق دۇمە كە بىكى پارماقلا دوتاندا بعض اىزىلر قالير. اوڭا گورە پىنەت اېشلەتمىكى

باجار مالدير. كله بكيك كو كسيني پينسەتيك شيش اوجى ايله دونوب آرقاسيندان سافخانى سوقماق لازمدير.

هامار لاماق.

يالبىز ايگەلەمكە ايش يىتمەيىر. بوجكىڭ باجاقلارنى قارنىڭ آلتىنا يىغماق، يىغلارنى وجودنا سىقماق، قانادلارنى ھامارلاماق گرگدیر. بونلاردان ايكى اولكىلر، حشرانىڭ ھاموسىنا عانددیر. سوكىنجى ايسە كلەك سىگىرلى قانادىلار كىيى بوجكارە تعلق ايدەر. بوندان اوترى بعض شىئار تدارىك اشمك لازمدير.

ھامار ئېق. كەلەك كىيى قانادىلارى انلى اولان حشرەلىرى ھامارلامى
 اېچىن ايشلەتلىرى. آيتىك اشياىى ساتان مغازالاردا يىر چوق نوعلىرى واردىر.
 قاسىراق اىستە سەگىز قاعدەسى بىلەدېر:

2 فوت اوزونلىقىندا، 3 دىيوم انلى لىكىندە و $\frac{1}{8}$ دىيوم قالىن لىقىندا، يەنە موشاق
آغاچدان كىنارلارى دوز اىكى پارچا تاختا آللىكىز. اونلارى موازى قويلىكىز.
اىكىسى قىراقدان، يىرىسى اورنادان اولماق شرطىلە آللىندان اوچ قول
چاچلىكىز. تاختالارىك دوروشى كىناردان اورتايا دوغرى مائل اولمالىدىر
(كىنارداكى قوللارىك هوندورلىكى $1\frac{1}{2}$ ، اورناداكى ايسە $1\frac{1}{8}$ دىيومدور).
بونىك فائىدەسى جوقدور: هامارلانمىش و قورىمىش قاناتلار سوغىرادان
آشاغى يەنە دوشمەير. موازى قويولىش تاختالارىك آراسىندا، هامارلاناچاق
بوجكىك وجودى يەرلەشەك قدر آرالىق بوراقلىر. همان آرالىقك آللىنا
حشرەنىك سانچاغىنى تاقماق اىچىن تورف قويولىر. قاناتلار سانچاقلانوب آرزو
اولۇنان وضمىندە قورويۇنچايا قدر هامارلىقا ساقلانمىر.

ایکٹھ. ہمارے بچے ان اوجی اگری شیش، یاقشی ایٹیمیش ایکٹھ
نداریک ایٹمک لازمدر۔

پولاد سانجاق. پولاددان، پايلاء، اوجى غايت سيورى ايكنه گر كدير.
بو مقصد ايجين 4 و يا 3 نومرلى سانجاق دخى ايشله تيلير.
موملى كاغذ. ايمدى يالگيز بيرجه ايشمز قالمشدر.

مولى کاغذ آلاق. کاغذک شفاف اولماسینا آیرجا دقت اینمک لازمدیر. همان کاغذی ایتی بیچاق ایله اوزون شرید ییچیمنده کسمه لیدیر. شریدک اوزونلینی هامارلیق بو یونۇڭ یاریسی قدر. انی ایشه هامارلاناڭ بوجکک قاتا-دېندان بیر آزانلی اولمالیدیر. بونلاری ندریک ایتدیکدن سوڭرا ایشه باشلاماق ممکنر.

ایشه باشلاماق.

هامارلیقدا کی آراق، بوجکک وجودندن 2-3 میلیمتره آرتیق اولمالیدیر. بورایا سیب سبله ناقتالین توکولیر. بونیک ایکی تورلو منفعی واردیر: مضر حشره لر چوق دفعه هامارلاناڭ بوجکی اوراداجا خرابالیرلار. ناقتالین بوجکی هم اونلاردان محافظه یه یارایر، هم ده حشره نیک بطیننی موازنه ده ساقلا یوب آشاغی یه دوشمگه قوباییر. بلی! آرتیق هامارلیغی ماسانیک اوستینه قوبوب اورتاسیندان پولاد ایگنه ایله ایکی مولی کاغذک نهایتینی سانجاقلاماق لازمدیر. یله که: کاغذلاریک دیگر سربست نهایتلری هامارلیک آخرنی یاقین یرم چاتسین. کاغذی آراقلیک کتارلارینا، تاختانیک ایجری قیراغندن 2-3 میلیمتره اوزاقلیقدا ایگنه لیمک لازمدیر. کاغذک انی ایله حسابلاشاراق ایکی - اوج ایگنه ایله سانجاقلامالیدیر. ایگنه لرکن سانجاغیک اوجی بیر قدر نوزوڭکا دوغرو مائل اولمالیدیر که کاغذی دارتاندان سوروچاراق تاختایا دها کپ یایشسین.

سوڭرا حاضرلانمیش و دوزگون سانجاقلانمیش حشره بی آلوب سانجاغینی آراقلیقدا کی تورفا سوقماق لازمدیر. او یله یاپه لیدیر که قانادلار: هامارلانمیش وضعیتده مولی کاغذک قاپاقدا کی آلتیندا اولماق شرطیله هامارلیک، اورتاسینا یاقین یرم یرله شسین. بورادا سانجاغیک - حشره ایله یرلیکده - هامارلیقا شاقولی بر وضعیتده تاقیلاماسینا دقت لازمدیر. سانجاق نه قباغا حرکت ایتمه - لیدیر، نه یانلاراه، نه ده دالا. موفقیتلی هامارلاماغیک بیرنجی شرطی دوزگون سانجاقلاماقدیر.

سانجايىڭ دوزگون ئاقىلماغىنى يىلمەكەن اوتىرى ايكەننىڭ باشىنا دالدىن، قاباقدان سوڭرادا آزالىق اوزونى باقماق لازىمىر. او زمان ھانكى وضعىدە اولدىنى ميدانا چىقارماق. اگر ياكىلىش سانجىلىش ايسە چىقاروب يىگىدىن تاقماق لازىمىر. بونى دوزگون ئاقىنجايا قدر تىكرار اىتمەلىدىر. يالگىز بونى نظردە دوتمالىدىر كە دوزگون سانجماق اىچىن مەارسە لازىمىر. بىرىنجى موقىت سىزلىكەن اوسانوب اشىن سوغومالىدىر.

يالگىز دوزگون سانجماق كافى دگىل. بوجكى ھامارلىغا قاعدە ايله اوتوروشدىرماق لازىمىر. دوزگون اوتوروشدىرىلان حشرەنىڭ قانادى، ھامارلىغىڭ ئاخساي اوزرىندە اوجوندان قەدەسىنە قدر اققى بروضىت آلير. اگر بوجكىڭ وجودى حدىندىن زىادە قلىق اولسا قانادلارى قاعدە طرفدە سىنجاڭ.. يوق! اگر چوق درىنە قوبولسا كە سىنجاڭ. اما اوبرى طرفدن بو و يا دىگر وضعىدە ھامارلاماق چوق مەستىسز اولور. قانادلارا؛ يوقارى قالدېرماق آشاغى سالدېرماقلا اىستەنلن شىكى وىرمك گر كدىر.

قانادلارى دوزگون اوتوروشدىروب سانجاقلايدىقان سوڭرا ھامارلاماغا باشلا- يىرلار. اولجە باجاقلايدىڭ آزالىغا دوزگون يىلەشدىرىلمەسىنە گوزگىزىرلر. بوقسا قانادلارىڭ آلتىندا قالىب ايشە مانع اولار. بونىڭ كىبى يىغلرېڭ دخى قانادلارىڭ آلتىندا و با آزالىقدا قالماسىنا دقت ابدىلير. سوڭرا قانادى موملى كاغىڭ آلتىنا قوبوب ھامارلىغىڭ ئاخساسىنا ياقشىجە ياتىشىدىرير و كاغىڭ سانجاقلايرلار.

موملى كاغىڭ شفاف اولدىغىندىن آلتىندىكى قانادلارىڭ دوروشى آبدىن گورونور و دوزگون ھامارلاماغا ياردىم ابدىر.

اىمدى سول اىلك اورتا و آدسىز (4 - 3) يارماغىلە موملى كاغىڭ ساغ و سول شىرېلرېنى دارتماق لازىمىر. اونلارىڭ دوزگون چىكىلدېكلىرىنە اىناندىقدان سوڭرا قانادلارى دوزەلمكە باشلايرلار. بونىڭ اىچىن ساغ الدە كى ايكەننىڭ اوجىلە ساغ اوڭ قانادىڭ قەدەسىندە 5 و قاباق طرفىنە ياقىن يوغون عىسيەبى دونوب - كاغىڭ اولمايان يىردە موملى كاغىڭ سول اىلك اورتا

بارماغىلە يىر آز ايتىدىرەك قانادى يوقارى تېرەتمەك لازىمىدۇر. بۇ زىمان اونىڭ ھېمىشە آشاغىدا كىنى ئورتمەسىنە دقت ايتىمك لازىمىدۇر. اگر آرقا قاناد اوڭ قانادىڭ آلتىندىن سىيرىلۇپ چىقىرسا، سۈڭىچىنى قالدېرماغى داياىندىرىپ قانادىڭ يىگىدىن سۈرۈنمەسى ايجىن موملى كاغذى چىكمك لازىمىدۇر. آلتداكى قانادى قانادىڭ قاعدەسىنە ياقىن بىر كىتىمك، سول ال ايلە موملى كاغذى ياواشجا سالدېر-ماق و آرقا قانادى او قدر يوقارى قالدېرماق لازىمىدۇر كە چوق قىسمى اوڭ قاناد ايلە ئورتىلىمىش اولسون. سوڭرلا كاغذى موقتاً چىكوب يىگىدىن اوڭ قانادا قايتماق گر كىدىر. بۇ ايش، قانادلار آرزو اولونان بۇكە كلىگە قالدېرلانا قادار دوام ايتىدىرلېر. يوقارىدا سۈيلەنن عمليات اتاسىندا سول ايلك دوردونچى آدسىز پارماغى كاغذىڭ سول شىرىدىنى بىر كىچىك كە ساغ قانادى دوزلەندە سول آشاغىيە دوشمەسىن. ساغ قاناد آز - چوق دوزلەيدىكن سوڭرا اورتا پارماق ايلە كاغذ آلتىندا محكم سىقماق گر كىدىر. ھلە سانجاقلاماق لازم دىگىل. ايمىدە بوجىكىك سول حصەسى ھامارلانماغا باشلاىر. ساغداكى عمليات غىنە بورادادا تكرر اولونىر. سول قانادى آرزو اولونان بۇكە كلىگە قالدېردىقدان سوڭرا قانادلارنىڭ دوزگون ھامارلاندىنىنا باقىلېر. ياڭلىش ايسە قالدېرۇپ سالدېرماقلا كۈودەسىنى دوزاتمىكلە ھامارلاماق لازىمىدۇر. دوزگونلىكىنە قناعت ايتىدىكن سوڭرا سانجاقلاماغا باشلاىر. شىرىدى - يىرىسى كاغذىڭ ايجرى قىراغىنا، او يىرىسى چول قىراغىنا ياقىن اولماق شرطىلە - ايكى سانجاق واسطە. سىلە ايكىنەلە يىرار. اگر كىلەك دوز ھامارلانمىش ايسە ايكى سانجاق كافىدىر. قانادلارنى ھامارلادىقدان سوڭرا يىغلارنى دوزاتمىكە باشلاىرلار. يىغلار موملى كاغذىڭ اوزەرىندىن خاچ وارى كىچىمىش سانجاق واسطەسىلە دورىدىرلېر.

يوقارىدا سۈيلەنن قەدە اوزرە يىرىنچى حشرە ھامارلاندىقدان سوڭرا ھمان تاختانىڭ اوزرىندە يىرىنچىدىن سوڭرا قوبولان بوجت ھامارلاىر، بورادا يىرىنچىنىڭ سول سانجاغى، ايكىنچىيە يىرىنچى ايكىنە وظىفەسىنى كورۇر. بۈيلەلىكلە موملى كاغذ قورتارىنجايا قدر حشرە دوزولۇر، ھامارلاىر. كاغذ قورتاردىقدان سوڭرا ايكىنچى شىرىد علاوہ اولوناراق يوقارىدا كۈستىرىلدىكى

كىيى تىكرار ايشە شروع اولونىر. قانادلارنىڭ ۋەزىيەتە گىلىتجە جوربە جوردر. ھەر فرەنىڭ ئوزۇنە مەخسۇس شەكلى واردىر. مىللا: كەبەكلەر اوپلە ھامارلانىر. لارگە اوڭ قانادلارنىڭ آرقا كىنارلارى وجودىنىڭ اوزون مەخسۇس ۋەزىيەتە اولسون. آبرى سوزلە اوڭ قانادلارنىڭ آرقا طرفى يىر خەت مەستەمىلە كىتىرەلەيدىر. اگر قانادلارنى يىر آز داھا يوقارى قالدېرساق، ھامارلار داھا ئىزىرەنەر. اوندان آرقا قاناد اوڭ قانادنىڭ آلتىنن اوپلە چىكىلەرگە اوڭ قىرا غىنىڭ $\frac{1}{8}$ ، $\frac{1}{4}$ ھەسسى سۈڭەنچى ابلە ئورنىلەش اولسون. دېگەر فرەلەردە (دوز قانادلىلار-سېڭىرلى قانادلىلار) آرقا قانادلارنىڭ قاپاق قىراقلىرى وجودىدىن كىچىن اوزون مەخسۇس ۋەزىيەتە اولمايدىر. اوڭدە كىلەر آزجا يوقارى قالدېرىلەر.

ھىرەي قورۇتۇلماق

بوجىكلارنىڭ قانادلارنى سائر ھەسلەرى ھامارلاندېقدان سۈڭرە قورۇلماق ابىچىن يىر مەت ھامارلىقدا ساقلىنىر. قورۇلماقدان ئونرى مەين ۋەت گۈستەمىك اولماز. بو ھوانىڭ قورۇلۇقىدىن بوجىك بۈيۈك - كۈچۈك لېڭىدىن آسەلەيدىر. فقط اڭ آزى ابىكى ھەتە ساقلامايدىر. قىشدا ۋەزىيەتە ھارەت وىرەمكە قورۇلماق مەتنى آزانماق اولار. يەلەكە:

يىردانە عادى بەشك آلب بۈكرى اوستە قوبىگىز. بەشكىڭ آغزى ياندا اولسون. اوبىڭ ابىچىنە - اوزونىنن اولماق شەرتىلە - يىر نېچە قات آغاج دىزوب اوزەنە ھامارلىقلارنى قوبىگىز. سۈڭرە بەشكى سۈبانىڭ ياننن باناتىدېروب ابىچىندەكى ھارەتنى 28 - 25 درجە قالدېرماق لازىمىر. بو جور قورۇتۇلما بوجىكلەر تىز قورۇپور، ھەمدە گۈزەل چىقىر. اگر ھىرە تەجىبى لازىم ايسە 4 - 3 كۈندىن سۈڭرە گۈتۈرەمك اولار.

جۈجى و دوز قانادلىلارنى تەيەسە

بورادا كۈرەجىگىمىز ايش، ھازىرلا باجىمىز قوللە كىسەننىڭ نۇعنىدىن آسەلەيدىر. اگر ماتەريال سېستەماتىق قوللە كىسەن ابىچىن ھازىرلانسا، ايشە بو جور باناشىرلار.

قالين تورف پارچاسى تداريك ايدمرك يياض كاغذا بو كورلر. بوجكك ساجاغىنى تورف پارچاسىنا - بدننى كاغذا دوقوتچايا قدر - برلشدبرلرلر. سوگرا سانجاق و ينسەتيك يارديمبلە باجاللارنى قارنىنيك آلتينا ييغىرلار. يىلەكە، دوروشلارى متاظر اولسون. يىللارنى بدننى اوزونى اولماق شرطبلە آرقايا اگىرلر. بونى بويلە باپماقدان مقصد باجاق و يىغلارى سىنماقدان محافظە ايتمك و قوللە كسادا يىر قازانماقدىر. حشرات بو وضيمدە قورويور. قورومتاق مدتى حشراتك بويوك كوچو كليكىبندن آسلىدىر. (2-1) هفته بوجكلرى حاوى تورف پارچاسىنى مضر حشرەلردن قورومتاق ايچىن آغزى قابالى يىر قوتويا قويماق داها ايدىر. قوتويا آزجا ناقتالين دوكمك لازمدير.

ماتەريالى يىلولوزى قوللە كسياسى ايچىن حاضرلاباندا اونا طيىمى گورونوش وىرمەلىدىر. بوجك دېرى ايكن يىر چوق وضيتلر آلير، شكللرە گىرىر: استراحت ايدمركن، آ و قوغالاركن دوشمىدن قاچاركن آلدېنى وضيت باشقا باشقادىر. قوللە كسيون ترتيب ايدن شىخس بوتون بو وضيتلرى تدقيق ايدوب يادىندا سافلامالى و ياخود قارىقاتورىنى قارانداش ابلە چكوب گونور مەلىدىر. بورادا قوللە كسياجى ئوز مھارتى ميدانە قويمالىدىر. باجاللار، يىغلار، قانادلارا لازمى شكل وىرمەلىدىر. بويلە وقىدە يالگىز سانجاق دگىل باموق، كاغذ، قارتون دخى ايش كورىر.

تيلەلريك (Aphidae) قورو حالدا محافظەسى

وجودى بوموشاق بوجكلرى، بالخاصە تيلەلرى ساقلاماق چوق چىنىدىر. بونلارى كئول ايچىنە قويماق اولماز. چونكە طيىمى رنك و شكللارنى ايتىروب باشقا يىر رنكە گىرىرلر. بونلارى قورو حالدا ساقلايرلار. اك ايشلەك قاعدەلردن برىسى بودىر:

حشرەبى تىگە لوحە اوزەرىنە قويوب عادى لامبا و ياخود اسپرتو لامباسى اوستىنە دوتىرلار. هر نوع حشرە ايچىن نە قدر صىجاق لازم اولدىغىنى و نە قدر دومتاق كرك اولدىغىنى تجربە ئوزى گوستەجىدىر. اكر حرارت

کافی مقداردا د کیل سه، قورودینی زمان بوروشو کله شیر. بعضاری جوق تر قورو بور. اگر اونلاری جوق ساقلا ساق چانلابوب قوبارلار.

تيله لر دېرى - دېرى يير پارچا كاغذ اوزرينه قوبولير. طبعىي وضعيت آلينجا كاغذى جلد آلاو اوزرينه دوتماق لازمدير. بورادا تيله لر طبعىي شكلده همان ساعت نولورلر. سوگرا قوروماق ايچين ياشيگه قوبولير. اگر ايستمه گيز آلاويث اوزميرنده كاغذى ئوته برويه حركت ايتديرمكلده قوروتا ييليرسيگيز. قوروموش بوجكى قارتونا ياپشديروب سانجاqlاماق گر كدير.

ليچينقالارى و قومەقومالارى تەيئە ايتەك و قوروتماق

ليچىنقا ۋ قومقومالار ايله يايلان معاملە بو وقته قدر گوردىكارىمىزىڭ
ھېچ يىرىسىنە بىگزمەيىر. بورادا سوڭ درجە دقت صبر ۋ ايشىڭ ظريف
چىقماسى ايچىن چوق بويوك ممارسە اىستەر. بوراداكى ايشلىرى عمومىتلە
اىكى يره آيرماق لازىمدىر.

1 - تېشە اېتىك 2 - اوفوروب قوروتماق

ليچىنقا و با قومقومايى مورلىقدان چىقاروب قابانچادان حاضرانىمىش فىلترە
كاغدى اوزەرىنە قويماق، اوستىنى سونكر كاغدى اىلە ئورتىك لازمىدېر.
حيوانىك باشى تەيە ايدىن آداما دوغرى اولمالىدېر. شرح قسمىنى كاغذ اىلە
ئورتمەبوب آچىق بۇراقماق داھا اىيدېر. قومقومانىك باشىدىن شرحىنە دوغرى
ساغ اليك بارماقلارىلە اوزەرىنى ئورتىن كاغدى سىغاماق لازمىدېر. تىيىجەدە
حيوانىك اىچى عضلەلىرى و سائر قسمى خارجه چىقارماق دېر.

یغمہ تہی حاوی تہ پی دہرمیسی ازوب خراب ایتہمک ایچین ایشی اصولی
کورمکہ جالیشمالیدیر. یوقسا دہری یاریم شفاف بیر حالہ گلوب طبیعی
کورونیشینی غائب ادیر.

بو قاعدە ۱۰ يە تېشە اولونمىش قومەقومانىك باغیر ساغینی گوودە سیندن 3 - 5 میلیترە وزا قایقدا کسوب آتماق لازمیدیر. سوگرا شرچك قطری یوغونلقد سامان چوبی آلوب گوودە سینك یاریسینا قدر یوروتمك گر کدیر. چوب

سانجاق واسطەسىلە شىرچە بىر كىدىلىر. سامانك خارچەدە كى اوجىندەن اوقورۇپ قومقومايى شىشېرئىمگە باشلايرلار.

بو زمان تېشە اولونىش قومقومايى قورونماق لازىمىر.

بوندان ئوتىرى اسپرتولامباسى آلتىر. قومقوما تىكە لوحە اوزەرىنە قويۇلۇپ اسپرتولامباسنك اوستە دوتۇلۇر. جىوان تىكە لوحە اوزىرىندە دورا حرىكت اىندىرىلەرك جلدېنىك ھىرطرفى قوروتۇلىر وعىنى زماندا اوقلەمك لازىمىر. جلدېك قورودېنىي يىلمك اىچىن مىختلف يرلرە سانجاق ابلەدوقىنماق اىجاب ايدىر. تىيجەدە طىبعى شىكلدە اىچى بوش يىر قومقوما الدە ايدىلمىش اولۇر. بو عمليات غايت كوچ اولدىنىندەن چوق بوبوك صبر اىستەر. بىضاً آتش اوزىرىندە خدىندەن زىادە ساقلابوب توكلو قومقوما لارىك قىللارنى داغلاير و باخود جىلان لىچىنقالارىك رىنگلرېنى دىكىشدىرېر.

قومقوما خاضر اولدىقدان سوگرا سامان چوئىنى شىرچە كىسۇب كوتۇرىر و سانجاقى ياواشجا چىقارېرلار.

آغىز اىلە اوقلەمك ھىم يورۇچى ھىمدە جىگرى ضىفف اولانلار اىچىن بىك ضررلىدىر. بونوك اىچون سامان عوضىندە اوزون، اوجى غايت نازىك يىر جام بورو آلتىر. قومقوما چىتال وادى پروژېن اىلە دوتدىرىلېر. جام بورونىك دىگر اوجى اىكى كىرەلى تولۇمبايى حاوى لاسنىك بورى اىلە رىط اولونىر. كوچوك بر تجربەدن سوگرا قومقوما با تولۇمبا اىلە برابر و قاعدەلى ھوا سوق اىتمك مىمكنەر.

اسپرتولامباسى اوزىرىندە قورونماق عوضىنە بوبوك لامبا شىشەسى آلوب اىكى دىنك واسطەسىلە لازىمى بو كىسە كلىكىدە ساقلاماق، آلتدان اسپرتو لامباسى اىلە آرزو اولونان حرارتى وىرمك اولار. شىشەنىك اىچىندە قومقوما ھىم كوزل ھىمدە اذىت سىز قورۇبور.

جام بورونىك يىر اوجى بايشقان اىلە قومقومانك شىرچىنە بايشدىرىلېر. شىشەنىك اىچىنە قوبۇب جام بورونىك دىگر اوجىندا كى كىرەجىكار واسطەسىلە ھوا سوق اولونىر. عىنى زماندا اسپرتولامباسى شىشەى قىزدىرارات قومقومايى قوروتۇر. اكر قومقوما و باخود لىچىنقا سىستەماتىق قوللە كىسە

ایچین حاضرلانیشما بیر پارچا قارتونا و یاخود آغاچا یاشیدروب سانباق ایله قولله کسایا ایکنه مهلیدیر.
اگر قومقوما بیولوژی قولله کسایا قویولاجاق ایسه اوڭا بیر طائیم طبعی شکلر ویرمک ممکندور. مثلا: یاشادیغی نباتیک یابراغینا، دالینا، بوداغینا یاشیدروب قولله کسایا وضع ایتمک اولار.

بوجکلی سپیرتودا ساقلاماق

چوق دفعه بالکیز حشراتیک ئوزنی دگیل، اونیک کبچیردیککی صفحهلری استحالہ دورلرنی ده تدقیق ایتمک لازم کلیر. بوڭا حشراتی استحالہ نیک هر دورینده، هر صفحه سینده توپلاماقلا موفق اولماق اولار. مثلا: باراما قوردینیک انکشافینی صرہ ایله تدقیق ایتمک ایسته سڭتوخوم حالیندا قورد ایکن اوقودان یردن، ایکی دن، اوچدن، دورتدن دوراند، باراما ساریان زماندا، کله بک دورینده توپلاماق لازمدیر. بونلاریک هامیسینی قورو حالدا ساقلاماق ممکن دگیل، بعضلرنی ده سپیرتودا ساقلاماق لازمدیر.

کئوله قویولاجاق بوجکیک حجمیندن آسیلی اولاراق قاعده لری کره وی دوز آغزلی مخبرلر تداریک اولونیر. آغزلاری پروقا ایله محکم برکیدیلیرسه ایچینده کینی بیر نیچه سنه محافظه ایتمک ممکندیر. بونلار قولله کسایا یرلشدیریلیر کن آبريجا تاختا پارچاسینا ربط اولونیرلار. بونی یایماق ایسته سڭز یر «ساتی متر» قالبین یغیندا اوزون بیر آغاچ پارچاسی کوتوروب ییاض رنگه رنگه یگیز. تاختانیک ان و اوزونی مخبریک ان و اوزونیندن آسیلیدیر. تاختا نیک بوقارینسا مقبلدن یایلما ایکی دیرناق چاخیلیر که عمویسی $\frac{1}{4}$ دائرة تشکیل ایدیر. مخبر همان دیرناغیک ایچریسینه قویولیر. تاختانیک دال طرفینه دورت دانه میخ چاخیلیر. بونلار تاختانیک قوتویا ربط اولونماسینا یاراییر. بو آلت سائرلرینه نسبتله چوق الوریشلی دیر. چونکه:

- (1) راحتجه یرلشدیرمک ممکن دیر.
- (2) بورولاری دیرناقدان چقارماق و قویماق آساندیر.
- (3) هر بوروی طرفلی کورمک امکانی واردیر.

مخبريك آغزى قانوجوق پروپقا ايله قاباير. عادى پروپقا ايشله تيركن بير آز وازملىن سورتىك لازمدير.

ليچينقا و قومقومالار كئولدا بو قاعده ايله ساقلايرلار: اويزه قان قاباقجا 95% اسپرتو ايله دولو بير قابا قوبولور. اورادا ليچينقالاردان بعضى سى قارارير. اگر اسپرتولى ره آقئو بوروسىنى قايناتساق همان لكه لر كوزدن ايتە جكلر. سوگرا اويزه قان - قومقومانىك ئولچوسيله حسابلاشاراق - 3-6 م قاترىندە، 7 ساتىمتره اوزونليغىندا جام بورويا قوبولور. بورونىك 4/8 حصه سىنى 95% كئول ايله دولديروب حيوانى اورايا سالماق لازمدير. مخبريك آغزى پروپقا ايله بر كىنبر.

بورى بو اصول ايله حاضرلاندىقدان سوگرا مكىب يىچمىندە بير پروپقايا كيچيريله رك قولله كىسايا بوجكىك يانئا سانجاق ايله سانجاقلاير. بورونىك قاعده سى قوتونىك دىيىنه دوقونماي، بوقارىسى ايسه بير آز جاقالقيق اولمايدير. ييزىم يوقاريدا دانىشديغىمىز اصولدا قومقوما كئول ايجىندە ساقلاير. بوندان باشقا بير چوق مايملر واردير كه اڭ چوق استعمال اولونانلارى بونلاردير: كئولدا ميشياق محلولى، سليمانى محلولى، غلىسه رين و سائره...

آخىر وقتلاردا كئول عوضينه فورمالين ايشله تىك مود اولمىشدير. فورما ليندا هر جور حشره بى هم سرت قابوقلى و همده نازىك ظريف درىلى ليچينقا و قومقوما بى محافظه ايتىك ممكندير. فورمالين آيتىكارده (40%) ساتىلير. آلدىقدان سوگرا 15 - 25 حصه سو علاوه ايتىك لازمدير. بو چوق الويرىشلى دير. چونكه بير شيشه 40% فورماليندن 15 - 25 شيشه مابع الده ايدىلير. فورمالين قومقومانىك رنگىنى اسپرتويا نىستله داها آز دگىشدىرير. بونىك يالگىز بير نىقسانى واردير. قوقوسى چوق كىكىندير و اويزه قان حدىندن زياده بر كىر.

ئەتېقە تەقا تەرتىب ايتىك

قولله كىسايا قوبولاجاق نىسخه لىك هامبىسى خوصى ئەتېقە تەقا ايله تەجىيز اولونمايدير. حشره نه قدر كوزل حاضرلانسادا ئەتېقە تەقاسز هيچ بير علمى قىمىتى حائز دگىلدير. بوندا حشره نىك نوعى، صنفى، ىرى، توبلانان وقتى

و قوللە كىسايچىنىڭ آدى قېد اولونىر. اىكى جور ئەتىقەتقا ايشلەنلىر. 1) يىو. لوزى قوللە كىسايالاردا همان نوعك حياتىنا غائدا اولان بوتون معلومات خصوصى دفترە بازيلير. ئەتىقەتقا بايلىكز دفترە كى معلومات ورقەسىنىڭ نومروسى قويولير. 2) سىستەماتىق قوللە كىسايادا ايسە مەم معلومات ئەتىقەتقانىڭ ئوزىندە قېد اولونىر. هر يىر حشرە آشاغىدا كى ئەتىقەتقاى حاوى اولماليدىر.

1) توپلانان يىرى (قضا، شەر، كىند).

2) توپلانان وقتى (ايل، آى، گون).

3) توپلانان يىرىڭ، وضعىنى (چىمن، باتاقلىق، اورمان).

4) حشرەنىڭ جىسى (ار كك، دىشى اولدوغو).

5) توپلانىڭ آدى.

قوللە كىسايانىڭ گوزل كورونمەسى ايجىن ھەمىشە ئەتىقەتقاى بىرىچىمدە يىرىشكەدە كوتورمەلىدىر. ئەتىقەتقا بويوك اولماق ايجىن دال يوزىندەدە يازماق اولار. مثلا:

14.V.1927

قوبا قىزاسى

قوسار ناھىيەسى

دال يوزىندەدە

چىمن

دىشى

حسېن زادە

ئەتىقەتقا اوقوناقلى اولماق شرطىلە نە قدر كوچوك اولسا او قدر ياقشېدىر. بورادا شرطلى اشارەلر، اختىصار اولونمىش كەملەر ايشلەتمەك قىلىپ اولماز. بىرچوق قىمتلى ماتېرياللار بوتورلو ئەتىقەتقا يوزىندە ئوزقىمتلىرىنى ايتىروب ترك اولورلار.

قوللە كىسئون قوتوسى قايرىماق

آرتىق حاضرا نىمىش حشرانى قوللە كىسا قوتوسىنا يىغماق لازىمدىر. حشرانى محافظە ايجىن بايىلان قوتىلارنىڭ جىمى مختلف اولور. چوق دفعە 12 - 16 دىيوم اك واوزونى 2½ دىيوم درىنلىكى اولان قوتويايىقىرلار. قوتىنىڭ

محكم اولماسى كىپ نورىلمەسى شرطدېر. ايچىنە تورف و ياخود بىروپقا دوشەنوب دوزگون سانجاقلاماق ايچىن كرىچى كاغذ ايله نورتلېر.
قوتى بى قورو چام و ياخود فسقى آغاچىندان قايرماق داها ياقشېدېر. قاباغىنى جاملى ياپساق چوق باراشقىلى اولار.

قارتون قوتى ايشلەمەك ياقشىدېگىل. چونكە قارتون رطوبت چكىر. ايچىندە كى حشرات باسلانېر. سىغار قوتىلار بىندان موقتى استفادە اىتمەك مەمكندېر. لاکن ھەمبەشەلېك باراماز. چونكە موزە باراز بىلرى بونىك ايچىنە كىروب حشرانى خرابلايرلار. گزىدېرىچى قوتى - جوجى كىبى كوچوك حشرەلرى بىرلشدېرەك ايچىن چام آغاچىندان ياپىلما قوتى ايشلەنېر. بونلارنىك ئولجوسى اىچرىدن $7 \times 11 \frac{3}{4}$ دىيوم، چولدن $13 \times 8 \frac{1}{4}$ دىيوم، يوكسە كىكى قاباغىلە $2 \frac{3}{8}$ دىيوم، قاباقىز $1 \frac{1}{2}$ دىيوم اولەلېدېر. قوتىنىك آلانى محكم اولمالېدېر. قوتىنىك ايچى تورف و ياپىروپقا ايله دوشەنېر. ئوزىنە يىياز كاغذ قوبولاراق بسطىنلرى قوتىنىك قاباق دېوارىنا باقماق شرطىلە انتىنە يىغىلېرلار. بويلە قوتوبى كوتوروب قويماق چوق آساندېر. قوللە كسىلار قاباقچادان حاضر لانىش دولابلار، مائل تاختالار اوزرىنە قوبولېرلار.

قوتى بى شاقوللى و افقى وضعىتدە بىرلشدېرەك

كلەك و اونىك كىبى ابرى حشرە بى حاوى قوتىلارى افقى وضعىندە قويماق ياقشېدېر. اكر بونلار شاقوللى قوبولسار، آغبر اولدېقلار بىندان اگىلەك و سانجاقى لاخلاتاچاقلار. بو زمان اولسون كە ئوزگە حشرەلەرى دە تخرىب اېسىنلر. اكر بوقارىدا دېدېكىمىز كىبى حشرەلر بىر آز مائل سانجاقلانسار، افقى وضعىندە اېكن سانجاقدا محكم دورارلار. كوچوك بوجكلر ايچىن قوتىنىك دوروشىنىك اھىتى بوقدېر.

حشرەلرى قوللە كىسايا بىرلشدېرەك

سىستەماتىق و بىولوژى قوللە كىسا. - حشرەلر سىستەماتىق قوللە كىسايا چوق دېمە شاقوللى قوللار ايله بىرلشدېرېلر. بونىك ايچون قوتىنىك دىبى رنكى دار شرىدلر ايله مساوى پارچالاراق تېقىم اولونېر. بونلارنىك آراسىندا كى بىردن قارانداس ايله دوز بىر خط چىزىلېر. و بورابا بىر بىرىندىن مساوى مسافەدە حشرەلر سانجاقلاىرلار. قوللە كىسايا عىنى نودىن چوق آز نىسخە

برلشدىرىلەر. بالىڭز دىشىسى ار كىكىندىن چوق فرقلى اولاندا و ياخود حشراتىڭ جغرافىي تقسيماتىنى كوسترمك لازم كلىندە چوق قوبورلار. سېستە ماتىق قوللە كىسبايا حشرەلر غرويا ايله برلشدىرىلەر. اگر همان غروپدا هر هانكى يير نوع يوق ايسە اونىڭ يىرى بوش ساقلاپىرلار.

حشرەلر يىلولوزى قوللە كىسبايا افقى وضعتىدە قوبورلار. حشراتىڭ يانئا اسپىرتويا دوتولمىش قومومالارى امتحان دورىنى كوستىرەن قىملرى وىردىكى خىرو ضرردن نمونەلر پارازىتلرنى دوشمنلرنى قويماق كركىدەر، يىلولوزى قوللە كىسبا دقلە حاضرلاندىقدان سوڭرا اورايە تازە ھېچ يىرىشى آرتىرماق لازم دىكىل. بالىڭز خراب اولمىش نىسخەلرى دىكىشىدىرمك كركىدەر.

قوللە كىسبايا دوشمنلىرى

بوتون قوللە كىسبايا دوشمنلىرى و ھايىلە حشرات قوللە كىسبونىڭ بر چوق دوشمنلىرى واردىر. اگر قوللە كىسبايا مقيد اولماساڭىز يىر نېچە آى و ياخود بر سە سوڭرا كوزەل و نادر حشرات نىسخەلرى عوضىنە سىنىمىش، توزا دونموش پارچالار تابارسىڭىز.

قوللە كىسبايا دوشمنىدە حشراتىڭ ئوزىدىن دىر. كوولەردىن Tineidae چوچولردىن Dermestidae درى يەنەلردىن سوڭىنچى دانداھا زىادە قورقماق لازىمىر.

Dsocioide نىڭ لىچىنقىسى قوللە كىسبايا سوقولاراق ظريف تازە حشراتى خرابلاپىر. Tineidae نىڭ لىچىنقىسى بالىڭز گىبە كەلكىرىتى ترك ايدىر. بونلار توز وىرمەدىكىلرىدىن آسان - آسان دويماق اولماپىر.

قوللە كىسبايا قورى و كوشىسىز ىردە ساقلامايدىر. رطوبتى يەردە باسلانپىر. بعض حشرەلر كوشىش آلتىندا قالدىقلارى زمان سولورلار.

حشراتى قابالى قوتولاردا دوشمنلردىن محافظە اېچىن لك كوزل واسطە ئاقتالپىر. ئاقتالپى كاغذا بوكەرك قوللە كىسبايا يىر طرفقە سانجاقلاپىرلار. ئاقتالپى كىسكىن قوقوسنى دويان حشرەلر ياقىنا كىلمەپىرلر. سرفەنك و بالخاصە يومورتانىڭ انكىشافىنى ئاخىرە سالىر.

اوشاق حر کاتی قسمی

کیمه سیزلیکه مبارزه

یازانی: واروارا غیلیانسیان

سوسیالیست قوشما شورالار جمهوریتلرینده کی بویوک کیمه سیزلیکک تورمه سینه قورقولی دعالار اقتصادی پوزغونلیقلار سبب اولمیشدیر. کیمه سیز- لیکک او گئینی آلاق و بونا قارشى مبارزه آپارماق لازم گلیردی. اونا گوره ده ایمپریالیزم چاریشمالاریندان و انقلابک ایلک دوریندن سوگرا بو اوغوردا باشلانان ایس و طنداش محاربه و پوزغونلیقلاری نیک آغیر و دهشتلی یللرینده ده دوام ایندیریلیردی.

اولده آذربایجاندا آغالیق ایدن و بوتون سیاستلرینی ملتلی بیر بیرله یاقالاشدیرماق (قارا باغدا، شاماخیدا، گنجه ده و نخجواندا) اوزمیرنده قوران دیموقراتیق حکومتلرک گوردیکلری ایشک نتیجه سی اولمالیدیر که، کیمه- سیزلیک اونلاردان سوگرا داها آرتیق گوزه چارماغا باشلامیشدیر: مللی قیرغی نیک نتیجه لرینده کوچلرله آتیلان یوزلرجه اوشاقلار دیدیکاریمیزه آجی شاهد دیرلر. بیر باندان 1921 - 1922 نجی یلیک محصولسزلیغی او بیرى بانداندا و طنداش محاربه سیله وولغاچایی بویواوزانان شدتلی آجلیغک میداندا آتدیغی کیمه سیزلیک، یئرلی کیمه سیزلیکی داها آرتیرمیش، داها کسکین قلمیشدلار. بونا گوره کیمه سیزلیکی لغو ایتک مسئله سی حکومتیک قارشیسیندا جدی صورتده دورمیشدی. 1921-1922 نجی یللرده باشا دولمالارلی مدافعه ایتک ایچین خصوصی تشکیلاتلار یارادیلدی.

ايلىك دىققەت بىلەن كىرىشەن زامان مۇنتەزىم تەجربە يوقىلىنىش ھەس بىلەن بىرلىك.
بۇنىڭدا سىلەرنى بىلىملىك ئىدى: چار ھۆكۈمەت بىلەن بۇرژۇئاڭا ھۆكۈمەتلىرىنىڭ خەسسى
كىمەسسىلەرنى يوقىتىش، يېزىم كىلەردە، شەھەرسىز، ئەسلىمە يىرەنلەر، مەقۇلانىمەن دىلار.
بۇرۇسنى دا دۇرۇدەن كە، بۇ ھۆكۈمەتلەرنى يىزە بىر نەچچە يىمەن بۇردى قالمىشى.
لاكىن بۇ جۇر مۇسەلەردە بىگى. ئىدە ئۇزۇ جىرەننى بارا تەق لازىم كىلەردى،
چۈنكى ئەمگىچىلەر ھۆكۈمەتنى تەرىپىدىن كۆرۈلەڭكە ئىشلەنلەر بۇلار ئۇرۇشنى
ۋەزىپەلەر ئۇرۇشنىدا مۇمى ھېچ بىر شىئى بۇخەتەن.

1920-1921 يىلى خەلق مەقۇل قۇمىسارىلىنى قۇرۇشنىدا ئەمەلىي بىر
مەسئۇلە دۇرۇر؛ بۇ مەسئۇلەدا جەمئەتنى تەربىيە سەھەسەندە كى باشقا ئۇرۇش ھەسسىنى
ئۇلاراق، جۇجۇق بۇرۇنلارنى سەبجا ئۇرۇشماق بۇ بۇلەلەكەندە شەھەرسىنى
كىشىلەندىرەن بىلەن. بۇ جۇر ئەمەلىي ئىشنى كۆرۈمەن ئىچىن خەم. قۇمىسارىلىنىدا
لازىمەنچە ھەسلىق يوقىتىش. بۇرۇن كۆرۈندە بۇ سەھەدە ياپىلان ئىشلەردە بىر قۇدار
تەجربەسىزلىك كۆزە چارپىرىش بۇ ھەمدە ئۇرۇشدا كۆستەنەن كەستەنە بىكىمەن بەس
مەقۇلار نەزەر ھەسابا ئۇرۇشماشنى دىلار.

1920-1921 يىلى مەركىزى ئىستاتىستىق ئۇرۇشنى ھەسسى تەرىپىدىن ئۇرۇش
تەتقىقات زەمەننى ئۇرۇش بىلەن مەلۇمات ئۇرۇشنى ياپىلان ئىش جەدۋىلى بۇلەندەن.

رەھبەر	مەقۇلار		ئۇرۇش قۇلارنىڭ سەبى	جۇجۇق ئۇرۇشنىڭ سەبى	بۇلۇن دىققەت بىلەن
	ئۇرۇش	ئۇرۇش			
233	1375	1689	3073	19	بەككى . . . . .
39	241	305	546	6	مەدەن زۇد دۇرۇشنى . .
78	926	826	1652	22	قۇلاردا . . . . .
69	494	631	1125	24	كەندلەردە . . . . .
419	2936	3460	6396	71	ھەمىسى

بۇشەنلەر كىمەسسىز قالمىش لارنىڭ 6396 نەردەن جۇجۇق بۇرۇنلارنى شەھەن.

سېنىڭ دە كىشىلەنوب نام 76 اودن عبارت اولدىنى بو جدولدن بللى اولور.

لاكن 1922-1923 يىلدىن باشلا بوب 1925-1926 نىچى يىلە قادار، نەدە مركزى اىستانستىق اداره سېنىڭ معلوماتىنا گورە هم شەكەنىك قىسالماىنى هم دە اوشاق اولرىنىڭ سايچا آزالماىنى گوربريك؛ بو يىللردە كى اوشاق اولرىنىڭ سايى 44 قادار اندىرلىر. بونىك سېبى اودىر كە، اىلك يىللردە اوشاق اولرىنىڭ سايچا آرتماىسى و شەكەسېنىڭ دە بو بومەسى ھې مەكتىلرىك حسانىنا اولوردى و هم دە مەكتىب بودجەسى اوزەرىنە ياپلىردى.

طېبىى دېر كە، بو جور چوق دوام اىدە يىلمەجىكىدى: چونكە وىنداش مەجاربەسى قىزغىنى كىچوب آرا ساكتىلدىكەن سوگرا جماعت مەكتىب طلب اىتمەكە باشلادى و بويەلىكە دە مەكتىب شەكەسى كىشىلەنمەكە و مەكتىب اىشى بۇكسەلمەكە باشلادى. بونلار باغلى اولارق، چوچىق بورتلارىنىڭ بودجەسېنى آزالتماق و هم دە مەكتىب اىشىنى دوزگىن جىشېرا سالماق مقصدىلە اجتماعى ترىبە بودجەسىنىڭ باقىلماىسى مسئلەسى دە يىگىدىن ميدانا چىقىدى. موجود چوچىق بورتلارىنىڭ اىشلىرىنە باقىلدى و بو باقىلىشدا فعالىتچە ضېف اولان بورتلار اىلك سىرادا اختصارا سالىندىلار. بارار و ياشاماغا دە كەرلى سايىلانلاردا بىر قادار بو بۇدىلمەش صورتە ياشاماغا و دوام اىتمەكە باشلادىلار. بويەكە، چوچىق بورتلارىنىڭ وظيفەلىرى سايچا آزالدىلارسادا، مەناجە داھا آرتىق بۇكسەلدىلر. باكى دائىرەسېندە كى ياشا دولمايانلارىك اىشلىرىلە وظيفەدار اولان خصوصى قومېسېيەنىڭ دە اىشى باقىشلاشدىرىلدى، صحىيە پىدالوزى قوللەقورىنىڭ دە وظيفە و فعالىتى كىشىلەندى. قىضالاردا كى چوچىق بورتلارى ساغلاملاشدىرىلماغا باشلاندىلار. قىضالاردا كى زھرىوى خستەلىكلىرىنە مېتلا اولان اوشاقلار، مەالەجە ايتدىرىلمەك اېچىن، باكى ما گونەدىرىلدىلر. اوشاقلاردا امك ترىبەسى و بىر مەك مقصدىلە دە كىش و بۇوك چوچىق بورتلارىندا اوستاخانالار آچىلماغا باشلاندى.

باشا دولمايانلارى مدافە اىتمەك اوغروندا خلق معارف قومېسارلىقى طرفىندىن

شەكە قىسالما دان اول - آپارىلان ايش حقىندە كى معلوماتى دا 1926-1927
 ىنجى يىلىك اىستانىتىق جدولىندە گورمك اولور؛ يىلە دىر:

نمره سرا ايله	بولىندىغى يىر	چوچىق اولرىنىڭ سايى	اوشاقلارنىڭ سايى	بونلاردان		رەبەرلەر
				اوغلان	قىز	
1	باكى	18	1815	1062	753	98
2	رايون	1	60	24	36	1
3	قضا شەرلىرى	11	635	449	186	34
4	كندلر	7	634	336	298	34
	ھامىسى:	37	3144	1871	1273	167

چوچىق بورتلارنىڭ سايى سىنى گوستەرن سوڭكى 37 رقىمى، چوچىق بورتلارنىڭ، 1921 ىنجى يىلە نىسبەتەن سايچا داھا آزالدىقلارنى يىلدىرىر. بونىڭ دا سىبى اودىر كە، انقلابىك اىلك يىللىرىندە چوچىق بورتلارنى قبول اولونان اوشاقلاردان چوقى آنا-آنالارنى ايتىرمىش و فلكىك ايتارىنا بوراقلىمىش باشسىز و كىمەسىزلىرى ايدى. لاکن محكم و نابت بودجە كىچىلدىكىدن سوڭرا چوچىق بورتلارنىڭ كى اوشاقلار بوقلاما آپارىلدى و آنچاق دوغرو داندا كىمەسىز اولانلار ساقلانلۇب قالانلاربە، بورتلاردان چىقارىلدى. بويەكە بوسات چوچىق بورتلارنىڭ بىلەنلن اوشاقلار، ھمان كىمەسىزلىرىدىر.

شەكە بىن آزالتماق، كىمەسىزلىكىك لىقو ايدىلدىكىنى نبوت ايتەيور.

دىمك اولار كە، اىمىدىكى كىمەسىزلىك كىچىمىش بلا و بوزغونلىقلار تىجەسىنىڭ $\frac{3}{4}$ نى ئودەمەيور؛ بونلارى ھپ حال حاضردا كى ايشىزلىك و خصوصا كندلردە كى بوقسوللوق و فقيرلىك كىبى آجى و حقيقى شرطلرىك محصولى آدلاندىرماق اولار. بويە بوقسوللۇغىك محاربەلر و حرج-مرجلرلەدە باغلى اولدىنى دوغرو دىر؛ لاکن بو باغدا حال ايله ماضى آراسىندا اولان رابطة دىر. اىمىدە يىز، كىمەسىزلىكى بىر داھا محاربە و حرج-مرجليكىدن قالما ارث كىبى سويلەمەلى و يازمامالى بىق؛ بىر دفعەلىك بويە فكىردن داشىنما.

لى يىق؛ چۈنكى بونىك-كىمىسەسىزلىك سىلېرنى ھەم كېچىشىدە ھەم ھال
ھازىردا آرايۇپ بولماق مەمكەندىر.

قۇللاردا، خۇسۇسەن كەندەردە جەمئىي ياردەملەرنىڭ اولاماسى، كىمىسەسىزلىك
آرتاماسىنا ۋە ھەم شەرلەردە تۇرۇلماسىنا سەبب اولماق دىر. اوما گوردە كىمىسەسىز-
لىك اوڭىنى آلاماق ايجىن قۇللاردا جەمئىي ياردەم تەشكىلاتلارنى قورماق
لازم گىلەر. چۈنكى تەكجە خەلق مەعارف قومىسارلىقنى بوقادار بويۇك ۋە ھەمئىلى
ايشىك ەھدەسىندەن گەلە يىلمەز؛ كىمىسەسىزلىك بۇتون دەشتلى تەيجەلرنى
قالدىرماق ايجىن ەمومى ياردەم لازم دىر. كىمىسەسىزلىك كىيى جەمئىي يىراشنى
ھەمكەمەتدە، جەمئىي تەشكىلاتلاردا (عالى خەلق تەسۋەت شۇراسى، ھەمكارلار
اتفاقى، كەندە قومەتلەرنى، چوقۇلارنىڭ ياشاشلارنى ياقشاشلارنى جى قومەسى كىيى)
نەزەر آلامالى ۋاويغۇن چارەلەر آرامالىدىرلار.

سوك يىللەردە چوقۇللارنىڭ ياشاشلارنى ياقشاشلارنى جى قومەسى، جەمئىي
نەزەر ۋە دىقنى كىمىسەسىزلىك مەسئەلەسە دۇغرو جەلپ ايتىشىدۇر. قومەسىنىڭ
اختيارىندا اولان ماددى ۋە باشقا مەنسەب واسطەلەر ياردەمىلە او-قومەسى-بلان
اوزەرنە چوقۇللار يوردى آجماق سەھەسىندە آبارىلان ايشى كەشلىنىدۇر مەكەدە
مۇقق اولمىشىدۇ. بۇ ايشى ايجىن 1921-1926 يىنجى يىللەردە چوقۇق قومەسىسى
طرفىندەن خەلق مەعارف قومىسارلىقنىڭ اختيارىنا نام 124273 رۇبلە 76 قايتىك
پارا بوراقتىمىشىدۇ؛ 1926-27 يىنجى يىلنىڭ سەھەسى اوزەرنەدە بىزە 283526
رۇبلە 38 ق داھا وېرىلە جەكەندىر. بۇبلە كە، نەدە ھەمەن چوقۇق قومەسىسى-
نىڭ بوراقتىقنى بۇللار ياردەمى ابلە يىز اوقتىابىر ائقلاىنىڭ اون يىللىكى مەنسەبە
كىمىسەسىزلىكە قارشى جەدى سۈرەتدە مبارزە آبارىق، يىلە:
قۇللاردا 350 اوشاقلىق يىڭى چوقۇق يۇرتلارنى ۋە 150 آداملىقدا كەندە
تەسۋەت قولۇناسى آجىرىق؛ باكىدا كى اوشاق اولرىنەدە 500 نەفر قۇل ايتىك
مەمكەن اولماق دىر.

بۇنلارنىڭ ھامىسى اونى ئۇت ايدىر كە، كىمىسەسىزلىكى تەمەبلە قالدىرماق
ۋە بۇق ايتىك ايجىن چوقۇق قومەسىسى طرفىندە دۇغروندا يىراقتىقى ياردەملەر
گۈستەرلەمىشىدۇر.

لاكن آچىغىنى سويلەمەلىيك، سوبالىست شورا آذربايجان جەمئىيەتچىسى
اولان كېمەسىزلىككە نىسبەتەن، چوقچ قۇمىيەسىنىڭ كۆستەردىكى ياردەم كفايت
ئىتمەز قانداق ئۆزىدۇر.

كېمەسىز قالمىش اوشاقلاردان حقيقىي سۈرئەت بويۇك امىكىچى ئائىلەلەر
بارناماق و بولەلىكلەدە كېمەسىزلىككە كۆيىنى قازىماق ايچىن، بويۇك-
بويۇك ئىتتىپاقلىرىك، اجتماعىي تەشكىلاتلارلىك ياردەملەرى كۆيىنى كۆيىنى، كېمەسى-
سىزلىرىدە اولدە مەنسۇپ اوالدىقلارلىرى سەنئەت يېڭىدىن داخلىك ئىتەك و ياخۇد باشقا
تەبىئەتدىن اولان بىر كېمەسىزلىككە ئىشچىلەر ئادەملىرى سەنئەت و كەندەلى ياپماقدا
مەمكىن اولسىن.

كېمەسىزلىككە مەنسۇپ ئادەملىرى ياپماق ايچىن كۆيىنى زاماندا كۆرۈمچى ئىشلىرىمىز
بۇنىلاردان ئىبارەت اولماقدا:

- (1) چوقچ بۇنىلارلىرىنىڭ (اولرىنىڭ) ئىمىدىكى شەكلىنى ساقلاما;
- (2) چوقچ بۇنىلارلىرى شەكلىنى كۆيىنىڭ كەينىدىن بىلەنمەنى مەن پەلا. اوزەرىنى ياپماق;
- (3) ياقىن يىللاردا كېمەسىزلىككە ئامىلى قالدۇرماق و لىقۇ ئىتەك مەقسەدلى
ئىشى داھا كەينىدىن بىرەك و اجتماعىي شەكلى سالىماق.
- (4) بويۇك باشلىلارلىرى ئىمىدىكى چوقچ بۇنىلارلىرىدىن چىقارۇپ سۆيىرىدا بۇنىلارلىرى
(بويۇك باشلىلارلىرىك) ھەيىيىنى ئامىك- كەندە - تەسۋىقات قولۇنىيىسىنا و تەتقىقەومەللار
تولۇماقدا.

چوقچلار ئايەلە مەكتەپ ئارخىۋىدا كۆرۈنەچك ئىشلىرىك
مەتۇدىك مەقسەدى.

يازىنى: م. قۇرۇپەنىن.

چوقچ تەتقىقىي ئىشەنچ داھادا ئارتق ياقلاشلىماسى، چوقچلارلىرىك ئىمىدىكىدىن
كەينى، مەمكىن و تەشكىل ئىدىيىسى اولان ئاثير ئالتىنا قاۋسانلىماسى زامانى چوقچدان
تەتقىقىش. اۋچ-دۇرۇت سەنئەتلىك مەكتەپ، چوقچنىڭ اۋن ئىككى-اۋن اۋچ-ئىشى

اولور کن کئنده ایشینی یشیریر. بس سوگرا اونلار ایله نه ائمه لی؟ مکتبی قورتاردیقدا سوگرا چوچوغيك تحصیلنی کیم، نرده و هانسی یول ایله تکمیل ایدمه جکدر؟ یدی سئلیک مکتب قورولماسی فکری بیر چوق ایللریک حل ایدمه جگی مسئله در. بوگکا بنأده ایمدیکی احتیاجی بو ایش رد ایدمه بیر. حال حاضر- ده کی طلبلریمیزی مطلق ایمدی حل و قطع ائتملی ییک.

شهرده یاخود فابریق دائره سینده موجود اولان، هرگون یالکتر اوج- دورت ساعت چوچوقلارا درس تعلیم ایدن و اوزون یای آیلا ری ایسه قابالی قالان مکتب، چوچوق حیاتی نی تشکیل ایدجی، چوچوقلاری تربیه ندبرجی تاثیر حقینده قارشیدا بولونان مسئله نی طبیعی گینه ده حل ائمه بیر. دیگر طرفدن مکتب و مکتب ایشی ایله بیرلیکده چوچوق آقتیولیکی کوزومز او گئنده گیت- گیده بویومه ده، ایلریله مه ده در. چوچوقلاریک طبیعی اولان بو قوه لرینی فایدالی بر ایشه وقتلی وقتینده چه ویرمه ز، تطبیق ایدیلمه سی قیدینه قالماساق، اونلار فایالقلارا، اخلاق سزلیقلارا اقدام ائمه میش اولما جقلا ر. سوگرا، چوچوقلینی مدافعه ایشی ده صیراسیله قارشیدا، نوبته دوریر. بو ساحه ده لازم کلن تدبیر- لریک اتخاذ ایدیلمه و حیاته کیچیریلمه سی ایجاب ایدیر.

چوچوق حیاتی نی دریندن تدقیق ائتمیش اولساق، اولوقت آچیقجه سینه گورمه ربک که، مکتب و اونیک تاثیر، باشایشیک عمومی لاقیدگذارشلی اوجیندن بوزولیب گیتمه ده در. مکتبیک تربیه وی تاثیر ییک آزدرد. دوغریدان- دوغری به چوچوغی ایمدی حیاتدا هر شئی دن آرتق ورمق او بونی، خسته له تیجی آزار (قوماردا قیزیشماق)، «باغداد اوغریسی» و «آمیری قافاق» کیبی قهرمانلاری اولان کینو نماشلیری و کوچه اشغال ایدیر.

فابریقلریک «عمله قلوبی» کیبی اجتماعی مدنی تشکیلاتلاری؛ کندیک «قرا ت کومه سی» و باشقا بوگکا بگزدر سیاسی معارف مؤسسه لری ذکر اولنان جتنجه بیر نوع یاردیم ائمه به حسن رغبت گوستریرلر سده، لاکن اونلاریک رولی آیری در. و بو ایش اونلاریک عملی پلانلارینا دوشمه میشدر. اونلار باشلیجا باشلیلاری، بویوکلری اطرافلی تنویر ائتملی دلر. و بو سیه گوره همان تشکیلاتلار

چو جوقلاردان قورونماق مجبور بئنده اولمیش لرسده، آنجاچ چو جوقلار هر جور دوغریلق و گجلیک لرله یوکلرله منسوب قلوبلرله، قرائت کومه لرینه، یوکلر ایچون اوقونان له قسبالارا گینه ده بول بولوب گیلرلر.

فابریق قومیتلری نزدینده بولونان مدنی قومسیونلاریک ایز کتیخانه لری ستاسیونلری، سپورت میدانه لری واردر. اولار هر تورلی تنزه بابیرلار، فقط بونلار هپ بویوکلر ایچوندر. همکارلار تشکیلاتلاری رهبرلیکی اوزره مذکور قومسیونلار بیر قیقدده بیله اختیارلرینده کی باره دن چو جوق نامینه اولان ایشلره خرج ایتمه سیدرلر. لاکن اتفاقیک ولایت شبعه سیندن خبر سزین کوچوک فابریق اوزره کاری همان باره دن چو جوقلار ایچونده آزه-چوق بیر شئی صرف ایتمه-میش اولمیرلر.

شورا اجتماعیلیکینیک اورغانی حساب اولنان «چو جوق دوستلری» نامینده کی تشکیلات، سانکه اوشاق تریه سی ایشلری ایله گنیش مقیاسدا اولاروق جالیشما-لی در، فقط نه ایتمه لی که او. چو جوق کتله سینیک باشقا، دار بیر سه قتورینا مخصوص وظیفه لرله مقید اولمیش: مذکور تشکیلات چو جوق صاحبسزلیکی مبارزه سینى آپارماده در.

والدیلری چو جوقلارا یاردیم ایتمه که مقتدر دگللدر: بونلار آنجاچ اوز ایشلری ایله مشغولدر و بیر طرفدنده مرکب و جتین اولان چو جوق پرو-بله لرینه نه بول ایله یاناشیلما سینی یلیمیر و باجاربیرلر. فعله و کندچی آاو-دینوری ایچون اوقونان له قسبالار صبراسینده بیر دفعه ده اولسه، عمومیتله چو جوق تریه سی مسئله سی و چو جوغه دائر محاضره ویریلمه ییر. بالکتر صحیه قومیسار-لیغی، سود اوشاقلارینیک دوزگون تریه سی حقینده تبلیغات آپارا بیلمیشدر. مکتبه قدر تریه ایشلری مامورلری جسارتسز ایشلیرلر، مکتب یاشینده کی-لریک جتین و مرکب اولان ایشلری ایسه تویر ایدیلمه ییر. نه معروف کناچه و ژورناللر و نده اه قورلر موجود دگلدر. نهایت، گنیش چو جوق تریه سی ایشلرینه دائر لازم گن تدیرلریک اتخاذ و تحلیل ایدیلمه سی نیتله معارف شوبه لرینیک اوزینده نه اوزره تشکیل و نه بیر ایشچی تخصیص ایدیلمه میشدر. چیه چیلاق و چو جوق کتله سی ده اوز حالینه بیراقلمیشدر.

فقط بونيك ايله ييله يىگى تپده موسسلر تورمه ده، بنا ايديلمه ده در. ياي
مكتبلرى لنو اولنميشلر سه ده آنجاق ياي چوچوق ميدانچلر نيك عددلرى
چوغلير. مسكن يولداشلىقلارى و ابو قومونلرينده چوچوق اوتالارى، كونجلىرى
كشاد ايديلمه ده، جور-جور چوچوق تشكىلانلارى و فروزوفلارى آرتما ده.
درلر. بير طرفده كنجلر اولاجقارى عمله كلميش، بورادا رادى او كوكللى لرى
بالشميش، ديكر طرفده نه، درزى و جلد ساليق فروزوفلارى تاسيس ايديلميش.
سوگرا، باشقا بير بيرده كند تصرفاتى فروزوفلارى ييغيش، توپلاشيلار، اوز-
لرينه رهبر دوتيرلر. بعضا مجانى رهبر تاپماق ده ممكن سز دگلدن. بويله اولديقه ده
رهبر كوكللى صفتيله ايشلير. بو، چوچوقلارى و يىگى يتمه لرى معين بير
ايش اطرافينده مشغول قىلير. 1926 نجى سزه سى ياز فصلينده «يىلگى قوم در»
آدلانان ژورنال معين و اعلا بير موديل حاضر لانساي ايجون قوتفارس (رقابت)
اعلان ايتميشدى. بوگدا جواب اولارات، چوچوقلار؛ اتفاق سيپريا، آرخانگلس
كيبى اڭ اوزاق اولكه لرندن، شمال و جنوب طرفلرندن ييله اونلر و بوز-
لرجه پروژلر گوندرميش، صدا ويرميشلر. قوتفارس چوچوقلاريك ياراديجيلىقه كي
يوك باجارقارنى، طلبلرني عيان قيلميشدير. بويله كه، بيرنجى اعلان چوچوق
آقبوليكي درباسيني حر كه گنيرميش، جولانه سالميش اولدى. نادبژدا نيقولا.
يونانيك چوچوق ترييه سى حقينده «فعله غزيت» سينده يازميش اولدينى بير مقاله
عموميتله اوشاق ترييه سينه مخصوص جور-جور مسئله لر باره سينده بير چوق
مكتوبلريك اداره يه سيل كيبي تو كوله سينه باعث اولميشدى. يازانلار كيملر
اولديغيني ييليرمى سگز؟- فعله آتا، ابودار اولان آتا، جوان قيرمى عسكر كه،
اوزنيك ولدى بوقه ده، چوچوق ترييه سى ايله آرتق مراقلانير... ايشته محررلر
بونلار اولميشلر. مذكور شخصلر؛ بو ساحه ده ياردن ايديلمه سى زمانى چوقدن
يتيشديكى و چوچوق حقينده مسئله نيك عموميتله خسته، كسكين و ضرورى
مسئله لدن اولديغيني مكتوبلرينده اثبات ايديرلر، كه جكه ده نه ياباجقارنى دوشونمه.
ميش اولديقارنى آچيق سويله بيرلر.
بونلريك هامبسى چوچوق ترييه سى ايشلرينيك ييزده باشليجا تاخيره اوغرا.

دیڭنى گۆسترە بیلیر. اونىڭ ایچون ییز جلد اولاراق مسئلهنى ایلمرى سورمه-
لى بىك. الدن براقدیڭىمىزى قوغوب دوتمالى بىق.

گنیش ایشچی طبقەلى آراسینده کتلهوى تبلیغات آپارەالى در. هر بیر ایشچی
قادرین و فعلەیه گوج اولمیان چوجوقلاریمز حقینده کى ژورنالیک اطرافینده
اوقوجیلریك يالکیز ییغیشماسى دگل، اوندە اشتراکە ییلە جلب ایدیلەلىرى
گوندهلیك مقصدلریمزدن. سایلمالى در.

تريه مسئلهلى شرحى ایچون کتابچەلر و فعلە، کىدچى آاودى توریندن
اوترى دىرى له قوتور قادروسى حاضرلانمەسى مسئلهسى؛ سوگرا سیاسى معارف
اورغانلىرى و همکارلار اتفاقي کتلهوى و مدنى معارف ایشلىرى پلانلرینه بو
مسئله نىڭ ادخالى نوبته اولان، - دىملی قاینى کسن مسئلهلردر.

چوجوق میدانچەلىرى، قلوبلر، قلوب اوشاق اوتالارى، سبورت ستاسیونلارى،
چوجوق تترە بازارلى و غیرە حقینده کى قارما قارشیق، تشبث و فکرلىرى نظامە
سالماق؛ چوجوقلاریك سربست تحصیلى و طبیعى طلبلرینه مخصوص ویرده تختیقا به
عائده مسئلهلر ایچون قونسولتاسیا (مشورت) تشکیل ایتەك؛ چوجوقلار ایچون
تاثيرى اولان و اڭ قوملى عامللردن سايلان کینوی، آله گنیرمك، قاعدهیه قویماق
ایشىك گلهجك انكشافى ایچون گینهده ضرورى حساب اولنان مکتب خارجى
ایشچیلرى معلملردن حاضرلاماق؛ چوجوق کتله سینك مدینىچى حرکاتى
انکشافینده پیونەر تشکیلاتینه مخصوص رول و موقعىنى دوشونمك والىخ... مسئلهلر
اوزە رینده حال حاضرده جديتله چالیشلماسى لازم گلیر.

بو مسئلهلریك اكرى دخى يوله قویولمیش. چوجوق کتلهسى آراسینده
گنیش تريه ایشلىرى حقيله موقعینى اشتغال ایتەدهدر. آنتچاق ییزده ایشىك
مەتودىقاسى موجود دگلدەر.

لاکن مەتودىقا ترتیب ایدیلەمەسى مسئلهلى اوزە رینده اساسلى چالیشلمالى در.
مکتب خارجى ایشلىرى، داها دوغرىسى چوجوق کتلهسى ایچرىسینده گورولن
گنیش تريه ایشلىرى انکشافینده کى مەتودىك پرویلەم حقینده اڭ اول
دانیشلماسى بیر راي الدە ایدیلەمەسى الزم در.

ییزیم ایچون مکتب خارچی ایشینیك نفلت مرکزى؛ چوچوق کتله سینی تشکیل، چوچوق اجتماعیلیگینی تحریك ایشمك، رهبر اولماق وظیفه لرینده چوچوق کتله سى و یگی یتمه لرلیك مدنیتیجی حرکاتی و سربست فعالیتلری انکشافلرینده و اولنریك آقنولشمه سینده اولمالی در.

ییزیم مقصدیمیز، هر بیر یول ایله چوچوق اجتماعیلیگینی کشف ایتدیره رك، بو ایشده باجاریقلی رهبرلیك ایشمکله هر کوچوك وطنداشیمیزی اتاقیمیزیك قورواشیندا چالیشماغا حاضرلاما قدر.

ییزیم ایچون چوچوق کتله سى ایجریسینده اجرا ایدیلن مکتب خارچی ایشلرینه مخصوص پرویه لم و چوچوق حرکاتی پرویه لمی فرق سدر، هرایکسی بیردر. بوگنا بنا مکتب خارچی ایشلرینه اقدام ایدیلیرکن، پونه ر حرکاتی بش ایللیك تجربه سى بوتون ووقت و یاگیشلیقلری ایله حسابا گوتوریللمی و دریندن تدقیق ایدیللمی در که، گله جکده بیرده سهولر تکرار اولنماسین و گوزیمز اوگینده چوچوق کتله سى مدنیتیجی حرکاتی انکشافی ایشلرینده پونه ر تشکیلاتینیك رول و موقعی معین ایدیله یلسین.

اساس مه تودىك پرویه لمیك بو جور توریر ایدیلمه سى اعتباریله خصوصی مه تودىقا مسئله لرینه گلدیکده، بورادا ایکی جتیك ایلری سورولمه سى لازم گلیر: بونلردن بیرى کتله وى تربیه ایشی مه تودىقاسى و دیکرى فروزوق ایشی مه تودىقاسى در. کتله وى تربیه مه تودىقاسى آدی ایله دوشوندیگیمیز: چوچوقلاریك کتله وى عموم دائره تعطیلی، دیمونستراسیونلرده اشتراکلى، سورت شنبلیکلری، کتله وى سیاحتلر، خلاصه چوچوق کتله سینی تشکیل ایشمك ایچون استفاده ایدیه یلیدیگیمیز بوتون سیاسى و مدنى جیقبشلر یاخود غیره تدیرلریمیزدر. سانکه بو ساحه ده تام انقلابدان برى تجربه لریمز اولمالی در. زیرا بوراده ایش قولایلیقلا گیتمه در.

فقط حقیقت بونیک عکسینی اثبات ایدیر. گوستریلن تدیرلرلرک نه موسیال جتنی، دبعلی ایشیک تمام دیره گى فوق الماده فنا بر حالده تاسیس ایدیلمشدر. معین تاپشیریقلر آلماق، فعلا یوکسلمك، علاقه باغلاماق، هر بیر حالى آجیق

گوزله و قولله قیو قاعده ده بایماق بیرنه چوجوقلر سسئلیک، یوز غلیق، فایداسز لبق حس ایدیر، غم گیریجی ترافارمله اوغرا شیرلر. کئله وی تاثیراته دائر مه تودیق تار تیب ایدیلیمه سی اوزمه رینده چالیشمالی و کینه دهه چالیشمالی در. چوجوق کئله سینی تشکیل ایدن کینو رادی او، چوجوق مطبوعاتی ایشی کیبی عامللر همان تاثیرات صیراسینه داخل درلر.

چوجوق مطبوعاتی اتفاقی اوزاق اولان اولکه و کوشه لرینه قدر ایشله ییر، اون ییگلرله چوجوقلر یازیلانی گوریر، اوقوییر ایشیدیرلر. لاکن نه قران و کاغذ واسطه سیله چوجوقلره و بر دیکیمز معلومات ییر او قدر تکمیل ایدیلیمه ییر. چوجوق ایچون کینو شکلری، بدیی اثرلر، سربست تحصیلدن اوتری کتابلر، غزیه، ژورنال تیلری معین ایتک یاخود حاضر لاق، چوجوق طلباتی کشفی یوللارینی گوسترمک مه تودینا نوبتی مقصدلرینی تشکیل ایدیر.

قرو زوقی تپینده اولان و چوجوقلره گورولن درین ایشاره مخصوص مه تودیک مسئله لر داها دا مرکب و چین درلر. گنج طبیعیاتچیلر قرو زوقی تپینی تجربه اوزی کشف ایتیش. بو قرو زوقلر مه تودیک نقطه نظر دن ییر چوق مثبت جهتلره مالک اولدیلاری کیبی عمومیتله منفی جهندن ده عاری دگللدر. اُک بویوک قصائلری اودر که، گنج طبیعیاتچیلر قرو زوقی باشلیجا ضیالی چوجوغی کئله سینه منسوب تشکیلات اولدیفیندان، فله و کندجی گئیش چوجوق کئله لر اوندردن اوزاق دوشمیشلر. مذکور چوجوقلریک بو قرو زوقلره جلیب ایله معلومکه، ایشیک مه تودلاری دا طبیعی ده کیشه جکدر.

سپورت و اویونه و بونلاریک یداغوزی اهمیتینه دائر مسئله لر چوجوق کئله سینی تشکیل ایدن واسطه اولدینی اوزره تدقیق و تحلیل ایدیلیمه ییر. اویوندن ییز چوجوقلری میز قورو ییریق. اوندان آرتق امتاع ایتمه ده میک، لاکن اویونیک، ظن ایتدیکلری کیبی ییر مکتبه قدر یاشینده دگل، حتا مکتب یاشلی چوجوق کئله سی- اوقوجی بنی مقصیر قیلیمه- جوانلر و بویو کلریک حیاتینده حقیله موقع دو تماسی کر کدر. بو عامله مالک اولماق، یداغوزی ساحه سینده اوندن استفاده ایتک ییزیم ایچون مهم در.

رهبرلیک و رهبر مسئلهسی، مکتب خارجی ایشینک اهمیتلی مسئله لریندن بیریدر، بو آنه قدر حله بیز یگی پیداغوزی قومسی حاضرلاماق سیستمی ایله بالکیز بویله دیملی تازه مکتب پیداغوزی روحینده عموم تحصیل ایشینی گوره ییلن معلم، آدام حاضرلاماده ییک. تریه ایشی و اونک مه تودیک یوللاری ایلمدیکی و مگله جک پیداغوزبق دقت ساحه سیندن دوشمش. یدووزلر، ید- تیخیقو ملریک نرادیسون اوزره ترتیب ایلمیش اولان تدریس بلانلارنا یگی دن باقمالی، اونده چوجوق کتلهسی تشکیلی و تریه ایشلری اصولرینه حقیله بیر ویرملی ییک. ایلمدی ایشله بن معلمک اوزینی کنیش تریه ایشلری مه تودلاری ایله آز چوق مسلح قیلمانی ییق. «مکتب معلمی» بالکیز بیر معلم دکل، چوجوق اجتماعیلکینیک مشورتجیسی (Konsyltant) یدا اولمالیدر. بو احتیاجی پیداغوقلریک اوزلریده حس ایتمه میش دگلردر؛ حاضرلیق یاییر کن بو طلبلری حسابا آلمالی، بونلره جواب ویرملی ییک.

نهایت ایکی - اوج ایل اجتماعی ایشلرده جالشمیش، تشکیلاتیجیلده بعض اعتیادلر قازانمیش و مختلف قوروزوق ایشلری تیتنه ماتیربالار نیمسه میش اولان اوشاقلار چوجوق آقبولیگی ایشینده و عمومیتله تطبیقاتده گوزل معاونت ایلمیلرلر. دیگر طرفدن اونلر اوزلری چوجوق مطبوعاتی محرری، قوروزوق تشکیلاتجیسی دگلرمی در؟ چوق اولان یار دیمجیلاریمز آقبونی باجاریقلی اوغراشدیر مالی اونلردن استفاده ایتلمی ییک.

قارشیمیزده کی تحلیل ایلمه جک مه تودیک مسئله لر ایشته بویله لری در.

مکتب ایله پیونەر تشکیلاتی ایشلری تجربه سیندن
گوتورولمشدیر.

بازانی: ی. قوشنیر.

هم مکتب، همده پیونەر تشکیلاتی الا اصل بیر مقصد اوغروندا اوغراش- حالی درلار. بو مقصدسه قومونست جمعیتی قورولوشندا اشتراک اقداری اولاییلن فعال عضو تیشدیر مکدن عبارتدر.

گوستریلن ساحده اونلار (مکتب ایله پیونەر تشکیلاتی)، قباقدان مناسب شرائط و اویفون زمین حاضرلارماسینا سعی گوسترمزلسه، وظیفه‌لرینی حقیقه ایفا اینمکه لایق اولمادیقلارینی آکلانمیش اولورلار.

پیونەر تشکیلاتی ایله ضد کیدن ییله بیر شورا مکتبینی ییز هیچ‌نصوریمزه کتیرمه‌ییریک. بویله‌ده نشوونما ایدن گنج نسلک تریه‌سینه تاثیر بابان تام عامللر یکونیندا مکتبیک رول و اهمیتینی حسابا قویمايان پیونەر تشکیلاتینی تانیما ییریق.

فقط بیر مقصد، بیر فکره خدمت ایدن مکتب ایله پیونەر تشکیلاتی نیک بیر بیرلری ایله تام قاووشماسی، یک‌دیگرینی عوض ایدمه‌مه‌سی، مسئله‌ده بیر چوق قارانیقلار آکلانمیشلار لایقلار عمله کتیریر. اوکسا بنا بو وضعیتی آیدینلاشدیریلماسینا، مکتب ایله پیونەر تشکیلاتینی بیر بیرلریندن آیران خصوصیتلریک ایضاح ایدیلیمه‌سینه آرتق لزوم واردر.

«حاطه ایدن حیاتی مشاهده و تدقیق اینمک اوگره‌نمک باجاریقلارینی مکتب چوققلارا هر کونده اوگره‌دلن معلوماتلار یکونینده او سیسته‌ماتیک یولله ویرملی و بو حیاته یایلاجق تاثیریک منتظم، مقصدلی و بلان اوزره اولما یینی دوشوندورمه‌لی‌در.

پیونەر تشکیلاتی حقیقه چوق ایشلری و تشبثلریک رهبری، تشکیلاتجیسی اولمالیدیر. اوز اشتراکی ایله او، ایشده معین انضباط، آکلایق توره‌تمه‌لی‌دیر.» (ن. ق. غروبسقا).

بویله‌که، نادیژدا نیکولایونانیک رابی اوزره، مکتب اجتماعی تریه ساحه سینده معین تابشیرقلاریک حیاته کبچیریلیمه‌سی ایله مقید ابکن، پیونەر تشکیلاتی عین تابشیرقلاریک ایلریله‌مه‌سی ایچون محرک بیر ماکنیا شکلینه گیریپ رول اوینامالیدیر. عمومیتله مکتب طلبه‌لری قولله‌قبویشیک آوانگاردی اولاراق، مذکور تشکیلاتیک مکتب ایشلرینده گرکلی هیجان توره‌تمه‌سی، مکتبی الهاملاماسی لازم‌دیر. الحاصل، پیونەر تشکیلاتی بوتون فکرینی اجتماعی یگی‌لیکلر و چوق ایشلری ساحه‌سینه مقید قیلمالیدیر.

پیونەر حرکاتی، اجتماعی سیاسی بیر تشکیلات اولدوغندان، طبیعی فعله صنفی آواشاردینی غمله گئیرن قومونست فرقه سی رهبرلیگی آلتیندا بولوناراق، عموم قومونست حرکاتی سلسله سینک اورتا بندی سایلان گنجلر اتقافی واسطه سیله ده یوروتلمکده دیر.

فقط پیونەر حرکاتی ایله یالکز بیر فرقه مراقلا نمایر.

تازه مکتب چوجوقلارینک سرست فعالیتی و منتظم قولری اوزره گیت کیده محکم لشدیگی مدتجه پیونەر تشکیلاتینک، یعنی مکینک اک آقتو اولان بو حصه سینک رولی، مکتب ایچون تامای لکده و طبعی اولاراق، معلملردن اوتری ده یوکسک اهمیت کسب ایده ییلر. پیونەرلر اشتراکی اولماق سیزین بگی مکتب قورماق عقله سیفاجاق شئی ده دگیل دیر.

معلملر، پیونەر تشکیلاتی ایشلرینک شکل و مضمونلارینی دریندن وآبدین-جاسینا دوشونملی دیرلر.

مکتب داخینده اولاراق، پیونەر تشکیلاتی واسطه سیله یوریتیلن پیونەر ایش-لرینده، معلم کتله سی اوز موقعینی معین ائتمه بی باجارمالی و مکتبدن خارجه کی پیونەر حرکاتیندان مخبر اولمالیدیر. عکس تقدردمه معلم کتله سی و پیونەر تشکیلاتی بیر ییرلرینی آکلایما یاجاق، اولنلارینک ایشلرینده موافقت اولما یاجاق، عمومی و واحد خط ضعف لشه جک، یوزیلا جاق دیر. اصلده ایسه بویه اولما مالیدیر. یوقاریدا سوبله نیلدیگی کیبی، بونلار عمومی مقصد و مراق اوغری ندا چالیشماق، چوجوقلارا مطابق تربیه و برمکه قومونست جمعیتی معماری، مبارزی بیتشدیرمای دیرلر.

پیونەر ایشلرینده معلملرینک اشتراک و یاردیم لاری ییرده اونیک ایچون گر کلیدیر که، مذکورلارینک پیداغوزی تجربه و مه تودیک بیلگی لریندن بو خصوصه ضعیف و آز حاضر بقلی اولان دهسته و فورپوست رهبرلری استفاده ایده جک مهاره تله شه جکاردیر. اتفاق عضوی اولان کنج رهبرلر اوز ایشلرینه بیر چوق تازه لیک لر.

ھېجان، ذوق، سىرتلىك يىرىدۇر. كۈزۈل مەرتلە چوقچىلاردا ياناشا بىلىرلەر. فقط پىداغوزى سەھىيەدە اڭ ابدائى شىلىرى يىلە اكر اوقات اونلار آڭلاماير، دوشونمە يىرلەر غوس پروگراملارى طلبىرلە آشنا اولمايرلار. بودا آخىر تىجەدە اجتماعى تىريە ايشلىرىنى ضرر توقىندىر مىش اولور.

معلوم كە معلم يىونەر رەبىرنە اوز ياردىمىنى، اونىڭ ايشلىرىنى سىرت قاعدەدە اولاراق تىقيد ايتىمك، سىرتىمىكىنى بوزماق، اونى سىقماق، نفوذدان سالىق بولى ايلە دىكل، بولداشلىق سىقتىلە ومەتودىك معلوماتلار اوگىرىمك واسطەسىلە كوسترمەچىكىدۇر. دىگەر طرفدن رەبىرلىك بەضا مەلەملەر اولان اعتمادسىزلىقنىڭ كوكىدن قالدۇرىلماسى لازم كلىر. بورادا مبارزە مەحض چوقچا عائد تائىرە مالك اولماق، اونىڭ اوستە ايتىبار قازانماق دان عبارت اولمايىب، ايشلردە قارشىلى ياردىما ير ويرمك، قايدا گىتىرمك اوغرىندا آپارىلمالىدۇر.

پىداغوق ايلە يىونەر رەبىرلىرى يىرلىكىدە ايش كوزىملى دىرلەر. ولادىمىر ايلەچىڭ ياراتمىش اولدىنى گىچلەر اتفاقى دعوت ايدىن VII نىچى قورولتاي دا: «معلم لرىك يىونەر دەستە و فوربوستلارى ايشلىرىنى جىلىنى داھادا آرتىرمالى، كوج لىدىرملى در.» فكىرنى ھم تىكراراً اقرار ايتىمىدۇر. مەكتىپلىك آرتىماسى يىونەر تىشكىلاتلارنىڭ ايلدىن ايلە سابىز، حسابسىز اولاراق چوقچالماسى، بونلارىك ايشلىرىندە ھەلىك يىر او قدر رابطە مەكەملەشمەدىگىندىن، ايتىمەنىن موافقت سىزلىكە (parallelizm) م باعت اولايىلر. بورادا باشقا شىلردە كوزە چارىرە: بەضا مەكتىب بويوك جىدىت اوزىدە اويلە يىر ايش يا وظيفە ايلە اوغرا شىركە، اجاسىنى چوق يونكوللىك ايلە يىونەر تىشكىلاتىنادا حوالە ايتىمك مەمكىنىز دىگىلدۇر.

بو كىبى مەشلەر باش اجتماعى تىريە دائىرەسى جىيىندە يىغىشان قوغرانسى و ھم گىچلەر اتفاقى VII نىچى قورولتايىنى مشغول ايتىمە يىلمىدى. بوتون روسىە لەنىن گىچلەر اتفاقى قومىيەسىنىڭ VII نىچى قورولتايى قرار وىرمىشكە، مەكتىب ايلە چوقچوق حركاتىنىڭ تىمامى تىمامىنە يىرلشمەسى نقتە نظرى دوز اولان يىر فكىر دىگىلدۇر. زىرا مەكتىب تىحصىل - تىريەنىڭ دولتى

بیر شکلی اولدینی گیبی چوجوق حرکاتی دا اساساً اوشاقلارا مخصوص صرف قومونست تشکیلاتی در و گوستربلن قعله نظریك تطبیقی پیونەر خطی ایشلرینی بیر قدر ضعیفشدیرهرك، اهمیتدن دوشوره ییلیر. پیونەرلر و پیونەر تشکیلاتی تاثیرنده بولونان چوجوقلار بو تشکیلاتدان اوزاقلاشمیش اولارلار. «اجتماعی فایدالی» ایشلریك مکتبده اجرایی مکتب واسطه و تشبیه ایله اولمالیدیر. پیونەر تشکیلاتی ایسه بو ایشلریك ایلریمهینه آنجاق مطابق تاثیر گوسترمهچکدیر، فکری گینه دوز دکلیر و بو جور نقطه نظرله آجیق مبارزه آپاریلماسی ایجاب ایدیر. عکس تقدیرده «اجتماعی فایدالی» ایشلر حقینه اولان تشبیهلر پیونەر تشکیلاتی بونیندان بسنون گوتوریلیمیش اولیر. حالبوکه اجتماعی ایشلریك گورولمهسی پیونەرلریك اساس وظیفه لریندندیر. اجتماعی ایشلر عمومیتله هر بیر اجتماعی سیاسی تشکیلاتیك و خصوصاً چوجوق حرکاتینیك منشائی دیر.

اودیرکه، مکتب تشبیه اولان هر بیر اجتماعی ایشیك مکتبده اجرایینا بالکتر بیر تاثیر یابماق ایله کفایتلرلی دکل، اجتماعی ایشلری بلا واسطه پیونەرلر اوزلری گورملی دیرلر. تحریك ایدیجی اولان بو ایشلر آنجاق قومونست اعتدالاری قازاندیریلماسینا متین بول ویریر. «پیونەر تشکیلاتی اوز ایشلرینی چوجوقلاریك اجتماعی حیات، مبارزه و فعله صنفی قوریلشینداکی آقبو اشتراکلاری اوزرینده تشکک ایدیر. بونلاریك بوتونی فرقه و گجیله اتفاقی قومیتسی رهبرلیگی آلتیندا کیچیر.» (عموم روسیه قوهرانسی یکونلاریندندیر). قومبله قس سیستمی و غوس پروگراملاری اساسلاری تطبیقینه مهم یردوتان چوجوق محیطی قوریلشی ایچین اهمیتلی بازا تشکک ایدن اجتماعی ایشلردن مککیك، بیر دولت موسهسی اولاراق، مطلق بویون قاجیرا یلهجکی ظن ایدیلیمه سی گرگدیر.

اوز ایشینی بلانلاشدیریرکن، اجتماعی ایشلریده مکتب حسابا آلاجاغینا شبهه یوقدیر. فقط اساسا دولت مؤسسهسی ساییلان مککیك قارشى سیندا گینهده مسئلهلر واردیرکه، اونلاریك حیاته کیچیریلیمه سیلهده مقیددیر. او چوجوقلارا

تام تحصیل مدتیته لازم گن معلومات و تعلیمی اعتیادلار ویرملی دیر. خلاصه بلانلارینی معین ایدیبده هم مکتب، هم جوجوق حرکاتی کندی ایشلرینی اوپله بیر قاعده اوزره مطابقتدیرملدیرلر که، قبالیلرینده اختلاف، موافقتسیرلیک هیچ بیر موقع دوتاماسین.

1925 نجی سنهسی 29 مایدا، تولا شهرینده ییغلان مکتب ایشچیلری قونفرانسیندا و.ر. و ودهنسکی یولدایشیک ویرمیش اولدییی «کنجدر، پیونەرلر و مکتب ایشلری رابطهسی» موضوعیندا معروضیه مخصوص تهزیهسارده یازلمش دیرکه: «تولا تطبیقات - نمونه مکتبیینیک تجربهسی گوسنیررکه: کنجدر پیونەرلر و مکتب ایشلرینده لازم گن موافقت حصوله گتیریلمهسینه آشاغیکسی مسئلهلر مساعدله گوسنرر یلمشدی:

- 1 - انقلابی تعطیللربک کیچیریلمهسی.
  - 2 - نوبتی قامپانیالارینک اجراسی.
  - 3 - قیرمزی اوردویه و کنده شیف تعینی.
  - 4 - اجتماعات پروگرامی ایله کنجدر قروڑوقلاری پروگراملارینی موافق-لشدیرمه.
  - 5 - فیزیک و کیمیا پروگراملارینا، رادیو، هوا فلونی و کیمیا کوکوللی-لری جمعیتلری حقیقده ماتیریل داخل ایدیلمهسی.
  - 6 - مکتب صنعتخانهلری پروگراملارینیک پیونەر دستهسی صنعتخانهسی ایشی ایله ییراشدیریلمهسی.
  - 7 - غروپ یاخود عموم مکتب زورنال و غزبهلری ویریلمهسی.
- ایش گونینیک تقسیم و تنظیمینی (ره غلامه تینی) عمله گتیرمک مسئلهسی، مکتب ایله جوجوق تشکیلاتی ایشلرینیک موافقتدیریلمهسینده جتن و مباحثهلی بیر مامهنت تشکیل ایدیر.

بو خصوصدا آشاغی کی گوسنریشلره یاناشیلماسی فایدالی دیر:

- 1 - مکتبی معین بیر استحصالا یاناشدیرمالی که، اوندا اوقویان کنجدر اتفاقی عضولری و پیونەرلر همان استحصالیک اوزرک و دستلرینه تحکیم ایدیلسین لر.

2 - عموم روسيه له نين گنجلىر اتقافى قوميتيه سینه مخصوص مكتب اوزه كى تشكيل ايمهلى.

3 - گنجلىر اتقافى عضولرى و بيونهرلر تشكىلاتلاردا گوردىكلىرى ايشلرلىك مقدارىنى تعين ايله مەلى.

4 - مكتب ايشينه عائد تدرىجى نوتالار ويرمهلى.

مكتب ايله گنجلىر و اتقافى بيونهر تشكىلاتى ايشلرینه مخصوص رابطه حقينده اولان مسئله بوگونه قدر مكتب ايچون اوز نوبتلىك اهمىنى تاشيمادادير. اونىك ايچون بو مسئلهدن اوترى تشكيل ايدىلن خصوصى مەنودىك قوميسوندا مذكور مسئلهنىك بيرنجى سیراده مذاكره قوبولماي لازم كلىر.

بو قوميسوندا گنجلىر اتقافى قوميتەسى ايله بىداغوفلار، مكتب رگىجلىر اتقافى ايشينىك اتلافدا اولاراق اجرا ايدىلمە سینه مانع توره دن سىلرى آجمالى و گوسترملى ديرلر. بو فقرەنىك آيدىنلاشماسى ايسه معلم كىلەسى و گىجلىر اتقافى عضولرى ميانىندا عملە گلن دانىشقلارى كسەك ايشە خال وىرن ائىكلرلىك كو كدن قالدېرلماسينا يول گوستره چكىدر.

مكتب ايله بيونهر تشكىلاتى ايشلرلىك رابطه و اولونماسينا مانعلىك گوسترن، بيرده عين تشكىلاتىك اوزىنىك مكتب خىيىنده بير جور شكىده اولماسى دير. آرتىق اتشار تاپان تشكىلات (فورما)، مخلف دىتلەرە منسوب چوچوقلارى بيرلشدېرن مكتب فوربوستلادىدر. (دىتلرلىك مقدارى بىغاً 80 - 90 قدر اولايلىر.)

مكتب فوربوستلارى چوچونلارى جور جور استحصال و همكارلار اتقافلارى نىزدىنده تشكيل ايدىلمەش بر چوق دىتلەرە عضو اولدىقدا، مكتب ايله بيونهر ايشينىك رابطه لشمەسى دىهاداچىتىلىشېر.

بو مسئلهنىك اصلاح ايدىلمەسى مهم و كر كلىدر.

عموم روسيه له نين گنجلىر اتقافى قوميتە سىنىك VII نجى قورولاندا آشغى دا گوستىرلىن قرار قوبله كىچىمىشدير: «ممكن اولان بيرلرده مكتب و دىتلرى قومبلە قناشدىرمە، محلى استحصال برىنسىبى اوزره عملە كىتىرلمەلى دير». بو قرار

مەكتەپ، ياكى مەھلىدە اولان استىماللاردان چوقۇن كۆتۈرۈلمەسە بولۇپ بىرە جەڭدەر. عىن تەدبىرىك نەتىجەسى اولاراق، مەكتەپ فورپوستلارنىڭ تەستىقلىرىنىڭ مىقدارى آزالاماسىنا امكان اولاجاغى كېيى، مەكتەپ ايله بو دەستەلەرنىڭ؛ بۇتون روسىيە كىچىلەر ئىتتىپاقى قومىتەسىنىڭ نام روسىيە (ب) فرقىسى قومىتەسىنىڭ مەنسۇب و استىماللاردا بولۇپ ئۆزە كىلر ايله مەكتەپ فورپوستىنىڭ و مەكتەپ ايله مەھلىدە اولان موسەلەرنىڭ آزالارنىدا رابطة عملە كەلمەسە بولۇپ اولاجاقىدەر.

تەسەفف، كۆستىرىپان قارار اېمىدىيە قەدر جىانە كوچۇك مىقياسدا كىچىرىلەر. بەئىز مەكتەپلەر بو مەسىلەنى باشقا سىناق حل اېدېرلەر. بۇنلار فورپوستلارنىڭ يېرىنە اوز ياتلارنىدا دەستەلەر دوزەندىرلەر. بۇدا خۇسۇساً طلبەلەرنىڭ يېر خەسەسى لېلى. اولان مەكتەپلەردە آرتىق تەطىق اېدىلمە دەيدەر. بو فقرە ئالتە اېشى چوق بۇنۇكول- لىدىرەش اولۇر. فقط بو اېشنىڭ اوز مىنقى جەننەلرى واردېر. مەكتەپ دەستەسى يۈنەلەرنى باشلىچا مەكتەپلەر احاطەسىندە داوارانېر، بۇلە دېمەلى، كەندى شېرەلەر ايله يېشىرلەر، بۇنلارنىڭ اېتەرەلەر اولكىنە نېسبەتاً كېشى اولمايەر، بۇيۇك فەلە كەلەسىندەن اېراق دۇشمېش اولۇرلار. لاکىن فەلە كەلەسى، بېسقولۇزىلارنىدا كۆستىر- دېكى تەتارىت اولار اېچۇن دىگرسىز دىگىدەر.

كىچىلەر ئىتتىپاقى اوزە كىلەر بولۇپان مەكتەپلەردە يۈنەلەرنىڭ رولى داھادا بو كىك دەر. عومۇمىيەتلىك اوزەك، مەكتەپ جىانېندا مەھمىر عامل اولاراق، «كەندىنى ادارە اېتمە» اېشى، تەلىم- تەربىيە قۇرۇلۇشى و غېر اېشارە مۇطابق تەتارىت كۆستىردېكى كېيى- مەھمىسە مەعارف اېشلىرى ساحەسىندە مەكتەپ خارچىندە اولاراق، مەھمەد «جەمئەنى فائىدالى» اېش خۇسۇسىندە بۇتون مەكتەپ آقتىۋىنى كەندى آرقاسىنچا سۈرۈكەيەر. كىچىلەر ئىتتىپاقى غۇزۇي اولماپان طلبەلەر اېسە اېشلىرىنى اوزە كىك كۆستىرىشە مۇطابقلىشىدېرلەر.

فقط بورادادا يېداغۇقلار خەزىرى مەكتەپ جىانېندا غەملىك سايلان نام روسىيە لەنن كىچىلەر ئىتتىپاقى قومىتەسى اوز كىيىنىڭ رول و اھمىيىنى يتر درجەدە قېمەتلىدېرەمەيەرلەر. اكراتواقات مەكتەپ اوز كە سەت اولمايدىغىندەن، مەملىلەر اوزك جىانېندەن اوزاق دۇشۇب، تەشكىلاتچى اولان چوقۇقلارنىڭ باجاربىلارنىڭ لازىم

كلن استفادىمى ايدەمە يىرلر، ايشارىندە قوتاق عملە گلمە يىر. بوكىي مانعار
تېجە سىندە اولاراق گىجىلر ايشى ايله تىلىم ايشى آراسى اوزولبر.
يىر چوق واقت چوجوقلار اوزلرئە گوج اولان ايشلردن بايشىرلار.
بويلە اتفاقدا پىداغوقسىز ايش برىمە يىر.

قارشىلىقلى دوشونچەلىك: بويوك كوجوك آراسىندا موافقت. بايشىقلىق
اولماسى؛ مكىتيك محلى استحصاللار ايله صبقي علاقەدە بولونماسى والىخ مثبت
شرائطلر موجود اولدۇقدا، پۈنەر تشكىلاتى و جوانلار اتفاقى مكتب ايله
بالگىز قوتاقدا ايشلەمك دگل، گىج و چوجوق حرىكانى و هم مكتب يىر
يىرلرئى تكمىل قىلىرلار. چوق واقت مشترك موضوع ايجون اساس اولاراق،
مكىتيك ايشى گوتورىلىپ باگىجىلر اتفاقى خطى باخود يۈنەر خطى اوزرەدە
تحليل ايدىلىر. سوگرا ايسە عكسى تكرر قىلىنىر.

بودر يىر قاچ مثال: (رادىشوف بولداشيك نامىنە موسقوادا موجود «تجربە
گورك مكىتى» نىڭ ايللىك حسابتىندان آلىنىشىدۇر.)

«مكتبەدە قولاي تشكىل ايدىلمىش اولان جوانلار اتفاقى اوزگىنىك وارلىقى
سىيىلە اتفاق ايشلرئە بوتون لىلى و نهارى طلبەرلر جلب ايدىلە يىلدى. كوجوك
غروپا منسوب اولان اوقىباىرچىلار دستەسى و پۈنەرلر باشلىجا ايشلرئى بوتون
موسەنىك حياتى ايله باغلامىشلاردىر. خصوصاً چوجوقلارنىڭ اجتماعى سىاسى
ايشلىرى بويوك وگىنىش مقاسدادىر.

مكتب جىيىندە يىر حىرا اجتماعى سىاسى فروزوقلار موجوددۇر. بولار
دائىما درىن تحليلات ايله مشغولدىرلر. مذكور فروزوقلاردا اشتراك ايدىلردن
بىضلىرى، دائرە قومىتەسى و گىجىلر اتفاقى قومىتەسى تاپشرىقلارى اوزرە فەلە
فروزوقلارنىدا رەبرىك ايدەرك، اوز فروزوقلارنىدا اوگرندىكلىرى معلوماتى ياقىن
زاوود و فابرىك فەلەلرى مەجىطىندە حىاتە كىچىرىرلر.

پۈنەر دستەلرى، ايشلرئى بلانلاشدىربركن. مكىتيك استحصالى پلاننىادا ال
آپارمىش اولمايىرلار. بويلەلىك ايله چوق ايشلردە مكتب ايله رابطة عملە گىلەش اولور.
مثلا بويلە: «كندە موضوعىنى تحليل ايدىركن، مكتب طلبەلرى خاتىقوف

كەينە تىزە ياپوب، بو كەندىك يۈنەر دەستەسى و يۈنەر خەتلى ايشلىرى ابلەدە تام تانىش اولدىلار، رابطة گېرىشىدىلار.

عين مەكتىپك يۈنەرلىرى اوز بلانلارى اوزرە مەكتەپ ايجون باي بازاسى (چوجوق ميدانچاسى) آجمالى ايدىلار. بوگە بىئەل ايشلىرى دىرلىرىندە (كە مەكتىپك تدرىس بلانلاردا داخلى ايدىلمىشىدۇر) اوللار تام قىش موسمىندە تەلىماتچى دىھرىلىكى ابلە ميدانچا ايجون تدرىجا اوبونچاقلار خاسرلادىلار.

مەكتىپك سەنت غروپنا (گىتەرە و يۈك يۈنەرلەر) تاپشۇرىلمىشىدۇر كە، «ساقى» زاوودىنى تەدقىق ايدىرگەن، كىچىلار و يۈنەرلەر دەستەسى خەتلىرىنە عاندى اوللاراق عەموم زاوود غەزىتەسى وىرىلمەسىندە اشتراك ايتىسىنلار.

«داش كەند مەكتەپ شەرىچەسى» نامىنى طەشيان باشقا بىر موسمەنىك حسابلا تەندەن دا بورادا ماتىرىيال قەيد ايدىرىك، ماتىرىيالدا بولىە يازىلمىش:

پىداغوقلارلىك چوجوق خەركاتىنا دائىرگوردىكى ايشلىرى: مەتودىك ياردەم كوستىرمەك ابلە بلانلار خاسرلانماستىندا، «اجتماعى قەيەلى» ايشلىرى اجراستىندا اشتراك ايتىمەكەن عىبارەتدۇر. گوردەن ايشلىرىك دىرىن، ھەمدە مەكتەپ ابلە رابطةلى اولماسى ايجون ھەر يۈنەر دائىرەسىنە بىر پىداغوق تەحكىم ايدىلمىشىدۇر. تەحكىم اولغان پىداغوقلارلىك ايشى يۈنەرلەر ياقىن اولوب، بىرلىككە ايشلەيەركە احتىياج قارشىستىندا اوللار كۆمەك ايتىمەكەدۇر.

گىتەرە اتقاقى قومىتەسى خەتلىندە ايسە، پىداغوقلار رەھبەر سەفتىلە مەعارف - مەدەنىيەت فروزوقلارى، اھالى ابلە ئەقانۇمىك رابطة عەملەگىرىلمەسى و ماقالار - داكى مەدەنىيەت مەعارف ايشلىرىندە اشتراك ايتىمەدەدۇرلار.

جوان يۈنەرلەر و گىتەرە اتقاقى قومىتەسى، طەلپەرلەر تەشكىلاتى ابلە بىرلەشكەن زەھمت دىسسىپلىنى دوزامەسى، قەبىلە سەنئەتخەنەلىرىندە زەھمتكە داھادا مەھسۇلدار اولماسى، بابروس چەكەم، جودلىق، رەقەسزلىق ايتىمەك كىيى ايشلىرىك اورتادان قالدىرىلمەسى ولىخ مەسئەلەر اوزرىندە چالشىلارلار.

فرەسزىلەر سىياسى تەربىيە وىرىلمەسىتە باشلانمىشىدۇر. طەلپەرلىك مەھم اورغانلارىندا بولغان نەمەندەلىكلەرلەر رابطة سازلاشمىشىدۇر. مەكتەپ ابلە گىتەرە ايشلىرىك (نورمەسى) رەزىلىقلى تەيىن ايدىلمىلىدۇر.

بئونه ر خطبىنە عائد اولان كىلەجك تىحلىلاتىك اساسىنا بىر وىگرام و تىلىم ايشى كوتور بىلىمىشدير. 1925 يىنجى سىنەبە قىدر قىسەنىك نىزدىندە اجتماعى سايى قىروژوتلار موجود ايدى. فقط همىن سىنە نوبارىندىن اعتبارا كىچىلر اتفاقى اوزە كى اجتماعىات مىلمى رهبرىكى ايبلە قىروژوقلارىك عوضىنە اجتماعى سايى مكتب كىشاد ايتىمىش.

اجتماعى سايى تىمىللر ايبلە مكتب تىمىللرى تىشكىلى كىچىلر اتفاقى اوزە. كىنىك مىدى مىعارف شىبەسىنە مىحول اولىنىمىشدير. بو تىمىللر اىچون مىاضلىق ايشلرىنى اجتماعى سايى قىروژوقلار و همان قىروژوقلارىك بىرە زىدىتوملارى و طىلبە شورالارى بىرلىكدە كورىلر. اكتر اىقات سايى تىمىللرى كىچىلر و فرقه اوزە كى بىر بىردە اولاراتى جماعت اىچون مىحلى بازى قولويندا تىشكىل ايدىرلر.

كىچىلر اتفاقى قومىتەسىنىك مكتب داخلىندا اولان قىمالتى بىردە اوزلرىنىك نىمىندە لىتلىرى بولىنان و مىضولرى ايشلەن مىكتب اورغان و موسسەلرىندە كىچىلر خطىبنى بىرپا قىلماقدان عبارتدىر.

مكتب مىارچىندە ايسە، ازگىك وظىفەسى مىحلى قومىتە، مىزدورلار قومىتەسى، قىرائت كوماسى، جومومىچاسى، كىندىلى غىزىتەسى، قاندىنلار بولمەسى، كىند مىكىتى و بازى تىشكىلاتىندا و الخ دەدىر.

اوقتىابرىچىلار ايبلە بئونه رلرىك فەالىتلىرىنە كىلدىكدە، بونلارىك وظىفەلرى عموم قاعدە اوزىرە اولاراتى تىشكىل ايدىلمىشدير. اونلار، سايى قامبانىلار كىچىرىلمەسى ايبلە، بئونه ر - قولوب، بئونه ر - غىزىتەدە اىشراك ايدىرلر.

تىدرىس بىر وىرامىندا كوسترىلمىش اولان قومىلەقىلرلە مطابق اولاراتى، اجتماعىات بىلىكىسى ماتىرىيالىنى تىحلىل ايدىر كىن، بئونه رلر، عىن ماتىرىياللارى بئونه ر دەستەسى تاشىرىقلارى اوزىرە تىزە يامىاق، «اجتماعى - فائىدالى» ايشلر اجرا ايتىمىك ايبلە تىكمىل قىلىرلار.

بولىلە كە «بىزىم اولكە» سىرلوحىلى موضوعىك تىحلىلى ايبلە علاقهلى اولاراتى: «قىرمىزى اكىنجى» تىسمە ايدىلن ماقىل، ماكىنا بىروقاتى مىنطقەسى قىقىندە قومشو

کندده تبلیغات یابمیشدی؛ «قیرمیزی شرق» آدبندا کی مانفا اوزبکستان و قیرغیزستان پیونەرلری ایله رابطه به گیرمیشدی؛ «قیرمیزی سائتار» مانفاسی دامکتب جئینده گونش معالجه‌خانه‌سی تشکیل اتمیشدی.

بو یوله‌لیک ایله، فکرلرنی باشلیجا اجتماعی-یاسی تربیه مسئله‌لری ایله مفید قیلاراق، پیونەر و گنجلر حرکاتی، نه‌یرزی و تشبیرلرنیک اکثریسنی بو ساحده صرف ائتمه میدان بولایلمیش و فالان چوجوق کله‌لرنی ده اوز ییلگی سوبه‌لرنه قدر یو کسلتمیش لر.

معلوم اولدینی کیی، پیداغولار؛ گنجلر و پیونەرلر ایله بیرآیاغه گیدیرلر. اونلار سیاسی مکتب و هم فروزوق رهبری صفتیه مانفالارلنیک ایشینده، مکتب ایله پیونەر ایشلرنیک یاقلاشماسی مسئله‌سینده اشتراکدا بولونیر، مکتب و پیونەر تشکیلاتی آرالاریندا متقابل تاثیرات اولماسینا جالی شیرلار و الخ. آخیر کی مسئله باشلیجا اونلارلنیک اوز وظیفه‌لریندنیر.

تعلیم ایشلری ایله «کندینی اداره ائتمه ایشی» مانفا سیستمی اوزره بایلان مکتبلرده مکتب و پیونەر تشکیلاتی ایشلرنه عائد رابطه داهادا جانلی و قوتلی دیر.

بو سکا شمال ایچون III ینجی بین‌المللنیک موسقوادا کی شهرچه‌سینه منسوب اولان VII سنه‌لیک مکتبیک ایشلرنی گوتیرملی یک. بو موسسه‌نیک ایل‌لنک حساباتیندا آشاغی دا یازیلانی اوقوبورق:

مکتب غروبیلاری چوجوقلاری؛ باشلیجا گنجلر قومیت‌سی، اوقتیابر-جیلار و پیونەرلر تشکیلاتینا جلب ایدیلیمیشلر. اونیک ایچون مکتب اوز ایشلرنی پیونەر تشکیلاتی و مکتب ایشلری رابطه‌سی اوزره قورمیش.

مکتب قصبه‌سی چوجوق ابولرینده یاشایان طلبة - پیونەرلر، قصبه‌نیک جئینده دسته عمله گیریرلر. اما عین غروبیلارا منسوب لیلی اولان طلبة-پیونەرلر سه قصبه قولوقجیلاری محلی قومیت‌سی نزدیکده باشقا دسته تشکیل ایدیرلر. هر بیر غروویک پیونەرلری مانفالارا بولنیر. مانفا غروبیلاری رهبرلری مکتبیک مانفا شوراسینی تشکیل ایدیر. بو شورا اوز ایچیندن تصرفات، سائتار قو - میسونلری سیجیر، اجتماعی سیاسی شعبه عمله گیریر.

مکتبک «اوزینی اداره ایشی» ایله یداغوقلاریک آراسیندا اولان مقابل
علاقه معین نظام نامه اوزره آباریلیر. بو نظام نامه موجینجه بوتون عمله کلن
قومسبونلاردا، قروژوقلاردا، یداغوقلار، طلبه لر ایله بیرلیکده ایشله ملی، قرو-
ژوقلاردا اونلار، رهبرلیک ایتمه لیدیر.

مکتب ابله پیونەر ایشلرینده کی رابطه آشاغی دا گوستریلن یول ایله
عمله کله ییلیر:

1 - ده ستر؛ کنج پیونەرلر دائره بیوروسیندن ثات ایچون فصلره بولونمیش،
نمونه لیک بلانلار آلیرلار، مثلا بویه:

آ - تشکیلات حصه سی. ب - اجتماعی فایدالی ایش واونیک آکلاشیلما سی
و پ - سیاسی ایش.

بو بلانی مکتب ایله بیر قاعده ده ترتیب ایدیر که، سیاسی قامبانلار ایچون
یایلاچاق حاضرلیقلار درس اتاسینده اجرا ایدیلیر، تزه یایلماسی و باشقا
ایشلر دائره بیوروسی بلانی اوزره تشکیلاتی بیر یول ایله دستلرده عمله
کیریلیر، مثلا: قیرمزی اوردو بویله سینه عائد قامبانه گوستریلن سیاق
کبچیرلمیشدیر.

(قید ایدیلما ی دیر که، بو قامبانه ایله علاقه دار اوله رق ویریلن ایشلر سر-
گی سی؛ مکتب و دسینه ک شرکلی ایشلری یکونی کیبی دائره بیوروسینده
پیونەر ایشی حساباتینا گوتیرلمیشدیر.)

2 - مکتبلی پیونهریک وقت بودجه سی؛ ایش بلانلاشدیریلیر، تطبیق ایدیلیر کن
مه تود قومسبونلار دسته رهبرلری ایله بیرلیکده مذاکره ایدیلیر. بو مقصد
ایلخرونو - قارتالار تطبیق ایدیلیر. تعلیم و پیونەر ایشلری رابطه سینه عائد
اولان آشاغی کی ماتریال معین قاراقهری حاوی دیر.

یای مکتبیندن سوکرا «پیونهر لاگه ری» (یای مسکی) دوام ایدیردی. یای
مکتبی؛ پیونهر لاگه ری ایچون بیر حاضرلیق دوری اولدیفیندان پروگرامی
اویغون معلوماتلاریک ویریلما سی ملاحظه سیله ده ترتیب ایدیلیمیشدیر، بویه: بورتسه وو
کندینه چوجوق میدانچه سی آچیلما سی، کندچیره کند تصرفاتی ایشلرینده

باردىم ابدىلەمەسى و چەرقىزوو. كەندىدە يۈنەر دىستەسى ايشىنىڭ ايلرىلەمەسى و الخ ايجون لازم گلن يىلگى و اعتبادلارىڭ كىچىنەسىنى طلب ابدىردى. بو ملاحظەلر دوزدە اولدى. باي مەكتى لازم اولان ايشلىرى و ھەم چوققلارى اويلە يىر قاعدە اوزرە حاضرلايلىدىكە، ميدانچانىڭ دوزلدىلىپ حياتە كىچىرىلەمەسى اذىتىز اجرا ابدىلدى.

باي مەكتى يىر آيە قدر دوام ايتدى. ايشىڭ اصولنە كەلدىكەدە، تىزە - تىرى مەتودى ايشلەتلىردى (قاباقچادان يىر قدر حاضرلىق و تحليلات بايماق لازم كەلدى).

غروبلا مانتالارا بولونمىشىدى. ھەر يىر مانقا تاپشلىق آلاق، آخىردا حسابات يىغىنچاغىندا و صولك قونراسدە كوردىكى ايشلر بارەسىندە مەروۇە وىرىردى.

III - ىجى غروب ايجون نمونەلىك تاپشلىق بلانى تىخىنا بوجور اولما - لىدىر: آ - بورتەو كەندىدە كى چوققلارىڭ مىقدارىنى مەن قىلماق نىتەلە تەقىنىڭ تەكرارلايلىماسى. ب - كەندى چوققىنىڭ زىمت كۈنى. پ - كەندى تەقلى ايشلىرى قاراقەرىنى آيدىنلاشدىرماق و قىدە كۈتىمەك. مقصدىلە عىن تەقلىتە مەن مانتانىڭ يىر كۈنلىك تەكىمىنى (مانقا ھەمەن كۈن ايشلردە اشتراك اىتمەلىدىر).

IV - ىجى غروپا وىرىلەجك تاپشلىقلار، بونلاردان عبارتدىر: كەندىلرى ابو - ابو تەقىق ابدەك وارلىلارى (قولى چوققلارى) اورتا بابلارى و كەسبلارى تەقىق اىتمەلى، كوردىكلرى غىرى اساس ايشلىرى قىدە كۈتۈرىپ، بوتون بو ماتىرياللار اوزرە كەسب كەندىلرىڭ يۈنەر باردىمىنا اولان احتىاجلرىنى سىاھىيە آلمالى.

قەبەنىڭ اجتماعى سىاسى ايشلىرى اوشاقدان بويۇگە قدر بوتون قوللەتتۈدە اولانلارنىڭ واسطەسى ابلە عملە كىرىلەر.

اجتماعى سىاسى ايشلرە باغلى اولراق، مەخلف ساحەلرە مەخسۇس يىلگىلرىڭ

درنلشمه و گیشلنمه سی هم او گمیزده دیکه لیر. بویه که، میدانجاده چوجوق ایشلری اجرایی ایجون بیر صبراتزه یاپیلاراق، تحلیل ایدیلجک ایدی. سوگرا، کنده کند تصرفاتی قرووقی تشکیلی ایجون طبعیاته مخصوص بعض یلگی- لربک و انقلابی تعطیل حاضرلیغیدن اوتری ده بدیی، ادبی و باشقا ماتیریالیک تحلیلنه لزوم وار ایدی. قلوب نابشیرقلاری نوبتی صبراسیندا قید ایدیلن قلوب قرووقی تشکیلی فکری ده همان بو طلبلردن نیت ایتیشدیر.

گنج یونهرلر مرکزی یوروسی بلانی اوزره یایلان قلوب ایشی، بویه لیکله قصبه ده موسسه نیک اجتماعی - سیاسی ایشلرینه ساریلیر.

تشکیلاتجه ایشلر آشاغی داکی قاعده اوزره قورولمشدیر: قصبه نیک بوتون اجتماعی سیاسی ایشلرینی حسابا آلاق ایجون هفته ده بیر کره تعلیم گونی اجرا ایدیلمه سی بیرنه بیر قلوب گونی کیچیریلیر. عین گون هم ده گله جک ایشلری بلانلاشدیریلیر، مکتبیک داخلی ایشلری نظره آلینب، نظامه سالتیر. و فوربوستدا همان گون ییغیلیر. مانفالاریک فعالیتی حقینده معروضه دیکله- نیلیر و الخ.

قلوب قرووقلاری، حیاتی طلبلر سایه سینده یاری سوربله رک، مکتب ایشینی اجتماعی سیاسی ایشلره سارییر. قلوب گونی باشلیجا مکتب محیطینده یونهر حرکاتینا مخصوص تبلیغات گونی ساییلیر. پیداغوقلاریک آقنبو اشتراکی ایله عمله گتیریلن بو گون، اونلاری (پیداغوقلاری) چوجوق حرکاتله داهادا آرتیق تائیش قلمیش اولور.

بوتون پیداغوقلار قلوب ایشلرینه جلب ایدیلیمیشدیر. بولار مانفالرله بیرلیکده اوزلرینه نابشیرق گوتوریر و چوجوقلار ایشلریک اجرا سیندا یاردیم گوستیرلر. پیداغوقلار مانفالارله برابر اولاراق، مانفا فردلری شوراسیندا مکتبده و مه تودیک جهته ده مه تود قومیسونلاری یاخود مکتب شوراسیندا اوز فعالیتلری باره سینده حساباتدا بولونیرلر.

ارائە ايدىلن بوتون مثالار گومستريركە، يونەر حركاتىنا دوزگون يانا -
 شىلدېقدا، مەكتەپ؛ چوچوق حركاتى قومبەسى و خصوصاجوانلار اتقافى قومبەسى
 ياردىملرى ابلە تشكىلاجى و غوس پروگراممىنىڭ دوزگون حل ايدىلمەسى نقتە
 نظرىدن اوز انكشافىنى تامين ايدەرك، عىن زماندە طلبەلرنىڭ قوممونىستىك
 تربيەسى اىچون اساسلى و كىش يىر بازا موقعىنى دوتەش اولىر.

Bütün dünya proletarları, birləşiniz!

JENI MƏQTƏR

Jil: $\frac{3}{1927}$

Sajl: $\frac{9-10}{19-20}$

Azərbaycan xəlk məarif komissarlığı
Dövləti ilmi əyrasınlın fənni, pedagozi bəlməsi organı

Azərbaycan dövlət nəşriyyəti

Baql — 1927

Əktəbir inkılabı və jeni əlifba

Butun cahanı qəqundən ojnatmış Əktəbir Inkılabı imdiyə kədər yjymakda olan turq-tatar xalklarını da ojatmışdır. By xalk-lar qəzlərini açar-açmaz öz fiqirlərini mədəniyyət məsələsinə və əzlərinin tərəkkisinə verməli idi. Bəjlə bir məksəd karəsində ərəb əlifbasının tərəkkijə mane' olacak bir vasitə oldygy qəzə çarpmışa bilməzdi.

Kejd etməlidir qi, ərəb əlifbasının bir kylytyra vasitəsi qibi jaramamazlık nəzəri sabik çar Rysjanın xalkları arasında hələ inkılabdan kabak davam edirdi. Məsələn 60 ncı illərdə Azərbaycanda bəjlə bir nəzərə təsaduf etməq mumqun idi. Fəkat imdi istik-laliyyət almış xalklar arasında əlifba məsələsi yalnız Əktəbir Inkı-bından sonra birinci nəvbədə dyran muhummm məsələlər sırasına qəcirildi. Bynyn səbəbi ajdındır. Jeni kyrylyz və jeni mədəniyyət-in jazı cəhətindən də jeni vasitələri olmalıdır.

Tərəkki etməq cəhətindən Zyra jazajlız, byrzyazja məmləqət-lərindəqi jazajlza nisbətən daha sur'ətlə irəlilijir. Asja xalkları isə hələ jeni-jeni ajlmaga baslıjır. By sur'ətli tərəkki uçun də səzlə-rin jazılızında muxtəlif əqillər dejil, təqmil hərflər olmalıdır. Hər bir səsin özünə məxsys hərfi olmalıdır. Zyrələr ittifakında jazıjan xalkların əsqi ərəb əlifbasını latın sisteminə qəçirməq mulahəzə-ləri byradan dogmyədyr. By əlifbaja imdi jeni turq əlifbası adı verilmişdir.

Əktəbir Inkılabından sonra Zyrələr ittifakında jazajan turq tatar xalkları, İngyətja, Çeçenistan, Ləzqistan və gejrı xalklar uçun latın sistemi uzrə kyrylmyz jeni turq-tatar əlifbası məsələsi birinci nəvbədə dyran muhummm məsələlər sırasına qəçib, javaz javaz jazajlza daxil olır və öz inqizafı uçun vətəndaşlık hukyky alır.

By cəhətdən hamıdan irəlidə dyran Azərbaycan Cumhyriyyəti-dir.

„Zərkdə by inkılabın“ kət'i olaraq məhqəm edilməsi və ony

butun islam xalqları cümhyriyyətlərində galibijətə çatdırmaq vəzi-
fəsini də zübhəsiz Azərbaycan Cümhyriyyəti əmələ qədirəcəkdir.

İndi Türkiyə, Hindistan, Kahirə və qərində kəlməz jeroglif ə-
qili jazılardan istifadə edən geşri məmləqətlərdə jazıl latın əlif-
basına salmaq hərəqatı hiss edilir. Doğrydyr, məsələn Türkiyədə
məsələ zıjalı, alim və professorların mətbəat və zifahi mubahə-
səsindən izə və xalk muzaqərəsinə qəçirilməmişdir.

Fəkat gəzetə mə'lymatından qərunur qi, (İstambylıda nəşr
edilən „Cümhyriyyət“ gəzetəsi) Türkiyənin həqumət dairələri əlif-
banın latınlaşdırılmasını muhumın məsələlərdən hesab edir.

Türkiyədə butun xalk ən'ənətinə ağır syrətdə tokynan refor-
maların (məscid əmlaqları, musadəə etməq, kadınların azadəliji,
fəslərin atılması və geşri) muvəffəkijətlə qəçirilməsini ınytmama-
lıdır. Fəkat ejni zamanda Türkiyənin əsrlər ilə davam edən bir
sıra ən'ənəyə kəpəldiyini də jaddə saklamalıdır.

Mə'lymldyr qi, ərəb əlifbasının xalkın dindar duşuncəsinə
bırakdığı qəqlər məscid mulqları və fəslərin qəqundan daha də-
rindir. Byndan ilavə orada olan siyasi əərajit əyra məmləqətlərin
dəqi əərajitə bənzəmişdir. Əyra məmləqətlərində əərajit ən'ənəti
dağıdan proletar inkılabı tyfanı vasitəsi ilə kyrylmyşdyr.

Fəkat inkılabi inqizaf jolynda olan Türkiyə tamamilə əsqi
əlifbanın latınlaşdırılması nəktei nəzəri tərəfinə qəcməlidir. Tür-
kiyə öz inqizaf etməqdə olan ekonomika və mədəniyyətinin muvəf-
fəkijətlərini jeni jazıl qədisinə muvafiq olan jeni əlifba ilə he-
saba almalıdır.

Hər halda Əyrələr İttifakı və onyn xaricində jeni mədəniyyətə
yğyn olınan ərəb əlifbasının hazırlı ekonomika, elm və jaza-
lız tərəkkisinə munasib olan jeni əlifba ilə dəjizməq hərəqatının
qənizləndijini kejd etməlidir ¹⁾.

Proletarjat mərqəzi və milli mukəddərat və əsydəliq cəhətin-
dən dogry xətt hərəqət kəbyl etiniz kommynist firkəsinin fəalijə-
ti nəticəsində əsqi ən'ənətlə əlakəji qəsib birinci olaraq by inkılab
jolynda duşən Azərbaycan xalkı olmyşdyr. Bynyn uçun „Əəkdəqi

1) Jeni əlifbanın jəzılmasının ilq təcribələri işçi və qəntli qutləsi arasında bəzəndi.
Çünqu həjə bir rə'j var idi qi, qyja by qutlə özünün cəhəlat və kəranətdə olmasından
dolajı əlifba, əjrənə bilmijəcəqdir. Musavatçı, İnkılətarə və Əyra kəra qyryqlarının by cə-
həlatə həjəq umidi var idi. Fəkat işçi qutlələri arasında aparılan təcribələr parlak nəticələr
verdi.

by inkılabın“ qələcəji məs'yiliyyəti də Azərbaycanın üzərinə düşür. Dogrydan da bütün türq-tatar xalqlarının tarixində misli qəbulmuşən Birinci Turqlozi Kyryltajı Azərbaycanın təzəbbusu ilə çağırılmışdır. Uymy İttifak Jeni Turq Əlifba Komitəsi də onyn təzəbbusu ilə yaradılmışdır.

Maqedonjalı İsqəndərin dövrindən başlamış ərəblərin, Çinqiz Xan, Tejmyrləng, Nadir-şah, gejr qıçıq cəhanqirlər və rys mutləkijjətinə kədər dəjima əsarət zənciri altında jəzajıb, müstəmlə-qəçilərin hər durlu təhkir və sıkıntılarını cəqmiz xalqların inkılabı inqizaf tərəkkisində by iqı faktın əhəmiyyəti oldykca bejuqdur.

„Əz planlarını həyata keçirməyə üçün çar hökuməti xanlardan istifadə edirdi. Xanlar isə qutlaları biri-birinin üzərinə kəldirib bejuq kanların təqulməsinə səbəb olırdy.*)

Turqolozi Kyryltajı və Plenyindən sonra əlifbanın latınlaşdırılması işləri mərqəzləşmiş və planlaşmış bir əqil aldı. İmdi milli cumhyriyyətlərin hamısında jeni əlifba məsələsi əz jolya düşmüşdür.

Fəkat bynynla jeni əlifbanın bütün türq-tatar xalqları arasın da məhqəni jər dydygyny sələməyəq olmaz. Byna çatmak üçün kərzidə dyran bir sıra çətinliqləri ortadan qəturməlidir.

Məsələn Kırım və Tatarıstan cumhyriyyətləri və gejr jərlərdə hələ ərəb əlifbası tərəfdarlarınlın bejuq mukavəmətinə təsaduf ediriz. Byrasını da kejd etməlidir qı, „kəhraman“ murtəcə'lərin dəllillərindən birisi uzrə jeni əlifbanın kəbyl edilməsi xalqların milli mədəniyyətindən yzaklaşacağına səbəb olacaktır.

By dəlillərə bən „Turq-tatar xalqlarının tə'xirə salınmaz mədəni ehtijacları“ və „Jeni əlifbanın mudafəəsinə“ adlı qitablarım da lazım: kijmət vermizəm. Məsələ ilə maraklananlar həmin qitablara müracəət etməlidir. Byrada isə bən bir məsələ üzərində dəjanacam.

Hələliq türq-tatar xalqlarının tarixi əsərlərini açmaq və əjranməqlə məşhyr olmyz heç bir qimsə jokdyr. Kırım da ərəbçilərin tarixi qəəfiyyət ədəbiyyatını „zənginləşdirməsinə“ bir nəzər salalım. Kırım da jəzajan xalqların tarixinə əjid materjalların hamısı rys və gejr Avropa dillərindəndir. Dindar ərəbçilər zəhmət kəbyl edib onları tərcümə belə etməmişdir. Hətta son zamanlar Kırım və

*) „Millətlərin əjrləməsindən kabak Orta Asja“.—S. Vogman.

Orta Asjada aparılan həfrijjat (kazıntı) izləri rys həfrijjatçıları tərəfindən icra edilməzdir.

Məsələn bejuq tarixi hadisələr ocağı olmyz Səmərkənddə əsqidən kalma Mirzə-Yly-bəy rəsədxanası rys alimi Viljatqin tərəfindən tədqiq edilmiz. Tarixin by əsərləri insanın əklinə və jurəjinə bejuq tə'sir bırakır. Misal olaraq Tejmyrlənc məkbərəsini qəturəlim. By məkbərə qəcmizin həjəcanlı dövrlərini təsvir edir. *)

Bəyləliqlə məsələ əlifba deji, mədəniyyətin juqsəqlijindədir. İndiqi turqolozi məsələlərinə əjid biliqlərin mejdana çıkməsində islam alimlərinin heç bir xidməti jokdyr.

jəlnəz ən'ənətin ən dərin qəqlərini jenidən ojatmız Əktəbir İnkılabı insan və xalkda qəcmiz və hazırqlı dövri əjdələzdirmək duzuncəsini inqizaf etdirməq uçun zərəjit jarada bilmizdir.

Jeni əlifba ortaja çıkıb məhquəmləməqdə olan jeni jazajılın ehtijaclarındandır. İmdi Zyralar İttifakında əlifbanın latınlaşdırılması izini icra etməjən bir qyzə tapmak mumqun dejidir. Bənim ziyarət etdijim Orta Asja cumhyrijjətində: Turqmənistan, Əzbəjistan, Kazagıstan və gejrilərində firkəçilər və iclasa qələn joldaşlar arasında jeni əlifba xususynda okynan mə'ryzələr bejuq razılık və hərmət ilə kabyl edilirdi. By cumhyrijjətlərin hamısında xusysi komitələr vardır. Həmin komitələr jeni əlifbaja qəcməq uçun materjal hazırlamakla məəgyldyr.

Ərəbçilərin jeni əlifbaja mukavəmət qəstərməsi səmərsiz zəhmətdir, çunqu jeni əlifba öz başına dunjaja qəlməmişdir. O, Əktəbir İnkılabının muvəffəkijjətlərindən və Əktəbir bəxşislərindəndir.

Əktəbir isə jıklılmaz və həzəmətlidir.

Agamalı-ogly.

Məqəbləri Sijahijə Almak uçun tezislər

1) Fə'lə və qəndçi qitləsinin məarifi, Zyra həqumətinin Sosializm kyrylyzi jolynda hər tərəfli inqizafinin ən laziməli zərəitindən biridir.

*) Bən by il Səmərkənddə oldym və professor Viljatqinin vasitəsi ilə tarixi əsərləri ilə tanış ola bildim. Bynın əvəzində professor Viljatqinə təşəqqurlar edirəm. Professor ərəb və Uz bəq dilində qəzaf danışır. Jerli islam alimlərini yaxşı tanıyır. Bən „həmin alimlər arasında by əsərləri anlıjan varmı?“ sorynca professor Viljatqin dedi: „Onlar çəkdan bəri dunja jazajılından yzaklaşmışlar“.

2) Çar hökuməti qənis xalk qitləsinin ələxusys azlıqda kalan millətlərin məarifində məraklanmırdı. Ona qərədə o, məqəb əbəqəsinin artmasına fiqir vermirdi, by məqəblərin fə'lə və qəndli balalarına əl verizli olmasından etəri tələz ələmirdi. Məqəblərdə qeçirilən dərslərin azlıqda kalan millətlər balalarına duzuncəli bir dildə olmasına səj ələmirdi.

Çar hökumətinin by no'i sijasətinin nəticəsi olaraq, muttəfik əyrələr cumhyriyyəti əhalisinin (umymi əhalini birliqdə hisab etdiqdə) çox jarısi elmsizdurlər. Oxyamak və jazımaq bacarmırlar. Səvadsızların çox hissəsi Çar hökuməti zamanında tapdalanan millətlər arasında muəahidə olınyrlar.

3) Əyra hökuməti-qəndçi və fə'lə hökuməti oldıqından by məsələyə bam başka janazır. O, elmsizliqi təsviyə və məhv etməqi özina ən birinci vəzifə və'd edir. O, 7-8-jazından başlamız hamyni oxyjyb və jazmaqə iktidarli ələmaq arızysındadır. By məksədə o, xusysi mintəkələr vasitəsilə jazlıklar arasındaqi elmsizliqi təsviyə və məhv ələmaqə çalıəmakılə və çocyklərə məqəblərdə elm verməq jolilə, nail olmaq istijir.

4) Hal hazırda məqəb əbəqələri o kədər qənislənməjubdurqi, ora hamy məqəb sinnində olan çocyklar daxıl ola bilsinlər.

Məqəbdən qənarə hələ çox çocyklar kalırlar. Çar hökumətinin by qibi aqlır irsindən sonra əyra hökuməti by jakın vəktlərdə umym təhsil izini qeçirməqi əzinin ən birinci və vacib vəzifələrindən biri hisab edir.

Bynynla, o məqəb əbəqəsini o kədər qənisləndirməq istijirqi hamy məqəb jazında olan çocyklar məqəbdə oxyamak mumqunatılə tə'min olınsynlar.

Ba in həmə hər məqəbdə, məqəb olan dajirənin əhlalisi dilində dərə qeçirilməsinidə vacib bilir.

5) Qafi dərəcədə umym təhsil qeçirməq uçun məqəb əbəqəsini artırmaq, muəjən dəvridə məqəb əbəqəsini artırmaq uçun tədricən duzqun və sistematıqi plan uzərə ola bilər. Byna qərə hər dajirə uçun bir takım ibtidai mə'lymat əldə etməq lazımdur: məsələ:

A-Məqəb jazında olan çocykların sajl, onlarıñ jazları və ana dilləri həkkində.

B-I-Dərəcəli məqəblər, həmanlarda təhsil alan tələbə və dərə dejən muəllimlər həkkində.

T-Muəllim byrakan pedagozi məqtab muəssəsləri və o muəssəslərdə təhsil alan tələbələr xusysində.

S-Məqtab binalərinin vəziyyətləri və haqəza və haqəza. Məqtab jəzində olan tələbələr həkkində mə'lymat 1926-nci ildə aparılmış umym əhali siyahisi materjallarından almak olan, Mabaki mə'lymatlar isə məqtablri siyahijə almak kampanija nəticəsindən alınmalıdır.

6) Bir takım by qibi mə'lymatlar olmaqdan umym təhsil planı tərtib etməq imqan dəjirəsində dəjil. By mə'lymatlar dogry və duzqun olmalıdır. Vəilla umym təhsil planı heç bir zəjə jaramaz olar. Odur qı siyahi blanki uzrə veriləcəq syvallara, cəvablar, muəllim və mutəllimə verildijinə bəkməjaraq dogry və duzqun kejd olınmalıdır.

7) Siyahi zəmani hər məqtab uçun uç formada uç no'i blank tərtib oluncakdur, birinci sırada hər bir mufəssəl mə'lymat toplanmalı olan məqtab uçun blank doldyrylacakdur. Həman mə'lymatda, məqtab qimin ixtijarında oldygy, həmanda neçə gryp neçə muəllim oldygy hanqı dildə dərs aparıldığı kejd edilməqlə bərabər, topraga qənd təsərrufat əmlaqinə maliq olduğu, hanqı dəjirəjə xidmət etdiji, məqtab binasının nə no'ida olduğu, məqtab təchizatının nə tor olduğu və bir takım bəzka by qibi vacib məcib məsələlərdə nisan verilməlidir.

2-Nci sırada muəllimlər kartočkasi. Hər muəllim uçun xusysi kartočka tərtib olunyr. By kartoçkalar ilə hər muəllimin xusysində cümle lazımlı mə'lymatlar toplanır. Nəhajət 3-nci sırada mutəllimlər cədvəlidur, by cədvəldə hamy mutəllimlər hərəsi ayrı ayrı sətirdə kejd olunyr. Hər mutəllim uçun lazımlı mə'lymat kejd olunyr.

8) Hamy blanklar muəllimlər tərəfindən doldyrylyr. Ancak by izin bir çok hissəsində tələbələr onlara qəməq edirlər. Əmma bir çok mə'lymatları mutəllimlər özləri verirlər. Tələbələr muəllimlərə, məqtab binasını ölçməqdə, məqtab əmlaqını (partlar, izkaf, lohə dərs qitəbləri, ləvazımlar tədrisə və haqəza) hesabə almakda qəməq edirlər. Tələbələr cədvəlidə kejd olınmış məsələlər həkkində isə özləri cəvab verirlər.

9-Tələbələr, onlara əjd "tələbələr cədvəlidə" kejd olınmış məsələlərə əjdin dogry və duzqun bila təxir cəvab verməq uçun hazırlanmalıdır.

Həman məsələlər əzəgıdaqılardan ibarətdurlər:

A-1927-nci ilin Dekabr ayının 15-ndə tələbənin neçə jəzi təmam olybdyr.

(3—nci syval).

B—o, hanqi millət, xalk və ja tajifədəndur (qurci, menkrel, isvan, adzar, əriməni, turq. qurd, jezidi, tat va haqəza). tələbənin validejni muxtəlif tajifədəni olan zəman tələbə anasının tajifəsilə kejd olynyr.

(4—nci syval).

T—onun ana dili hanqidur. Jə'ni hanqi dildə o qəzəl danı-
zır və ara sıra ondan istifadə edir.

(6—nci syval).

S Qimin təht himayəsindədur. Qimin vəsaitilə jazajyr: atası-
nın, anasının, kardaşlarının, əmysi və ja dajıslının vəja inqi başka
əkrabasının və ja xyd başka adəm muəssəsə və ja əzinin.

(8—nci syval).

C—oni idarə edənin və ja inqi əzinin vasitəsilə jazadıgi təkdir-
ə ozinin məşgylıjəti, məsələ: sən'əti, izi, vəzifəsi və ixtisasi-əqin-
çiliq maldarlık, azaga sənəti, icraiyyə komitə qatibi, cilinqər və
haqəza.

(9—nci syval).

2—By məşgylıjətlərdə onun vəziyyəti: sahibqardurmi (hər qah
izi sərbəst aparırsa) artel, kommyna, uzvi kyllıkçisidur və ja əməq-
dazidurmi. (hər qah əzqə janında kyllık edirsə) ailənin qəməq
edici uzvi.

(10—nci syval).

2—nəradə o çalızır hanqi idarə və muəssəsədə və həman
muəssəsənin istehsalatının no'ı, məsələ: cilinqər xanə, tutun fab-
rikası və haqəza.

(12—nci syval).

X—Hər qah öz vəsaiti ilə jazajyrsa həman vəsait nə qibidur,
pasobija, təkaud, ev mədaxili, toprak icarə mədaxili və haqəza.

(13—nci syval).

5—8-nci syvallar tələbənin çərəq verənin və öz vəsaiti ilə
jazadıgi halda əzinə ajiddur.

D—Məqtəbə qetməq uçun tələbəyə neçə qilometro jol qet-
məq lazım qəlir.

(22-və 23-nci syval).

Z—Tələbənin validejni (çərəq verəni) ondan ajri oldıkdə ja-
zadıki halda onlar jazadıklari jərdən məqtəbə neçə qilometrodur.

(22—nci syval).

Bazka syvallarda var, fəkat onlara, asancasına hıızrlaşmadan cavab verməq olar.

10—Hamy by syvallar həkkində tələbə muqəmməl fiqir edub əvvəlcə həmanlari öz validejni ilə ajdınlaşdırmağıdırqi vəkti qələndə o hər syvalə dogri duzoqun ajdın və nuksansız cavab verə bilsun. Hər qəs bilməlidurqi jalınız dogry və duzoqun mə'lymat sajesində umym təhsil planını qəzəl tərtib etməq mumqundur.

11—3yra həqumətində qəniz fə'lə və qəndli qitləsinin mədənijjəti, fə'lə qəndlinin və əhalinin öz izidur. Oduqri hamy əhali cumlə öz kuvvələrilə məqtab siyahisi izinə jərdimə kəzmalidur. Əhali hər məqtab tələsinə veriləcəq syvalın cavabına hazırlıq zəmanı jərdim etməlidı, əhali əzi hər qah tələbəyə verilən syvallahə cavab vermədən aciz kalarlarsə haman syvallahə cavab verməq uqun məqtabə qəlməlidur. 3yra həqumətinin hər bir vətəndaşı, məqtab kirylyzynın inqizafi mədənijjətin inqizafi məqtab siyahisinin muvəfəkkijjətli qəcməsindən asılı oldıgını ynytmamalidur. By nəinqi jalınız bizim dəvr uqun kiymətidur. Və bəlqə bir neçə il byndan sonra qələcəq qənc nəsil uqun də mənfəətlidir.

Məqtab siyahisinin muvəfəkkijjətli qəcməsi—nadanlıq və elm-sizliq ilə mubarizə aparmanın rəhnidur. Axırncı muvəfəkkijjət isə sosjalizm kirylyzynın surətli qedizinin rəhnidur.